T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE NEOLİTİK ve KALKOLİTİK DÖNEM FİGÜRİNLERİNİN BEDENSEL TEMSİLİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. EMMA BAYSAL

Öğrenci No: 1168203105
Adı Soyadı: FATMAGÜL ÇİMEN

EDİRNE
2020

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.....ARKEOLOJİ..... ANABİLİM DALI

.....YÜKSEK LİSANS.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

.....Fatmagül GİMEN..... tarafından hazırlanan .....Türkiye Neolitik ve Kalkolitik Dönem Figürinlerinin Bedensel Temsilinin Değerlendirilmesi..... Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca .....Pazartesi..... günü saat .....11.00..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç Dr Emma Baysal	Başarılı.	E. Baysal.
Dr. Öğr. Üyesi Fuat Yılmaz	Başarılı	
Doç. Dr. Emre Gerçaşan	Başarılı.	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

18. / 02 / 2020

FATMAGÜL ÇİMEN

İmza

Başlık: Türkiye Neolitik ve Kalkolitik Dönem Figürinlerinin Bedensel Temsilinin Değerlendirilmesi

Yazar: Fatmagül ÇİMEN

ÖZ

Tez çalışmasının konusunu Türkiye'deki Neolitik ve Kalkolitik dönem figürinlerinin bedensel temsilinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu tez çalışması kapsamında; dünya üzerinde çok yoğun çalışılan ve üzerlerinde farklı yorumlar yapılan figürinler hakkında, Türkiye'de daha geniş düşünülmesinin ve kalıplaşmış genel yorumlardan kurtulunmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, anlamları üzerine kuramlar geliştirilerek figürinlerin neyi ifade ediyor olabilecekleri konusunu daha derinlemesine incelemek gerektiği açıktır. Figürinlerin bedensel yapı görünüşlerinden ziyade, üzerlerinde yer alan amblemlerin veya baş süslemelerinin bir anlam taşıyıp taşımıyor olabileceklerine de araştırma içerisinde ayrıca değinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, figürinler yorumlanırken Türkiye'deki ve Balkanlardaki teorik yaklaşımların esas alındığı doğrultuda bir araştırma yürütülmüştür. Genel anlamda 'Ana Tanrıça' olarak benimsenen figürinler hakkında Balkanlarda çalışmalarını yürüten arkeologların görüşlerini de dikkate alarak farklı görüş ve yorumlamalarına yer verilmiştir. Yorumlar değerlendirilirken kazı raporları, figürinler üzerine çalışmalar ve etnografik bulgular incelenmiştir. Türkiye arkeolojisinde de çok fazla çalışılmamış olan figürinlerin kuramsal yanı ve değerlendirmeleri de eksiktir. Bu boşluğu dikkate alarak, tez çalışması figürinlerin yeniden değerlendirmeleri konusu üzerine odaklanmıştır.

Paleolitik'ten itibaren görülmeye başlanan figürinler, çağlar boyu işlevselliklerini korumuştur. Bu işlevlerini insanlık tarihi boyunca korumalarının nedenlerini anlamak üzere çalışmamı oluşturan Neolitik ve Kalkolitik Dönem'deki figürinlerin işlevleri de incelenecektir. Genel değerlendirmelerde figürinlerin bölgelere göre gösterdiği farklılıklar ve tercih edilen hammaddeleri ön plana

çıkarmakla birlikte bu çalışma içinde işlevlerine olan etkiler de dikkate alarak incelenecektir. Figürinler tipolojik açıdan ele alındığında çok farklı örneklerin olduğu görülmektedir. Bunların hepsine kapsamlı bir şekilde değinmek tez araştırmasında mümkün olamayacağı için bu tez çalışmasında kıyafetli, dövmeli (?), bezemeli, çeşitli baş süslemelerinin yer aldığı figürinler öncelikli olarak ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Figürin, Neolitik ve Kalkolitik, Kıyafet, Bezeme, Dövme, Baş Süsleme, Kuram.

Title: An Evaluation of the Physical Representation of Neolithic and Chalcolithic Figurines in Turkey

Author: Fatmagül ÇİMEN

ABSTRACT

The subject of this thesis is the physical representation of figurines of the Neolithic and Chalcolithic period in Turkey. The aim of this thesis is to try to approach more closely what might be the meaning of the figurines for which there are thousands of possible interpretations, and to think more widely about the subject in Turkey and break the mold surrounding the interpretations of figurines. An attempt has been made to see whether as opposed to the views of the bodily structure of figurines, the emblems or head decorations on the figurines do or do not carry a meaning.

While interpreting the figurines in this research, the theoretical approaches used in Turkey and the Balkans were used as a starting point. Discussing the views of archaeologists in the Balkans, space is given to assorted interpretations of the figurines known to most as ‘Mother Goddesses’. While evaluating many interpretations, excavation reports, research into figurines and ethnographic evidence was evaluated. In Turkey the subject has not been sufficiently researched and the research into terminology is also insufficient. For this reason this with be concentrated on.

The figurines, which start to be seen in the Paleolithic remained in use throughout the ages. Production continued in the periods that are the subject of my research, the Neolithic and Chalcolithic. This work tries to assess the regional differences and the preferred raw materials. Within the world of figurines there are many different types. Because it would be impossible to incorporate all of these within the scope of this thesis, those with clothing, tattoos (?), decorations, or various headdresses are addressed.

Keywords: Figurine, Neolithic, Chalcolithic, Clothing, Decoration, Tattoo, head decoration, terminology.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Neolitik Dönem'den Kalkolitik Dönem'e kadar tarihlendirilen bedensel süslemelere sahip olduğu düşünülen figürinlerin yorumlanmasında kullanılmış olan bazı kuramsal yaklaşımların figürinlerin değerlendirilmesine nasıl yansımış olduğunun incelenmeye çalışılması, arkeolojiye yönelik olan ya da arkeolojiyi yönlendiren düşünce sistemlerinin, geçmişin yorumlanmasında ve bu yorumu anlamamıza imkan veren buluntular üzerindeki etkisinin araştırılması ve figürinlerin beden üzerindeki eklentilerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırma kapsamında seçilmiş olan malzemeyi, Paleolitik Dönemden itibaren insanların ilgi duymuş olduğu figürinler oluşturmaktadır. Beden üzerindeki bulgulara ve eklentilere Türkiye'deki yayınlarda eğilim olmadığından dolayı bu konuda eksikler olduğu tespit edilmiş ve bu yönde çalışma yürütülmüştür. Figürinler, buluntuların yorumlanmasında farklı tanım ve yaklaşımları yansıtacak biçimde, seçilerek kullanılmıştır. Konu kapsamındaki figürinler hakkında kazı raporlarında ve yayınlarda eksikler bulunmaktadır. Türkiye'deki arkeologlar bu konuya yeteri kadar önem vermemekte ve yorumlarını kısaca yapıp, konu üzerine eğilmemektedir. Bu figürinlerden bahsedilirken figürin bedeni üzerindeki süslerden ya da eklentilerden bazen hiçbir söz dahi edilmemektedir.

Çalışmalarıma maddi olarak desteklerini sunan aileme ve araştırmalarımı yürütebilmek için bana yardımcı olan ANAMED kütüphane sorumlusu **Berkay Küçükbaşlar**'a, araştırma sürecinde İstanbul'da kaldığım süre içerisinde bana evlerini açan **Zeynep Cantürk** ve **Raif Cantürk**'e, tezim için yardımlarını esirgemeyen, fikirlerini paylaşıp tezin oluşmasında katkıları bulunan, emeği olan saygıdeğer hocam **Doç. Dr Adnan Baysal**'a yüksek lisans süresince bilimsel yayınlara ulaşmamda önemli katkıları bulunan ve değerli tecrübelerini benimle paylaşarak; araştırma konumda bana yol gösteren, çalışmalarımı yürütürken bana destek olan ve teşvik eden danışmanım, değerli hocam **Doç Dr. Emma Baysal**'a, en içten teşekkürlerimi sunarım.

Fatmagül Çimen
Edirne, Aralık 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ i
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ v
Tablolar Listesi ix
Resimler Listesi xi
Grafikler Listesi xvi
Haritalar Listesi xvii
GİRİŞ 1
1. KONUNUN TANIMI VE FİGÜRİN TARİHÇESİ 5
1. 1. Konunun Tanımı 5
1. 1. 1. Figürin 5
1. 1. 2. Heykel 7
1. 1. 3. Heykelcik 8
1. 1. 4. İdol 8
1. 1. 5. Ana Tanrıça Kültü 10
1. 2. Figürin Tarihçesi 16
1. 3. Türkiye'de Figürinler Üzerine Teorik Yaklaşımlar 21
2. İNSAN FİGÜRİNLERİNE TEORİK YAKLAŞIMLAR 33
2. 1. Kültür Tarihi ve Figürinler 37
2. 2. Süreçsel Arkeoloji ve Figürinler 44
2. 3. Post-Süreçsel ve Yorumlamalı Arkeoloji ve Figürinler 50
2. 4. Yeni Bir Değerlendirme: Dolanıklık Teorisi ve Figürinler 55
2. 5. Feminist Arkeoloji ve Figürinler 63
3. KONUNUN ELE ALINIŞ YÖNTEMİ 69
4. NEOLİTİK VE KALKOLİTİK DÖNEM FİGÜRİNLERİNİN BÖLGESEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ 71
4. 1. Aşağı Pınar Höyük 71
4. 2. Hoca Çeşme 76
4. 3. Ilıpınar 78
4. 4. Pendik 79

4. 5. Uğurlu/Zeytinlik 80
4. 6. Bakla Tepe Höyük 82
4. 7. Ege Gübre 83
4. 8. Ulucak Höyük 85
4. 9. Düden 88
4. 10. Hacılar 89
4. 11. Höyücek 97
4. 12. Kuruçay 105
4. 13. Çatalhöyük 109
4. 14. Güvercinkayası 119
4. 15. Hatip Höyük 120
4. 16. Köşkhöyük 121
4. 17. Tepecik-Çiftlik 124
4. 18. Suberde/Görüklüktepe 125
4. 19. Çayönü 126
4.20. Göbeklitepe 128
4. 21. Hakemi Use 131
4. 22. Kumar Tepe 132
4. 23. Mezraa-Teleilat 133
4. 24. Nevali Çori 135
DEĞERLENDİRME 138
SONUÇ 153
KAYNAKÇA 156

Tablolar Listesi

Tablo 1 Aşağı Pınar Höyük figürin verileri 72

Tablo 2 Hoca Çeşme figürin verileri 77

Tablo 3 Ilıpınar figürin verileri 78

Tablo 4 Pendik figürin verileri 79

Tablo 5 Uğurlu-Zeytinlik figürin verileri 81

Tablo 6 Bakla Tepe figürin verileri 83

Tablo 7 Ege Gübre figürin verileri 85

Tablo 8 Ulucak Höyük figürin verileri 87

Tablo 9 Düden figürin verileri 89

Tablo 10 Hacılar Use figürin verileri 90

Tablo 11 Höyücek Höyük figürin verileri 98

Tablo 12 Kuruçay figürin verileri 106

Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri 110

Tablo 14 Güvercinkayası figürin verileri 120

Tablo 15 Hatip Höyük figürin verileri 121

Tablo 16 Köşk Höyük figürin verileri 122

Tablo 17 Tepecik Çiftlik figürin verileri 125

Tablo 18 Suberde/Görüklüktepe figürin verileri 126

Tablo 19 Çayönü figürin verileri 127

Tablo 20 Göbeklitepe figürin verileri 129

Tablo 21 Hakemi Use figürin verileri 132

Tablo 22 Kumar Tepe figürin verileri 133

Tablo 23 Mezraa-Teleilat figürin verileri 134

Tablo 24 Nevali Çori figürin verileri 136

Resimler Listesi

Resim 1 Aşağı Pınar Höyük figürini 1 72

Resim 2 Aşağı Pınar Höyük figürini 2 73

Resim 3 Aşağı Pınar Höyük figürini 3 73

Resim 4 Aşağı Pınar Höyük figürini 4 74

Resim 5 Aşağı Pınar Höyük figürini 5 74

Resim 6 Aşağı Pınar Höyük figürini 6 75

Resim 7 Aşağı Pınar Höyük figürini 7 75

Resim 8 Aşağı Pınar Höyük figürini 8 76

Resim 9 Hoca Çeşme figürini 1 77

Resim 10 Hoca Çeşme figürini 2 77

Resim 11 Ilıpınar figürini 1 78

Resim 12 Pendik figürini 1 79

Resim 13 Uğurlu-Zeytinlik figürini 1 80

Resim 14 Uğurlu-Zeytinlik figürini 2 80

Resim 15 Uğurlu-Zeytinlik figürini 3 81

Resim 16 Bakla Tepe figürini 1 83

Resim 17 Ege Gübre figürini 1 84

Resim 18 Ege Gübre figürini 2 84

Resim 19 Ege Gübre figürini 3 84

Resim 20 Ulucak figürini 1 86

Resim 21 Ulucak figürini 2 86

Resim 22 Ulucak figürini 3 87

Resim 23 Ulucak figürini 4 87

Resim 24 Düden figürini 1 89

Resim 25 Hacılar figürini 1 90

Resim 26 Hacılar figürini 2 90

Resim 27 Hacılar figürini 3 91

Resim 28 Hacılar figürini 4 91

Resim 29 Hacılar figürini 5 91

Resim 30 Hacılar figürini 6 92

Resim 31 Hacılar figürini 7 92

Resim 32 Hacılar figürini 8 93

Resim 33 Hacılar figürini 9 93

Resim 34 Hacılar figürini 10 94

Resim 35 Hacılar figürini 11 94

Resim 36 Hacılar figürini 12 95

Resim 37 Hacılar figürini 13 95

Resim 38 Hacılar figürini 14 96

Resim 39 Höyücek figürini 1 97

Resim 40 Höyücek figürini 2 97

Resim 41 Höyücek figürini 3 98

Resim 42 Höyücek figürini 4.....98

Resim 43 Höyücek figürini 5.....99

Resim 44 Höyücek figürini 6.....99

Resim 45 Höyücek figürini 7.....100

Resim 46 Höyücek figürini 8.....100

Resim 47 Höyücek figürini 9.....101

Resim 48 Höyücek figürini 10.....101

Resim 49 Höyücek figürini 11.....102

Resim 50 Höyücek figürini 12.....102

Resim 51 Höyücek figürini 13.....103

Resim 52 Höyücek figürini 14.....103

Resim 53 Höyücek figürini 15.....104

Resim 54 Kuruçay figürini 1 105

Resim 55 Kuruçay figürini 2 105

Resim 56 Kuruçay figürini 3 106

Resim 57 Kuruçay figürini 4 106

Resim 58 Kuruçay figürini 5 107

Resim 59 Kuruçay figürini 6 107

Resim 60 Kuruçay figürini 7 108

Resim 61 Çatalhöyük figürini 1.....109

Resim 62 Çatalhöyük figürini 2.....110

Resim 63 Çatalhöyük figürini 3.....111

Resim 64 Çatalhöyük figürini 4.....111

Resim 65 Çatalhöyük figürini 5.....112

Resim 66 Çatalhöyük figürini 6.....112

Resim 67 Çatalhöyük figürini 7.....113

Resim 68 Çatalhöyük figürini 8.....113

Resim 69 Çatalhöyük figürini 9.....114

Resim 70 Çatalhöyük figürini 10.....114

Resim 71 Çatalhöyük figürini 11.....115

Resim 72 Çatalhöyük figürini 12.....115

Resim 73 Çatalhöyük figürini 13.....116

Resim 74 Çatalhöyük'ten leoparlı figürin 116

Resim 75 Çatalhöyük' ten duvar resmi 117

Resim 76 Çatalhöyük'ten leopar kabartması 1.....117

Resim 77 Çatalhöyük'ten leopar kabartması 2.....117

Resim 78 Çatalhöyük figürini 14.....118

Resim 79 Çatalhöyük figürini 15.....118

Resim 80 Güvercinkayası figürini 1.....119

Resim 81 Güvercinkayası figürini 2.....119

Resim 82 Hatip Höyük figürini 1 121

Resim 83 Köşk Höyük figürini 1.....122

Resim 84 Köşk Höyük figürini 2 122

Resim 85 Köşk Höyük figürini 3 123

Resim 86 Köşk Höyük figürini 4 123

Resim 87 Köşk Höyük figürini 5 124

Resim 88 Tepecik-Çiftlik 1 125

Resim 89 Suberde/Görüklüktepe figürini 1 126

Resim 90 Çayönü figürini 1 127

Resim 91 Çayönü figürini 2 127

Resim 92 Göbeklitepe figürini 1 128

Resim 93 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 1 129

Resim 94 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 2 129

Resim 95 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 3 130

Resim 96 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 4 130

Resim 97 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 5 131

Resim 98 Hakemi Use figürini 1 132

Resim 99 Kumar Tepe figürini 1 133

Resim 100 Mezraa-Teleilat figürini 1 134

Resim 101 Nevali Çori figürini 1 135

Resim 102 Nevali Çori figürini 2 136

Grafikler Listesi

Grafik 1 Bezemeli Figürinlerin Yerlere Göre Dağılımları..... 148

Grafik 2 Beden Süsüne Sahip Figürinlerin Yerlere Göre Dağılımları..... 149

Grafik 3 Türkiye'deki Beden Süslemesine Sahip Figürinlerin Beden Üzerindeki Yerlerinin Dağılımı 1 150

Grafik 4 Türkiye'deki Beden Süslemesine Sahip Figürinlerin Beden Üzerindeki Yerlerinin Dağılımı 2 151

Grafik 5 Türkiye'de Ele Geçen Neolitik ve Kalkolitik Dönem Beden Süsüne Sahip Figürinlerin Hammaddeleri'nin Dağılımı..... 152

Haritalar Listesi

Harita 1 Tezde Yer Alan Beden Süsüne Sahip Figürinlerin Türkiye'deki Dağılımları 137

GİRİŞ

Çalışmanın içeriğini, Neolitik Dönem içerisinde yer alan bir kısmı da Kalkolitik Dönemden seçilen figürinlerin kıyafetli, dövmeli (?), bezemeli ve baş süslerine sahip olanları oluşturmaktadır. Türkiye'de Marmara, Ege, İç Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde açığa çıkarılmış bu türdeki figürinlerin üzerindeki bezeme anlamları, kullanım amaçları, figürinler üzerinde yapılan arkeolojik kuramlardan Kültür Tarihi, Süreçsel, Post-Süreçsel ve Yorumlamalı Arkeoloji, Feminist Arkeoloji vb. kuramları sorgulanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra figürinlerin bölgelere göre göstermiş olduğu değişiklikler incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye'deki arkeolojik kazılar sonucunda kazı raporlarında figürinler üzerine yeterli bir çalışma yapılmamaktadır. Çalışmalar genel olarak figürinlerin dönemsel tarih aralıklarını belirlemekte ve kadın, ana tanrıça, erkek, tanımlanamayan ya da sadece figürin vb. şekilde sınıflandırılarak yürütülmektedir. Sümer, 'Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça' isimli yüksek lisans tezinde figürinleri erkek, kadın, cinsiyetsiz, ana tanrıça, insansı figürin vb. şekilde sınıflandırmıştır (Sümer, 2007:35-288). Yürütülen araştırmalar ve kazı çalışmalarında Türkiye'de figürinlerin üzerinde yer alan bezeme ya da kıyafet vb. araştırılmamış olduğu görülmektedir. Kazı sonuçlarına yer verilen 'Kuruçay Höyük I' kitabındaki beden süsüne sahip olduğu düşünülen bir figürin parçası için yalnızca 'figürinlerin bir kısmının bu evrede de giysili oldukları anlaşılmaktadır' şeklinde yetersiz bilgi verilmektedir (Duru, 1994:60). Örneğin, 'Ulucak Höyük Excavations Conducted Between 1995 and 2002' isimli kitapta beden aksesuarına sahip (fig 30) figürin hakkında üzerindeki kıyafete değinilmemiş ve sadece başka figürinler ile benzerliğinden bahsedilmiştir (Çilingiroğlu vd. 2004:47). Örneğin 'Höyücek 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazı Sonuçları'nın yer aldığı kitapta, bazı figürinlerin

gövde baskı noktacıklar ya da gelişigüzel çizgiler ile desenler yapıldığı bilgisi vardır (Duru-Umurtak, 2005:93). Örneğin; 'Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik 2015 Yılı Kazı Çalışmaları' kazı raporunda Uğurlu-Zeytinlik'te ele geçen figürin parçası sadece 'bina dışı P6 açması üzeri bezemeli büyük bir figürin parçası' olarak aktarılmıştır. Bezemelere dair bilgi yoktur (Erdoğu, 2016:120). Ancak verilen bilgiler yine de yeterli değildir. Çok sayıda çalışma figürinlerin katalog haline dönüştürülerek sunulmasından oluşmaktadır. Örneğin, Aydıngün'ün 'Eski Tunç Çağ'ında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolleri' isimli yüksek lisans tezi (Aydıngün, 2003:121-232), Çiftçi'nin, 'Levant Bölgesi Neolitik Çağ Taş Figürinleri' isimli yüksek lisans tezi (Çiftçi, 2018:69-143), Sümer'in 'Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça' isimli yüksek lisans tezi (Sümer, 2007:35-306), Bildirici'nin 'Güneydoğu Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ Heykel Sanatı' isimli tezi (Bildirici, 2011:68-111) örnekleri bunlardan bazılarıdır. Türkiye'de arkeolojik kuramlara yeterince önem verilmeyip incelemeye alınmadıkları görülmektedir. Bu çalışmada yorum getirmeye açık olan figürin konusu bu nedenle seçilmiştir.

Çalışma tam olarak katalog araştırması şeklinde değildir. Daha ziyade kıyafetli, bezemeli, baş süslemelerine sahip olan figürinlerin hangi bölgelerde olduğu ve üzerlerindeki desenlerin ne anlama gelebileceği üzerine, bedenin daha çok neresinde yer aldığı ve nasıl yapılmış olduğunun üzerine yoğunlaşmıştır. Katologlarda verilen net ve kısa bilgilerden ziyade yoruma açık olan figürinler üzerinde yer alan beden süslemeleri ve işlemleri hakkında düşünceleri daha geniş aktarmak göz önünde bulundurulmuştur. Katalog çalışmasındaki tek yönlü resimlerden ziyade figürinlerin resimleri ve çizimleri çalışmada destek olarak kullanılmıştır.

Figürinlerin bezemeleri, duruşları, fiziksel özellikleri (saç vs.) veri tabanı kullanılarak değerlendirilmiştir. Veritabanı ilk olarak Microsoft Excel ile oluşturulmuştur. Beden süsüne sahip olan figürinlerin bulundukları yerler esas alınarak tablolar oluşturulmuştur. Tabloların içinde yer alan veriler; kazı raporlarındaki yazılı kaynaklardan, dergi makalelerinden, basılmış olan yerli-yabancı kitaplardan ve diğer bilimsel metinleri içeren yayınlanmış literatürün dikkatlice

incelenmesiyle derlenmiştir. Özellikle figürinlerde görülen bezemelerin neyi temsil ediyor olabileceği, bu bezemelerin figürinlerin hangi bölgelerinde yer aldığı, dönem insanlarının insan bedenini nasıl gördüğü incelenmiştir. Veritabanı; belli bir alanda ve birbiriyle ilişkili olarak düzenlenmiş veriler topluluğudur. Verileri sıraya koyarken, çözümlerken, aralarında karşılaştırma yapabilmek için kolaylık sağlamaktadır. Excel'in seçilmesinin sebebi konuya ilişkin bilgilerin rahat ve kolay biçimde ifade edilebilmesinden ileri gelmektedir. Önceki yıllarda Derya Berrak Yetilmezsoy'un Tarihöncesi Figürinlerin Yorumlanmasında Düşünsel ve Kuramsal Yaklaşımlar (Yetilmezsoy, 2006) isimli tez çalışması yayımlanmıştır. Geniş bir zaman aralığı içerisinde kimi figürin örnekleri değerlendirilmiş, teorilerden bahsedilmiştir. Diğer yandan 'Türkiye Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönem Figürinleri'nin Bedensel Temsili'nin Değerlendirilmesi' çalışmasında bunlara ek olarak belirli tarih aralığındaki kıyafetli, bezemeli, dövmeli (?), saç süslemelerine sahip olan figürinlerin anlamları, bölgelere dağılımları esas alınacaktır. Kültür Tarihi kuramı, Süreçsel Arkeoloji, Post Süreçsel ve Yorumlamalı Arkeoloji, Dolanıklık, Şey Kuramı vb. kuramlardan yararlanılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde konunun tanımı yapılacak ve figürin, idol, ana tanrıça kültü, heykel gibi terimler hakkında genel bir bilgi verilerek başlanacaktır. Figürin tarihçesi ve Türkiye'de figürinler üzerine teorik yaklaşımlardan bahsedilecektir. İkinci bölümde insan figürinlerine teorik yaklaşımlar konusu hakkında bilgi verilerek devamında kültür tarihi, süreçsel arkeoloji, sembolik arkeoloji, feminist arkeoloji vb. konuları ele alınacak teorik yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde konunun ele alış yöntemi, dördüncü bölümde Neolitik ve Kalkolitik Dönem figürinlerin bölgesel olarak değerlendirilmesi hakkında kısa bilgi verilecektir. Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönem figürinlerinin bezeme tekniklerinden bahsedilecek ve boyalı figürinler, kazıma kullanılan figürinler, hem boya hem kazıma kullanılmış olan figürinlerden bahsedilerek figürinlerin değerlendirmesi yapılacak çalışma sonuç bölümüyle sonlandırılacaktır.

Bu araştırma ile üzerinde pek durulmamış ve belki de önemsiz olarak görülmüş olan kıyafetli, bezemeli, baş süslemelerine sahip Neolitik Dönem ve

Kalkolitik Dönemi de kapsayan figürinlerin arkeoloji dünyasında o dönem insanları için ne anlama geldiklerinin anlaşılabilmesi için küçük de olsa bir adım atılmaya çalışılmıştır.

1. KONUNUN TANIMI VE FİGÜRİN TARİHÇESİ

1. 1. Konunun Tanımı

Bu tezin konusunu, Türkiye Neolitik ve Kalkolitik Dönem'deki bezeme ve boyalara sahip olan figürinler, beden süsüne ve eklentilerine sahip figürinler ve figürinlerin daha iyi anlaşılabilmesi için kullanılan teorik yaklaşımlar (Kültür Tarihi, Post süreçsel ve Yorumlamalı Arkeoloji, Feminist Arkeoloji vb.) oluşturmaktadır.

Amaç, bu zamana dek Türkiye'deki arkeoloji çalışmalarında çok fazla işlenilmemiş olan Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönem boyalı, bezemeli figürinlerinin teorik yaklaşımlarla yeniden değerlendirilmesi, yapıldıkları hammaddeler ile bezemelerin arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi, özellikle de bu figürinler üzerinde yer alan bezemelerin, beden süsü, kıyafet veya başka bir şey mi ifade ettiği, Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönem'deki bu figürinlerin o dönemdeki insan bedeni için ne ifade ettiğinin belirlenmeye çalışılmasını oluşturmaktadır.

Çalışmada kullanılmış olan materyal Neolitik Dönem ve Erken Kalkolitikten de seçilen bezemeli ve beden süsüne sahip figürinlerdir. Teorik kuram ve yaklaşımlar, bölgelerdeki benzerlik ve farklılık göstermeleri esas alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. 1. 1. Figürin

Figürin, heykel ve heykelcik terimleri tanımlarında benzerlik göstermektedirler ancak aralarında ayrımlar vardır. Figürin daha küçük nesneleri kastederken, heykeller daha büyük boyutlarda olabilmektedir. Kimi figürinlere bakıldığı zaman (örnek verecek olursak pişmiş topraktan yapılmışlara) toplumda yaşayan kadın-erkek-çocuk vb. insanların onları oluşturduğunu düşünebiliriz. Çünkü hepsi çok düzgün bir biçimde oluşturulmuş değildir. Figürinlerin yapımında ustalık

her zaman aranmayabilir; ancak heykellerin yapımında belirli bir bilgi ve beceri gerektiği görülmektedir. Figürin boyutsal olarak sergilenmede zayıf kalabilir. Heykelleri korumak figürini korumaya göre zor olabilir. Üretimi daha kolay olduğundan figürin heykele göre daha fazla tercih edilebilir.

Figürinlerle ilgili yapılmış tanımlamalar; '*Genellikle, canlı varlıkları betimleyen, kolay taşınabilir nitelikte olan, üç boyutlu küçük sanat ürünleri*' (Tanyeli-Sözen, 2003:84). '*Küçük insan veya hayvan modellerine figürin denir. Tanrıya sunulmak veya süs amacıyla yapılmış eserler olarak da tanımlanmaktadır*' (Gündoğan, 1994:2). '*Figürinler, taş, ahşap, pişmiş toprak, maden gibi her türlü malzemeden yapılabilirler*' (Saltuk, 1997: 64). '*Genellikle kil, taş, tahta veya maden gibi maddelerden oyularak yapılmış insan veya hayvanlardan oluşan küçük bir şekildir. Bir figürinin amacı, genellikle din nesnesi oluşudur. Figürinler bir tanrıya adak olarak sunulur. Tarih öncesi Avrupa'da Üst Paleolitik dönemden itibaren yapılmışlardır, ancak Tunç Çağında daha az yaygın hale gelmişlerdir*' (Kipfer, 2000:188) olarak çeşitli düşüncelerde tanımlanmaktadırlar.

Figürinin tanımı bana göre, Paleolitik Dönemden itibaren görülmeye başlanan günümüze kadar devam eden (günümüzde süs eşyası olarak kullanılan biblolar, günlük kullanımdaki figürin şeklinde kalemlikler, takılar, bazı ülkelerin satışa sunduğu üç boyutlu minik insan ya da hayvanlar, dini olarak da minik Buda figürinleri vs.) insanlar tarafından günümüze değin ilgisini kaybetmeden yapılmaya devam etmiş; taş çeşitleri, pişmiş toprak, cam vb. malzemeler kullanılarak oluşturulan, her dönemde oluşumunda kimi zaman değişimlerin yaşandığı ve bölgelere göre de farklılıkların olduğu, anlamlarının tarihöncesi dönemde çözülemediği ancak günümüzde ticari, siyasi, dini ve sosyal anlamlara sahip olduğu bilinen; kültürlerin özelliklerini de yansıtan üç boyutlu, minik olarak üretilmiş nesnelere denir.

1. 1. 2. Heykel

Heykel terimi ile ilgili çok sayıda tanımlama yapılmaktadır. Bunlardan birkaçına yer verilecektir. '*Taş, maden, ağaç, kil, alçı gibi malzeme kullanılarak yapılan, canlıları yansıtan ya da soyut ifadelerle biçimlenen üç boyutlu yapıt*' (Saltuk, 1997:76) olarak açıklamaktadır. '*Hacim sanatı ve estetik yaşantı oluşturması amaçlanan üç boyutlu nesne, yapıt*' (Tanyeli-Sözen, 2003:104). '*Çeşitli maddelerin yontularak ya da kalıba alma tekniğiyle şekillendirilmesi sonucu ortaya çıkan, canlıları yansıtan ya da soyut biçimde oluşan sanat eseri*' (Bahn, 2001:422). '*Güzel sanatlar içeriğinde, plastik sanatlar alt başlığında incelebilen; örneğin, taştan yontularak, kilin birbirine eklenmesi ile yığılarak yapıcısının amacına uygun olarak seçtiği malzemelerin, şu ya da bu şekilde yan yana, üst üste gelmesi ile inşa edilen; üç boyutlu, dokunulabilen uzayda yer kaplayan bir biçim*' (Tucker, 1977:12). '*Tahta, fildişi, taş, mermer, metal veya diğer malzemelerdeki tüm oyma işlerini ve balmumu veya kil gibi oyma gerektirmeyen daha yumuşak bir malzemeden oluşturulan işleri içeren bir sanat formu. Heykel, oyulmuş süsleme, gliptik, kesilmiş taşlar ve cameoları*[1] *içerir. En eski örnekler en sert taşlardan (bazalt, granit, porfir) oyulmuş ve çelik aletlerin kullanılmasından önce yapılmıştır*' (Kipfer, 2000:500) olarak tanımlanmaktadırlar.

Bu tanımlamalar dikkate alındığında heykellerin boyut olarak daha büyük ve sanat açısından temsile daha yakın olduğu anlaşılmaktadır. Ancak; yapılan nesnelerin küçük olmaları hatta insanların kaldırabileceği ölçülerde olmaları onların değerini yok etmez. Örneğin, Neolitik Dönemde Güney Doğu Anadolu Bölgesinde 2 m'ye yakın heykellerin yanında 5-6 cm olan figürinler de ele geçmiştir. Toplum insanlarının yaptığı bu nesnelerde boyutların farklı oluşu bu şekilde istenilerek tercih edilmiş olabilir.

[1] Cameo: Kabartmalı, değerli bir taş.

1. 1. 3. Heykelcik

‘*Taşınabilir boyutlarda olan heykellere, küçük boyutlu heykellere, heykelcik*’ denir (Guralnik, 1984:21).

Heykelcikler de heykel ve figürin gibi üç boyutludurlar. Malzeme olarak yapımlarında kemik, ahşap, taş, maden ve pişmiş toprak kullanılmaktadır. Figürinler, heykele göre küçük oluşları ve taşınabilirliği ile heykelden ayırt edilebilmektedirler. Taşınabilirlik derken devasa ağırlıklarda olmayan, insan bedeninin taşıyabileceği ağırlıkta olması kastedilmektedir. Heykeller belirli makineler ile taşınabilir ancak burada kastedilen insan gücü kapasitesidir.

1. 1. 4. İdol

İdol üzerine çok sayıda tanımlama yapılmıştır. ‘İdol’ kelimesinin kökeni Fransızcadan gelir. Fransızca *idole* ‘yalancı tanrı, tapınılan şey’ kelimesinden alıntıdır. Fransızca kelime Latince *idolum* "biçim, görüntü" kelimesinden alıntıdır. Bu kelime Eski Yunanca *eídolon* εἴδολον kelimesinden alıntıdır.[2] Yunanca kelime Eski Yunanca *eîdos* εἶδος ‘şekil, görüntü’ kelimesinden türetilmiştir. Bunlardan bazılarından bahsedecek olursak; TDK çok tanrılı dinlerde tapınılacak nesne[3] olarak tanımlamıştır. Purcaru ise ‘*Dini bir bakış açısıyla idol, kutsallığı kurgusal olan bir nesnedir, yani sahte bir tanrı, var olmayan bir tanrıdır. İdol, içerikten yoksun, tanrısından yoksun bir imgedir*’ (Purcaru, 2013:773). Saltuk, ‘*Tanrılara adak olarak sunulan taş, çeşitli hammaddelerden yapılmış, stilize, tanrı ve tanrıça heykelcikleri*’ olarak belirtmiştir (Saltuk, 1997: 83).

Tarihöncesi, idol, heykelcik ve figürinlerin terminolojik olarak ayrımı kesin olarak yapılamamaktadır. Gündoğan, idolleri figürinlerden ayıran en büyük niteliğin oldukça soyut ve stilize şekillerden oluşmuş olduğunu söyler (Gündoğan, 1994:2).

[2] Bkz. https://www.etimolojiturkce.com/kelime/idol (01.02.2020)
[3] Bkz. http://sozluk.gov.tr/ (01.02.2020)

İdollerle ilgili dini bir inanış olduğu yönünde de düşünceler vardır (bkz. Özgüç, 1943:67). Ayrıca bazı (göz idolleri) idollerin ritüel nesneleri olduğu da düşünülmektedir (Bielınska, 2016:33). Özgüç, 'Öntarihte Anadolu İdollerinin Anlamı' isimli makalesinde birden fazla boyun ve başa sahip olan Alabaster idolleri ve tahta oturan kadın figürinini birçok kalıplarla kurşun idolü bulunduran Kültepe'yi önemli kült merkezlerinden saymıştır. Bulunan bu eserleri de eşi benzeri olmayan eserler olarak nitelemiştir (Özgüç, 1943:72). Özgüç, Anadolu'yu da içine alarak geniş bir alana yayılan idollerin protohistorik çağların din ve inanç birliğine işaret eden küçük sanat ürünleri olduklarından bahseder (Özgüç, 1943:68). Ayrıca belirli bir betimlemeye sahip olan ve benzer anlatım ilkelerine dayanan idollerden nasıl yararlanıldığına dair Özgüç'ün çok sayıda önerisi bulunmaktadır.

i. Bu idollerin dinsel anlam taşıdıkları ve dönemleri içerisindeki putları simgelediği,
ii. Magna-Mater (Büyük Ana Tanrıça) inancını ve kendisini simgelediğini,
iii. Ev-ocak kültünde kullanıldığı evin ve o aileyi himaye eden tanrıları olduğu,
iv. Güvenliliği, sağlığı, bolluğu büyülü gücüyle muhafaza amaçlı tutuldukları ve bir nevi 'tılsım' ve 'cazibe' görevi üstlendiklerini,
v. Kadının cinsel, hayvani duygusunu belirten, cariye amaçlı bir işlevinin olduğunu,
vi. Kadın kılığına bürünerek, kadın ve dişiliği ürküterek kandıran demonları simgelediği,
vii. Özellikle mezarlarda ele geçmelerinden ötürü ölümle ilgili bir görev üstlendikleri,
viii. Amulet gibi bir yere asıldıkları, veya boyuna asılarak taşındıkları,
ix. Oyuncak oldukları (Özgüç, 1943:66).

Becker, Alaca Höyük Tunç Çağı kralı mezarlarında bulunan ikiz idoller için büyük olasılıkla ibadet edilen doğaüstü varlığın bir şeklini yansıttığı görüşünü ortaya koymuştur (Becker, 2010:24). H Mezarı'nda beş adet ikiz idol ve üç adet bakır alaşımdan kadın figürin bulunmuştur. Bu çeşit bulgular, günlük hayatta belirleyici bir pozisyon ya da ideolojik bir anlam taşıyabileceği gibi tarihöncesi toplumların dini

dünyasını bulmak bakımından insanların kendi bedenlerini nasıl deneyimlediklerini ve nasıl algıladıklarını da gösterebilir (Bailey, 2015:11, Makowski, 2005:24). Bailey, 'Figürinler ve Temel Fenomenlerle Olan Bağları' başlığı altında; belki de en önemlisi, figürinler, bir kimsede ortaya çıkan ve devamlı olarak kimin kim olduğu, kişilerin nerede olduğu ve bireyler arasında ve gruplar arasında hangi ilişkilerin olduğu hakkında kritik soruların sorulduğu bir dönem içinde ortaya çıkan nesnelerdir düşüncesine sahiptir (Bailey, 2015:11).

Çınaroğlu, 'Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Kralı Mezarları ve İkiz İdoller' isimli makalesinde idollerin büyüklüğüne paralel olarak üretimi için kullanılan malzemenin değiştiğinden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra, şematik figürinlerin metal gibi dayanıklı maddeden, daha büyük ve natüralist olanların ise taştan yapıldığını belirtmiştir. Çınaroğlu, bu idollerin olasılıkla gösteriş maksadıyla kullanılmak için yapıldığı düşünülmektedir. İdol-figürin gibi özel nesnelerde çoğunlukla altın veya gümüş gibi değerli madenler kullanılmıştır (Çınaroğlu, 2018:12).

1. 1. 5. Ana Tanrıça Kültü

Ana tanrıça, Anadolu'da doğurganlığın ve bereketin simgesi olarak görülmektedir. Şehirleri muhafaza eden ve üretilen ürünlere zarar gelmemesi için koruyan tanrıçadır. Demirdağ, insanoğlunun topraktan besinler elde etmiş bu besinler sayesinde kendisine fayda sağladığını belirtmiştir. Doğanın kimi zaman aynı verimliliğe sahip olmadığının insanlar bilincine varmış ve bu bereketli sürecin sürmesi için bir şeyler yapma faaliyetine girişmiş olabileceklerini ve başlangıç olarak bereket kültünü oluşturduklarını düşünmektedir. Ayrıca mevsimsel olan bu döngüler insan hayatıyla özdeşleştirilmeye başlanmıştır. Sonraki süreçte doğanın bereketli, yaratıcı süreci kadının doğurganlığıyla insanlar için şifa verici, anaçlığıyla bütünleştirilmiştir. Netice olarak da tanrıça figürü ve kültü oluşturulmuştur (Demirdağ, 2017:6).

Sözcüğün köken bilgisi İngilizce *cult* ‘mezhep, tarikat’ veya Fransızca *culte* ibadet usulü, dini töre ve törenler sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Latince *cultus* ‘işleme, ekip biçme’ sözcüğünden evrilmiştir. Latince sözcük Latince *colere, cult-* ‘toprağı işlemek, ekip biçmek’ fiilinden türetilmiştir[4]. Özmen, Ana Tanrıça Kültü’nün temelinde, dişi bir ilahi varlığa inanç göstererek O’na ait kutsal alanlar meydana getirmek, O’nu çağrıştıran sembolleri kullanarak türlü nesneler üretmek ve adaklar sunmanın bulunduğunu belirtmektedir (Özmen, 2016:382).

Oral, Ana Tanrıça Kültü’nün çok eski zamanlardan beri farklı kültürlerde ve çeşitli bölgelerde ortaya çıktığının bilindiğinden bahseder. Oral, Friglerden sonra Lidyalılara, Klasik Dönemlerde de tüm Akdeniz kıyılarına ulaştığı, tarihin çeşitli dönemlerinden itibaren bereket, bolluk, verimlilik ve doğurganlık sembolü olarak görülen Ana Tanrıça tasvirlerine Geç Hitit, Frig, Urartu, Yunan ve Roma kültürlerinde de bulunduğunu belirtir (Oral, 2014:154). Roller’in ‘Ana Tanrıça’nın İzinde’ isimli kitabında, ‘İnsanların bu tanrıçaya bağlılıklarını gösteren bulgular, bir Ana Tanrıçaya tapıldığını açıkça belirten malzemenin üretildiği en erken çağ olan M.Ö. 1. bin yılın erken döneminden, M.S. 5. yüzyıldan paganizmin Roma İmparatorluğu’ndaki son günlerine dek’ kapsamış olduğundan bahsedilmektedir. Roller, Ana Tanrıça’dan en canlı biçimiyle antik Yunanistan ve Roma’ya ait şiirlerde, övgülerde ve dinsel abidelerde rastlandığını ancak onun esas vatanının Anadolu olduğunu söylemektedir (Roller, 2004: 21).

Uçankuş, ‘ilk olarak Frigler, sonrasında da Anadolu uygarlıkları için de tanrıça, doğanın kendisidir’ diye belirtmektedir (Uçankuş, 2000:569). Roller, tanrıçanın adına ilk olarak M.Ö.7. yüzyıla ait Frig yazıtlarında ve Frig dilinde ‘Ana’ anlamına gelen ‘Matar’ veya ‘dağın’ manasına gelen ‘Kubileya’ sıfatı ile beraber ‘Dağın Anası’ olarak rastlanmış olduğundan bahseder (Roller, 2004:22).

[4] Bkz. https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kült (01.02.2020)

Roller'e göre Phrygialı Ana Tanrıça kültünü güçlü bir biçimde hatırlatan malzemeyi sağladıklarından dolayı bir hayli dikkat çeken iki Neolitik yerleşme yeri vardır. Bunlar, Orta Anadolu'da yer alan Çatalhöyük ve Hacılar'dır. İki yerleşme yerinden gelen buluntular da topluluğun din bilincinde güçlü kadın kişiliklerin rol oynadığını düşündürmektedir. Roller, 'bu kişilikler, tarihin doğruladığı Phrygialı Ana Tanrıça'nınkine benzeyen simge sistemleriyle temsil edilmiş olduklarını belirtir. Bunların yanı sıra yerleşme yerlerinin ikisi de tarihsel dönemlerde Phrygialı Ana Tanrıça'nın kült merkezlerini içeren bölgelerde kurulmuştur' der (Roller, 2004:46).

Rosenberg, Yunan mitolojisinin, 'Ana Tanrıça' figürü ile başladığını söyler. Ona göre, Ana Tanrıça'nın 'anneliği' evreni 'doğurarak' yaratmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yunan mitolojisinde yaratılış, 'Kaos' denilen başlangıçtaki boşluktan, üç ölümsüz varlığın ortaya çıkması ile başladığını belirtir (Rosenberg, 2003: 34). Roller, bu varlıkların, Toprak Ana olarak bilinen Gaia, yeraltı ve karanlıkların efendisi Tartaros ve aşk tanrısı olan Eros olduğunu söyler. Ana Tanrıça olan Gaia, eşe sahip olmadan Uranos'u (Gökyüzü Tanrısı), Ouera (Dağlar) ve Pontos'u (Deniz) doğurmuş, daha sonra Uranos ile evlilik gerçekleştirmiştir. Roller, Tanrıça'nın Yunan dünyasında ilk olarak Anadolu'nun batı kıyısında ortaya çıktığını söyler. Bu durum, tanrıçayı betimleyen küçük boyutlu Yunan adak kabartmaları yoluyla tespit edilmiştir. Roller, kabartmalar, Miletos, Smyrna ve Kyme dahil olmak üzere, bazı Doğu Yunan kentlerinde ya da bunların yakınlarında bulunmuş olduğunu ve sonraları birçok kente yayıldığını aktarır. Ana Tanrıça kültü M.Ö. 4. yüzyılda da hemen hemen her Yunan kentinde bilinir hale gelmiştir. (Roller, 2003:127). Roller, tüm bu bilgileri 'Ana Tanrıça'nın İzinde' kitabında vermektedir. Yunan Ana Tanrıçası Meter, Yunan dünyasına Anadolu'dan gelmiştir. Meter, yani Ana Tanrıça olarak, fedakar analığın simgesi olan Yunan tanrıçası Demeter'le birleştirilmiştir. Tam bir birleşme hiçbir zaman olmasa da Klasik dönemde Meter'in temel özelliklerini şekillendiren tanrıçalar ayrı varlıklar olarak kabul edilmiş, genellikle bunlara bu şekilde seslenilmiştir (Roller, 2003:171).

Roller, İskender'in Pers İmparatorluğu'nu fethini takiben yayılan Hellenizm, Yunanlı olmayan Anadolu halklarınının kent ve kült merkezlerine damga

vurduğundan söz eder ve Eski Anadolu dilleri ve kültürel tarzları ortadan kalktığından, Gordion, Pessinus ve Sardes gibi merkezler giderek Hellenleşmiştir. Hellenizmin yayılışının Phrygialı Matar kültü üzerindeki etkisi, sadece Anadolu tarzının yerini Yunan tarzının alması değil, bu ikisinin karışımından yeni bir Meter formülü yaratılması ile olmuştur. Bu karışımın en önemli neticelerinden biri, Meter kültünün M.Ö. 3. yüzyılda Asya'dan Roma kentine getirilmesi olmuştur diyerek aktarır (Roller, 2003:188). Roma'da kesin bir başlangıç noktası bulunmaktadır: M.Ö. 204'de Magna Mater'in Roma'ya getirilişi gerçekleşmiştir. Roller, Ana Tanrıça kültünün Roma'daki etkisi ilk zamanlardan beri gözler önünde olduğunu, Roma toplumunun pekçok kesimi bu külte yönelmiş ve kültü açıkça desteklemiş olduğunu aktarmaktadır (Roller, 2003:254).

Roller, Ana Tanrıça'nın gücü belli koşullar altında bölgesel ve politik gayeler için kullanıldığını söyler ve Phrygia devletinin iktidar yapısının bir parçası olan tanrıça, Romalıların kendilerini zafere yazgılı insanlar olarak tanımlamalarına katkıda bulunmuştur. Fakat, tanrıça politik ya da etnik tanımların dar sınırlarını aşarak, eski Akdeniz dünyasındaki birçok halkın insani gereksinimlerine seslenmiştir (Roller, 2004:329).

Arı, Sanat tarihine bakıldığı zaman; mitolojide aşk ve güzellik tanrıçası olan Venüs'ün, ilk dönemlerden günümüze değin önemini sürdürmüş olduğunu belirtir. Venüs, ilk olarak bereket tanrısı olarak tasvir edilmiş, ancak daha sonra güzellik tanrıçası olarak betimlenmiştir (Arı, 2019:321). 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa'da yürütülen arkeolojik çalışmalarda ele geçen, cinsel organları abartılı şekilde gösterilen, çıplak kadın figürinlerinin bir bereket sembolü, ya da belki de bir ana tanrıça kültünü temsil ettiği düşüncesi, bu figürinlerin de 'Venüs figürini' olarak anılmasına neden olmuştur. Tanrıça kültüne dair dünyanın farklı bölgelerinde yapılan bu arkeolojik çalışmalarda kazılar sonucunda ele geçen bu kadın figürinlerine 'Venüs' adı verilmiştir. Childe, Venüsler ile ilgili yiyecek bulmayı, avlanan hayvanların sayısını fazlalaştırmayı ve avda başarı elde etmeyi sağlama gayesine yönelen sihir ayinlerinin de bulunduğunu Gravettiyanların, taştan ya da mamutun fildişi gibi uzun dişlerinden küçük kadın heykelleri yontar ya da bunları balçık ile

külü yoğurarak elde ettikleri bir çamurdan yaptıklarından bahseder ve arkeologların bu buluntulara Venüs tasvirleri (Venüsler) adını verdiklerini belirtir (Childe, 2009:53).

Çelebi, çok sayıda din kitabında tanrının insanı kendi görünüşünde yarattığına benzer cümleler yer aldığından bahseder. Ona göre, arkeolojik buluntulara bakılacak olursa da yorumlar da dikkate alındığı zaman insan tanrıyı kendisinin görünüşünde yaratmıştır. İlk tanrısal betimlemelerin arasında en ünlü olanı M.Ö. 30 binlere kadar uzanan Willendorf Venüsü'dür. Çıplak olarak tasvir edilmiş olan bu figürin Paleolitik Dönem insanlarının fikirlerindeki ilk tanrıça betimini oluşturmuştur. Bununla beraber Paleolitik Dönem insanlarının doğa ve kadın arasında kurduğu ilişkinin de bir göstergesidir (Çelebi, 2015:98). Gezgin, doğurgan olan, besleyici olan ve anne gibi davranışa sahip olan doğanın kadın olmasının o dönem insanları tarafından kabul görmüş olabileceğini düşünmektedir. Gezgin'e göre dönem insanları ilk tanrının doğa ve doğanın da kadın olduğunu benimsemişlerdir (Gezgin, 2008:28).

Çelebi, Paleolitik Dönemde insanoğlunun doğum ile ölüm arasındaki ilişkiyi, nereden gelip nereye gittiğini, ölümden sonraki hayatı ve kim tarafından yaratılmış olunduğunu sorgulamaya başladığını düşünmektedir. Bu soruların cevaplarının yeni nesile yaşam sağlayan kadın kimliğinde o dönem insanlarının keşfettiğini belirtmiştir. Çelebi, 'Eski Çağ'da Kadın' kitabında Paleolitik Dönemde kadın, göğüslerinden akan süt ile mucizevi bir şekilde hazır gıda üretebilmekte ayrıca bu süt ile dünyaya getirmiş olduğu varlığı doyurup, büyütebilmekte olduğundan söz eder. Kadının bedensel nitelikleriyle erkeğin karşısında gayet üstün durumda olduğunu söyler (Çelebi, 2015:99). Aydıngün, 'İşte, insanlığı yaratanın 'ana' yani doğuran kadın olduğuna yönelik fikir bu biçimde gelişerek 'Ana Tanrıça' kültü ile alakalı inanç sistemini oluşturmuştur' diyerek Ana Tanrıça kültü hakkında fikrini belirtmektedir (Aydıngün, 2005:12).

Sürdürülen kazı ve çalışmalar ile beraber Paleolitik Çağ 'Venüs'leri olarak adlandırılan eski figürinlerin benzeri Anadolu'da Kahramanmaraş sınırında yer alan

Direkli Mağarası'nda bulunmuştur. M.Ö. 16 ile 12 binyılları aralığına tarihlendirilmiş olan, yaklaşık 3 cm boyunda pişmiş topraktan yapılmış figürin, çekik gözleri, geniş kalçası ve göğüsleri ile dikkat çekmektedir. Kadın bedenine karşı gösterilen önem, Neolitik Dönem'e anasoylu dünyadan bir miras olarak aktarılmıştır. Çelebi, kadının ve doğanın yaratma yeteneğinin veriminin, eski toplumlar için vazgeçilmez bir zorunluluk olduğunu düşünmektedir. Çünkü ölüme karşı gelebilen tek güç doğurganlıktır. Bu sebeple dişilin yaratıcı yetisine göndermelerle harmanlanmış 'bereket kültü', dönemin en kutsalı konumuna yükselmiştir. Çelebi, doğanın bereketini çoğaltmak için gerçekleştirilen ibadet şekilleri de böyle gelişmiş olduğunu aktarmaktadır. Kurbanlar ve danslar gibi ritüellerle süslenmiş törensel ibadetin gayesi, bereketi kontrol altında tutan güçlerden yardım istemektir. Neolitik Dönemde ise toprağın sırlarıyla biçimlenen fikirsel yapı, inançların temel belirleyicisi olmuştur (Çelebi, 2015:100-101). Yavaş bir şekilde gelişme gösteren felsefi fikre göre, bebeğini doğuran anne gibi evrenin de yaratıcısı bir dişil unsur olmalıdır. Caner, bu dişil unsur fikrinin 'İlk Ana' mitini doğurmuş olduğundan 'Kutsal Fahişeden Bakire Meryem'e Toprak ve Kadın' isimli kitabında bahsetmektedir. Ona göre, ilk Ana kozmosu yaratandır ve bu söylence dünyanın birçok farklı yerlerinde yaşayan toplulukları arasında süratle yayılmıştır (Caner, 2004:67-68).

Neolitik Dönemde de Çayönü ve Nevali Çori gibi merkezlerde bereket kültünün ana unsuru olan kadın temsilleri, bu inanışın Anadolu topraklarında da devam ettiğinin göstergesidir. Bunun yanı sıra Uzunoğlu, M.Ö. 7. binin sonlarında Anadolu'nun en büyük Neolitik merkezi olarak kabul edilen Çatalhöyük'te kazılar sonucu keşfedilen Willendorf Venüsü'ne benzeyen büyük göğüslü, iri kalçalara sahip olan ve çok büyük göbeğe sahip olan kadın figürinlerinin büyüsel inançların dine dönüştüğünün bir göstergesi olarak düşünmektedir (Uzunoğlu, 1993:17). Rice, yürütülen yeni çalışmamalarda bu heykelciklerin kadınlığın genç kızlıktan yaşlılık dönemine kadar çeşitli aşamaları temsil ettiği düşünülmekte olduğunu belirtir (Rice, 1981:405-409). Rice, ayrıca yayımladığı makalesinde bu heykelciklerin 'evin bekçisi, koruyucu ruh, şaman, hayvanlar hakimesiyle ölümün ve yeniden doğmanın sembolü' gibi işlevlere sahip olabileceklerini belirtmektedir (Rice, 1981:411).

Marshack ise yapılmış olan bu kadın heykelciklerini yeniden doğum ile ilişkilendirmiştir. Marshack'a göre heykelcikler ilkbahar ve yaz aylarında iken yapılmışlardır. Ona göre, heykelcikler doğanın bu mevsimde canlanmasını, yeniden doğuşu simgeliyor olabilir (Marshack, 1972:316). Anadolu'daki Ana Tanrıça varlığı M.Ö. 6500-7000 yıllarına kadar uzanmaktadır.

Oral, Büyük Ana Tanrıça inanışının daha sonraki kültürel süreçte bilhassa Friglerde Kybele olarak bilinmekte olduğunu söyler. Anadolu'da M.Ö. I. Binde Kybele ve eşi Atis'e tapınıldığını kanıtlayan türlü açık hava tapınakları vardır. Anadolu'da Kybele'nin kaya anıtları, mezar stelleri ve heykellerden meydana gelen tasvirleri de dikkat çekmektedir. Ana Tanrıça inanışının Friglerden sonra Lidyalılara, Klasik Çağlarda ise bütün Akdeniz kıyılarına ulaştığı anlaşılmaktadır. Tarihin türlü dönemlerinden itibaren bereket, bolluk, verimlilik ve doğurganlık sembolü olarak görülen Ana Tanrıça tasvirlerine Geç Hitit, Frig, Urartu, Yunan ve Roma kültürlerinde de rastlamak mümkündür (Oral, 2014:154).

1. 2. Figürin Tarihçesi

Figürin kategorisinin anlamlandırılması çok çeşitlidir. Figürinler bölgesel, geleneksel ve kronolojik bağlamda değişiklikler sergilemektedir. İnsanlar tarafından oluşturulmuş olan bu nesneler pekçok şekilde karşımıza çıkmaktadırlar (insan ve hayvan biçiminde, erkek, kadın biçimlerinde ve tanımlaması tam olarak yapılamayan biçimlerde). Figürinlerin yapımlarında da birçok türde madde kullanımı tercih edilmektedir (mermer, kil, taş, pişmiş toprak vs.).

Figürinlerin genel anlamda ne anlattıkları, zaman içerisinde işlevlerinde değişme olmasıyla beraber, bilim insanları tarafından en sık tartışması gerçekleştirilen konu olmuştur. Insoll, figürinler hakkında üzerinde bir uzlaşmaya varılamayan betimlemeler olduklarını belirtmektedir (Insoll, 2017:5). Figürinler hakkında en erken buluntular Paleolitik Döneme tarihlendirilmektedir. Paleolitik Dönem, insanoğlunun daha çok çevresinde bulduklarıyla yetinerek yaşadığı var

sayılmaktadır. Bu nedenle bu dönemlerdeki günlük hayatla ilgili bilgilerimizin kaynağı daha sonraki dönemlere oranla çok sınırlıdır. Mağaralarda saptanmış aletler, duvar resimleri, hayvan kemikleri vs elimizdeki veri kaynaklarını oluşturmaktadır (Kartal, 2009:27). Arslantaş, bu dönem insanlarının yerleşim kurmak veya belli bir zaman konaklamak için kullandıkları yerlerin, kaya altı sığınakları ve mağaraları olduğu belirtir. Yerleşim kurmak için belirlediği alanın sulak bir arazi olmasının yanında av hayvanları ve toplanabilecek besinler bakımından verimli olmasına insanların önem gösterdikleri görülmektedir (Arslantaş, 2014:320).

Paleolitik Dönem'in ilerleyen zamanlarında inançlarla alakalı bazı belirtilerin ortaya çıktığı düşünülmektedir. 1868'de Fransa ve İspanya'da iki yüzden fazla mağarada yürütülen arkeolojik çalışmalarda Paleolitik Dönem'e ait birçok eser açığa çıkarılmıştır. Paleolitik Dönemden günümüze gelen eşyalar arasında çakmak taşlarının yontulmasıyla şekillendirilmiş baltalar, kesiciler ve kazıyıcılar bulunmaktadır. Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri mağara duvarlarına ve çeşitli objeler üzerine yapılan boyalı resim, gravür, alçak kabartmalar ve figürinlerdir (Aslan, 2010:5). Genelde 'Venüs figürinleri' olarak adlandırılan Üst Paleolitik kültürlerle birlikte bulunan insan kadın figürünün tasvirleri, çok çeşitli eserlerdir. Bu figürinlerin yüzlerce tanesi Avrasya kıtasında Fransa'dan Sibirya'ya kadar bulunmuşlardır. Yaklaşık olarak G.Ö. 25.000 yılına kadar uzandığı belirtilmektedir (Jennet, 2008:iii).

Tekin, üretilmiş olan bu Venüs figürinlerinin bereket simgesi olduğunun düşünüldüğünü belirtmektedir. Bu figürinler incelendiğinde göğsün, kalçanın ve cinsel organın abartılı bir biçimde yapıldığı görülebilmektedir. Paleolitik Dönem Venüs figürinlerinde yüz bölümünün çok belirgin olmadığı görülmektedir. Ön taraftan bakıldığında yüzün bulunduğu yer başın etrafındaki örgülü saç sıraları ile gizlenmiş şekildedir. Alt Paleolitik döneme tarihlenmiş olan iki kadın figürini bulunmaktadır. Bunlar Berekhat Ram Venüsü (M.Ö. 230.000-700.000) ve Tan Tan Venüsü (M.Ö. 200.000-500.000**)** olarak adlandırılan Venüslerdir. Bu heykelcikler bu dönem aralığında değerlendirilmektedir. Berekhat Ram Venüsü, Arkeolog Goren-Inbar tarafından 1981 yılında açığa çıkarılmıştır. Oyulmuş bir volkanik malzeme

parçası olan bu nesne önemli olarak görülür, çünkü olasılıkla temsili sanatın en eski örneği budur. Berekhat Ram 3,5 cm uzunluğundadır. Figürinin üzerinde insan bedeninin temel şeklini meydana getiren bazı çizgiler yer almaktadır. Bu çizgilerin farklı uzmanlarca incelenmesiyle, figürinin bütünüyle yapay olduğu ve doğal olarak yapılmadığı düşünülmektedir. Buluntunun yapıldığı kayanın doğal şeklinin zaten bir kadını andırmasından dolayı, bilinçli olarak yapıldığına dair kuşkular olsa da, konuyla ilgili uzmanların kimileri bunun bilinçli yapılmış olduğuna kanaat getirmişlerdir (Tekin, 2019:60). Bu buluntuyla yakın olan ikinci buluntu ise 2003 yılında Lutz Fiedler tarafından bulunmuştur. Yer, Draa Nehri'nin kuzey yamacındaki teraslardan ele geçen Tan-Tan venüsü olarak adlandırılan venüstür. Venüs'ün ölçüsü 5,8 cm kadardır. Tesadüf eseri toprağın üstünde bulunmuştur. Berekhat Ram'da ele geçen dişil olarak yorumlanan figürinin tersine belirsiz bir cinsiyete sahip olduğu yönünde görüş vardır. Figürinin, kırmızı aşı boyasıyla boyalı şekilde yapılması, figürinin sembolik ve inançsal bir işlevi olabileceğini düşündürmektedir. Benzer biçimde, Berekhat Ram figürini de parlak kırmızı volkanik malzemeden yapılmıştır ve diğer nitelikleriyle beraber (nesnenin durmasına olanak veren altı gibi), bu bulgu da inançsal olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Bu iki venüsün insan biçimli sembollerin ilk örnekleri olduğu düşünülmektedir (Tekin, 2019:61).

Günümüz arkeolojisinde Orta Paleolitik Dönemden Üst Paleolitik Döneme geçiş yapılırken kültürel alan ile alakalı yenilikler meydana geldiği düşünülmektedir. Hansen, Orta Paleolitik Dönemde figürinlerin tamamen olmayışının sebebini, sanat nesneleri için sosyal bir talebin olmayışından kaynaklandığını öne sürmektedir (Hansen, 2005:197). Üst Paleolitik Dönem için, bilinen ilk simgesel figürinin, muhtemelen Tolbaga, Sibirya'dan ele geçen ayı başı olduğu düşünülmektedir. Sibirya taşınabilir sanatı, günümüzde bilinen en eskileri içermektedir. Tolbaga'dan bir hayvan kafası olan ikonik figürinin muhtemelen 35.000 yaşında olduğu fikri kabul görmektedir (Bednarik, 2003:5). Willendorf Venüsü, Laussel Venüsü ve Savignon Venüsü gibi Venüsler Paleolitik Dönem için en bilinenlerdendir.

Hansen, Paleolitik Dönem'den binlerce yıl sonra, Orta Avrupa Neolitik Dönem'e girilmiş olan zamanlarda yapılmış olan kadın figürinlerinin sayı

bakımından dağılımı ve yoğunluğunu ele alınarak; Paleolitik Dönem'de Avrupa'nın orta ve kuzey alanlarının buzullarla kaplı olmasaydı, muhtemelen tüm Avrupa'da aynı dönemde bu şekilde kadın figürinerinin üretilmiş olacağının muhtemel olduğunu söylemektedir. Mezolitik döneme gelindiğinde avcılık ve toplayıcılığın sürdüğü düşünülmektedir. Buna karşın insan ve hayvan figürinlerine ve mağara boyamasına ilişkin ürünler pek fazla yoktur. Hansen'e göre bu ürünlerin olmaması ise mağara tapınaklarındaki ve figürinlerdeki sanatsal biçimlerin sosyal temelinin yitilmesi ile açıklanmaktadır (Hansen, 2005:198).

Neolitik Dönem ile beraber inanç sisteminde kadının toprak ile özdeşleşmesiyle figürinler, birer sanat haline gelmiştir. Neolitik Dönemle birlikte figürinler pişmemiş (güneşte kurutularak) ve az pişmiş toprakta (fırında) bazen dolgun iri vücutlu kadınlar olarak, bazen da insan biçimli (antropomorfik) kap tarzında kendilerini göstermişlerdir. Neolitik Dönem'in başından itibaren kadınlar akbaba, yılan, aslan ve leopar gibi çeşitli hayvanlarla birlikte tasvir edilmişlerdir. Çelebi, erkeğin, avcı olarak vahşi hayvanın veya vahşi hayvan sürülerinin düşmanıyken, kadın ise canlıların koruyuculuğunu üstlenen ve hayvanların varlığının sürdürülmesinde yardımcı olduğunu belirtmektedir (Çelebi, 2015:110).

Kadın figürinlerinin merkezi rolünün, toplumda bulunan kadınların dönem içinde bulundukları halleri ile ilişkiyi göstermekte olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, figürinlerin muhtemel anaerkil sosyal yapıyı, inancı ya da halkta kadınların öne çıkan rolünü ve sosyal statüsünü belirtebileceğine dair bazı kuramlar da bulunmaktadır. Gimbutas, kadın betimlemelerinin özelliğinin, ana tanrıçanın ruhsal gücünü ifade ediyor olabileceğini düşünmektedir (Gimbutas, 2001:9). Mellaart ve Gimbutas'ın yürüttüğü çalışmalarda da bu figürinler törensel işlev açısından hamilelik, bereket gibi anaerkil örgütlenme düzeni üzerinden değerlendirilmektedir (Mellaart, 1967:179; Gimbutas, 1982:237-238). Marija Gimbutas ve onun bu görüşündeki araştırmacılar, Güneydoğu Avrupa'daki kadın heykelciklerinin tanrı figürinleri olduğunu ve bundan dolayı bu toplumlarda kadınların güç konumunu elinde tuttukları görüşünü ileri sürmüşlerdir. Hodder da kimi kültürlerde, bilhassa da Akdeniz uygarlıklarından etkilenmiş olan kültürlerde

böyle bir yoruma güvenilebileceğinden bahsetmektedir. Bu heykelciklerin bazıları kadınların cinsellikleri, ekonomik ya da sosyal rollerine odaklanabilir; doğum ve yenilenme kadar ölüm ve şiddetle ilgili de çok sayıda kadın figürini bulunmaktadır (Hodder,2005:8).

Neolitik Dönem ile birlikte figürinler üzerinde çeşitlilik ve bölgesel farklılar meydana gelmiştir. Bezemeli ve daha ince bir şekilde yapılmış olan figürinler bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Paleolitik Dönemde figürinler genelde ayakta durmaktadırlar. Ayakta duran figürlerin yanı sıra Neolitik figürlerde oturmuş figürler vardır, aynı şekilde baş arkaya yatırılmış ve yüz yukarı bakmaktadır. Burada ortaya çıkan, Paleolitik figürinlerin aksine, form olarak yeni bir şeydir ve muhtemelen düşünce ve uygulama biçiminde yeni bir şey ifade ediyor olmalıdır (Hansen, 2014:265).

Neolitik figürlerin 'hareketsiz' yargısı ancak yavaş yavaş çözülmüştür ve bu kil figürlerinin üreticilerinin incelikle insan bedenine bakışlarını gösterdiği kabul edilmiştir. Günümüzde, eğer bu ayrıntıları daha doğru takip edersek, Neolitik temsillerin yalnızca kadın figürlerinden oluşmadığı ortaya çıkar; bunun yerine, cinsiyeti hiç tanımlanamayan çok sayıda figürin bulunmaktadır. Ya da hem erkek hem de kadın özelliklerine sahip figürinler bulunmaktadır. (Hamilton 2005: 210). Ayrıca kazılar yapıldıkça görüyoruz ki erkek figürinleri de ele geçmektedir.

Ucko, Neolitik ve Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen figürinler ilk olarak Petrie ve Evans tarafından, sıralanacak olursa Mısır ve Girit'te açığa çıkarılmasını takip eden dönemlerde, Avrupa'da Paleolitik döneme ait benzer kadın figürinlerinin de ele geçmesiyle beraber, bu çeşit eserlerin genel olarak doğurganlık ve bereketle bağlantılı olarak Ana Tanrıça ile ilişkilendirilmiş olduğunu ve ilk dönemlerde bu görüşü savunmayanların da çok fazla desteklenmediğinden bahsetmiştir (Ucko, 1968:400). Ştefan, belirtilen görüşte olan arkeologların Paleolitik Dönem figürinlerinin 'Ana Tanrıça' tasvirlerini yansıttığını ve Neolitik Döenm figürinlerinin de işlev ve üslup bakımından bunların devamı olduğunu benimsediklerinden bahsetmiştir (Ştefan, 2005:71).

Tunç Çağı'na gelindiğinde, Anadolu'daki çok sayıda atölyede tunçtan üretilmiş olan birçok eşya, alet, takı ve silahların, zirve noktasına ulaşmış olduğu görülmektedir. Tunçtan döküm tekniğiyle öldürücü silahların üretildiği görülmüştür. Bu üretimler topluluklara karşı büyük bir üstünlük sağlamayı da beraberinde getirmiştir. Anadolu'ya yapılan göçler, düşmanlardan gelecek tehlikelere karşı yapılan kalelerin kurulması ve savunma duvarlarının kuvvetlendirilmesi, orduların kurulması ve savaşlarda erkeklere çok büyük görevlerin verilmiş olması toplulukların dinine yansımıştır. Bu dönemde bu gelişmeler doğrultusunda tanrılar ve tanrıçalar olarak görülen figürinler içerisinde tanrıların da en az tanrıçalar kadar önem kazanmaya başladığı düşünülmektedir. Tanrıların da toplumda saygınlık kazandıkları düşünülmektedir. Bu gelişmelere rağmen ilginç olan, yürütülen arkeolojik kazılarda ele geçen çeşitli metal, taş, fil dişi ve pişmiş topraktan yapılmış olan Ana Tanrıça figürinlerinin sayısı, Tanrı figürinlerine göre daha fazla sayıda olmuştur (Belli, 2001:21). Beliye göre, Tunç Çağında bulunan bazı Ana Tanrıça heykelcikleri, Anadolu'daki topluluklar arasında Ana Tanrıça kültünün öneminin yitirilmeden sürdüğünü göstermektedir. Örnek verecek olursak, Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki İkiztepe'de ele geçen M.Ö. III. Binyılın son çeyreğine tarihlendirilmiş olan pişmiş kilden yapılmış figürin, Tunç Çağı'nda Ana Tanrıça'nın en güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır (Beli, 2001:22).

1. 3. Türkiye'de Figürinler Üzerine Teorik Yaklaşımlar

Teori (Kuram), olguları açıklamak için sunulan kabul edilebilir veya bilimsel olarak kabul edilebilir genel ilke ya da ilkeler bütünüdür (Kipfer, 2000:562). 'Çalışma alanının hem sınırlarını çizmeye hem onun çözümlenmesine koşut olarak yol almaya yeterli, birbiriyle sistemli olarak kavramlardan oluşan bir yapı' (Maisels, 1999:24). Guralnik, kuramı, 'uygulamalardan bağımsız olarak ele alınan soyut bir bilgi; sistemli bir şekilde düzene koyulmuş olan, pek çok olaya açıklama getiren ve bilim için temel oluşturmuş kurallar, yasalar bütünü' olarak tanımlamıştır. Ayrıca 'diğer bir ifade ile nazariye, teori olarak geçen kuram sözcüğü düzenli olarak

gözlenen olayları açıklayan genel nitelikerin belirlenebilmesi için gösterilen bir çabadır' diyerek tanımlamaktadır (Guralnik,1984: 616).

Shaw ve Jameson teorilerin temel düzeyde, arkeoloji hakkında soyut düşünme arkeolojinin amaçlarını açıkça ortaya koymaya ve bu amaçları doğrudan etkili ve savunulabilir bir arkeolojik metodoloji ile ilişkilendirmeye çalışır. Bu amaçları arkeologların genel olarak toplum içinde tuttuğu düşünülen yer veya işleve bağlamaya çalışabilir. Shaw ve Jameson arkeologların sorgulama alanlarını nasıl seçtiklerini analiz etmeye ve araştırma hedeflerini belirleyip öncelik vermeyi deneyebileceklerini belirtir (Shaw ve Jameson,1999:571).

Demir ve Karadaş, Türkiye'deki arkeolojinin genel seyri ve teoriye yaklaşımı irdelendiğinde, bu yaklaşımın 1930'lu yıllarda Türkiye ve dünyada egemen olan pozitivist bilim anlayışı ve bağlamında biçimlenmiş olduğundan bahsedilebileceğini söyler. İlgi çekici olan, 1930'lerde girilmiş olan bu paradigmanın, 1950 yılı devamında diğer sosyal bilim dallarında terk edilmiş ya da zaman içinde dönüştürülmüş olmasına karşın arkeolojide sürdüğü ve arkeoloji bilimine dair her çeşit teorik veya toplumsal müdahale, bilimin yapılabilirliğini bozan bir unsur olarak düşünülmüş olduğudur (Demir ve Karadaş, 2013:2).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk senelerde devlet için kurumsal bir kimlik oluşturma araştırmaları ile geçmiştir. İlk senelerdeki koruma, müze ve arkeolojiye bakış açısı, Osmanlı'dan geriye kalan kurumların büyük miktarda değişim geçirmeden devam ettirilmesi biçiminde olmuştur. Bu dönemde yeni kurulan cumhuriyetin kullanabileceği arkeologlar sınırlı sayıdadır. Bu kişiler Halil Edhem ve Theodor Makridi'dir. Sözü edilen Arkeologlar Osmanlı Devri zamanında da müzelerde görevli olan ve arkeolojik kazılara katılan insanlardır. 1930'lu yıllara gelindiğinde yeni Cumhuriyet, Anadolu'yu merkeze koyan seküler-Türkçü anlayışını teorik anlamda sistemleştirerek Türk Tarih Tezi'ni (TTT) ortaya koymuştur. Türkiye arkeolojisinin ilhamını 1930'larda önemli bir atılım içine giren bu teoriden aldığı düşünülmektedir. Cumhuriyet Dönemindeki ilk arkeologlar çoğunlukla Almanya'da eğitim almışlardır ve Almanya'daki baskın pozitivist bilim anlayışının paradigmanın

şekillenmesinde Türkiye'deki arkeoloji üzerinde önemli bir görev sahiplendikleri düşünülmektedir.

Çilingiroğlu, Türkiye arkeolojisinin, kültür tarihçi bir kuramsal çerçeve içinde yapıldığından bahseder. Bu durumun, genel olarak Alman arkeoloji geleneğinin yaratmış olduğu bir netice olarak, Türkiye arkeolojisinin 'geri kalmışlığının' başlıca nedeni olarak tarif edilmekte olduğundan bahseder (Çilingiroğlu, 2014:13). Türkiye'de arkeolojinin neredeyse tek bir yapılış şekli bulunmaktadır. Her ne kadar Türkiye arkeolojisinde 'kuram yoktur' diye belirtiliyor olsa dahi, aslında, her türlü bilimsel pratiğin ve her türlü arkeolojik bilgi üretme sürecinin kuramsal bir çerçevesi bulunmaktadır. Türkiye arkeolojisinde ağırlıkta olan kuram, temelleri Ratzel, Klemm ve Kossinna gibi Alman araştırmacılar tarafından 19. Yüzyıl'ın son zamanlarına doğru atılmış ve metotları o devirde kıta Avrupasında ortaya konmuş olan 'kültür tarihçiliği' kuramıdır (Trigger 2006, 211-216).

Türkiye'de 1930'lu yıllarda arkeoloji ve antropoloji bu sayede ön planda olmuştur. Türk Tarih Tezi etkisi ile yetişen ilk kuşak Türk arkeologları yetiştirdikleri öğrenciler ile de bu teorinin uzun yıllar boyunca yaşamasını sağlamışlarıdır. Bu açıdan Türkiye'de arkeoloji pratiğinin teoriyle bütünleştiği tek dönem 1931-1945 arası Tek Parti iktidarı zamanında olmuş ve bu bütünleşmenin izlerinin farklı biçimlerde hala sürdüğü düşünülmektedir (Demir ve Karadaş, 2013:7). 1930'larda arkeoloji ile ilgili teori kavramına dair çalışmalara Türk Tarih Tezi ile bir başlangıç yapılmış olsa da sonraki zamanlarda Alman etkisi ve bu paradigmayı inşa edip sürdüren, devam ettiren arkeologların sosyal-sınıfsal karakteri olmuştur.

Pozivitizmin arkeoloji üzerinde bilim yapma pratiğine de etkisi bulunmaktadır. Dikkaya, Türkiye akademisindeki arkeologların teori üretiminden uzak oluşunu ve bilimsel aktiviteyi kazı-nesne bulma ikilemi ile nesneyi tasvire indirgeyen bir 'fetişizmi' de pozitivizmden kaynaklanıyor olabileceğini söylemektedir (Dikkaya, 2003:188-9). Nesne fetişizmi ile anlatılmak istenen, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerdeki teoriden kopuk veri ve istatistik fetişizmi'yle benzer nitelikler göstermektedir. Dolayısıyla akademik arkeologların bu pozitivizm

doğrultusundaki çabası, sergilenebilir, estetik yönden güzel nesneleri bulmak; onu teoriden kopuk biçimde estetik ve teknik yönden tasvir etmektir. Bu nedenle bugüne kadar klasik kazıların çoğunluğu, dönemin sosyal yaşamına, toplum kültürüne ve ekonomik yapısıyla alakalı bilgi vermekten uzak, kültür tarihi açısından öncesiyle ve sonrasıyla ilişki kurma yeteneği zayıf bir katalog bilgisi üretmekte ve müzeler için sergilenecek malzeme toplamaktadır. (Aydın, 2007:421). Türkiye arkeolojisi teori yoksundur.

Duru, kuramların ülkemizin dışında geliştiğini ve bizde uygulamaya koyan kişilerin ülke dışından gelen kuramların temsilcileri olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Türk arkeolojisi bu kuramlardan doğrudan etkilenmemiştir. Örnek verecek olursak, fonksiyonalist arkeologlardan olan R. Braidwood Anadolu'da uzun bir dönem araştırmalar yürütmüştür veya Art-Süreçsel Arkeolojinin kurucusu ve en önemli temsilcilerinden olan Ian Hodder, yirmi yıldan fazla süredir ülkemizde arkeolojik kazı çalışmaları yürütmüştür. Duru, Art-Süreçsel Arkeolojinin biçimlenmesi ülkemizde oluşuyor olmasına karşın Türk arkeolojisi bu duruma seyirci kaldığını belirtir. Bu durumu, yani seyirci kalma halini değişik yorumlayanlar da vardır. Duru, Türk arkeolojisinin teorisizliğinden şikayet etmektedir. Duru'ya göre: devlet ve iktidar mekanizması baskısındaki Türk arkeologlar, meslekte ilerleme yolunda öncelikle kendi iktidar merkezlerini yaratmaya çalışmaktadır. Onların bir noktadan sonra amaçları artık disiplinin ilerlemesi değil kendi bireysel kazanımlarıdır. Bu merkezden hareketle, doğrudan bireysel kazanç elde etmelerinde pratik sonuçlar getiremeyeceğini düşündükleri Art-Süreçsel arkeoloji gibi kuramsal yaklaşımlar bu sebepten itibar görmemektedir (Duru, 2013:xxiii).

Türkiye'de 1940'lı yıllara gelindiğinde üniversitelerde arkeoloji kürsüleri kurulmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan kaçıp, Türkiye'ye gelen Alman profesörler İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde kürsüler kurmuşlardır. Özdoğan, Türkiye'de günümüzde de yer alan tüm arkeoloji bölümlerinin bu kurumlardan beslendiğini belirtmektedir (Özdoğan, 1998:118).

1950’li yıllarda, ‘kuramsal boşluk’ olarak tanımlanmış verimsiz dönem (1960'lı yıllarda dünyada Anglosakson camiada biçimlenen Süreçsel Arkeoloji’den esinlenen, Dinçol ve Kantman'ın kısa süreli bir girişim olarak kalan "Analitik Arkeoloji" denemesini saymazsak) 1990'lı yıllara kadar sürmüştür. Özdoğan'a göre 1950’li yıllardaki bu dönem ‘Durağan Dönem’ olarak adlandırılmıştır. Türk Arkeolojisi’nin bu yıllarda dünyadaki diğer yerlere göre değişen ve gelişen gelişmelerden kopmuş olduğu ve bu hıza yetişemediği düşünülmektedir (Özdoğan, 2006:39-40). 1950’lerde arkeoloji bilimi Türkiye’de kurumsal bir kimlik oluşturmaya başlamışsa da bu duruma rağmen paralel olarak kuram üretimi olduğundan bahsedilememektedir (Gölbaş, 2016:309).

1950’li yıllarda, Anatolizm görüşünün Türk Tarih Tezi haricindeki kullanımını, Cevat Şakir Kabaağaçlı, Azra Erhat ve Sebahattin Eyüboğlu gibi edebiyatçıların geliştirdiği Mavi Anadolu akımı gerçekleştirmiştir. Bu edebiyatçılar Yunan efsanelerinin aslında Anadolu mitleri olduğu ve Yunanistan'ın klasik devrinin aslında Anadolu'da olanın bir aynası olduğunu iddia etmektedirler (Eren, 2015:27). Konu ile alakalı durum tespitinde bulunan Yıldırım’a göre Mavi Anadoluculuk hareketi, ‘‘Yaygın olarak Batıcılık tasarımlarının yaptığı gibi ‘Batı’ya gitmek yerine ‘Batı’yı kendinde bulma denemesi ve köklere dönerek bütün bir uygarlık tarihini çevreleyerek tarihin bir başka gözle yeniden yazılması şeklinde özetlenebilir” (Yıldırım, 2013:759-760). Bu yaklaşım 1990 ve sonraki yıllarda da etkili olmuştur.

1960’ yıllarda Yeni Arkeoloji kavramı arkeoloji dünyasına girmiştir. Bir diğer ismi de Süreçsel Arkeolojidir. Süreçsel Arkeoloji’nin başlıca amacı çeşitli çevresel ve kültürel ortamlarda değişim sürecinin nedenlerini anlama iddasıdır (Renfrew-Bahn, 2017:267).

Türkiye’de gerçekleştirilen kazı çalışmalarına bakacak olursak; 1958 yıllarında Mellaart tarafından keşfedilip, 1961 yılında kazılan Çatalhöyük yerleşmesinde çok sayıda figürinler ele geçmiştir. Mellaart 1967 yılında yayınladığı kitabında bu figürinlerin erkek olanlarını tanrı kadın olanları da tanrıça olarak yorumlamıştır. Kimi figürinlerin yanında hayvanlar yer almaktadır. Bu figürinleri

‘hayvanların hanımı’ olarak isimlendirmiştir. Leopar gibi bir hayvan üzerinde gözüken figürini ise ‘leoparlı tanrıça’ olarak adlandırmıştır. (Mellaart, 1967:180-181). 1957 yılından 1960’a kadar James Mellaart tarafından Çatalhöyük figürinleriyle benzerlik bulunduran Hacılar kazılmıştır. Roller, burada bulunan figürinlerin çoğunun çeşitli yaşlar ve pozlardan örnekler vererek, hayatın gençlik, çocuk doğurma ve yaşlılık evrelerini göstermekte olduğunu, bir başka deyişle insanoğluna ait her yerleşim bölgesinde karşımıza çıkabilecek tipteki kadınlardan bir kesit sunduğunu belirtmektedir (Roller, 2004:53). 2000’li yıllara gelindiğinde Hodder tarafından devir alınan kazının kazı raporlarına bakıldığında figürinler hakkında tanımlamaların değiştiği ve figürinlerin Ana Tanrıça ya da tanrı olarak değil, insan figürini olarak tanımlandığını görmekteyiz (Örneğin, Çatalhöyük 2016 arşiv raporu 57-61. Sayfalar figürin raporu bölümü).

Figürinlerin yorumları hakkında zaman geçtikçe görüşler de değişmektedir. Paleolitik ve daha geç devirlerde Ana Tanrıça’yı simgelediği düşünülen kadın figürinlerinin (Yalçınkaya, 1971:203), hamilelik ve bereket bağlantısı haricinde yeni yorumlar; bunların kadınlığın genç kızlıktan yaşlılığa kadar olan çeşitli evrelerinin temsil ettiklerini ve ev bekçisi-koruyucu ruh, şaman, Hayvanlar Hakimesi ile ölüm ve yeniden doğuşun simgesi gibi çeşitli işlevlerin olduğu düşünülmeye başlamıştır. (Kolankaya-Bostancı, 2014:193).

Gimbutas 1970’lerden 90’lı yıllara değin figürinler hakkında görüşünü, ‘figürinlerin çevresel değişkenlik, bitki ve hayvanların doğurganlık tehditlerinin üstesinden gelmek için ritüel, büyü ve dini faaliyetlere dayanan toplumlarda üretildiğini iddia etmektedir. Böylece figürinler rahipler, yarı tanrılar, tanrı ve tanrıçaları temsil eder ve doğurganlığı sağlamak için yapılan ritüellerde görev yaparlardı’ diyerek belirtmiştir (Gimbutas, 2001)

1990’lı yıllarda Türk arkeolojisinin kuramı ise, kültür tarihçi alt yapıyla yetişmiş çeşitli bilim insanlarının geliştirdikleri difüzyonist teoriler olarak tekrar karşımıza çıkmıştır. Son yıllarda ülkemizdeki kuramsal çalışma girişimlerinden olan, Toplumsal Arkeoloji Platformu, 2003 yılında belki de, Süreçsel Arkeologların

1960'lı yıllarda ortaya attığı arkeolojide ne, nerede, ne zaman sorularına neden ve nasıl sorularının eklenmesi gerekliliğinden yola çıkarak, 'Arkeoloji Niye? Nasıl? Ne İçin?' isimli bir sempozyum düzenlemiştir. Dünyada 1979 yılından bu zamana düzenlenen Teorik Arkeoloji Grubu (TAG) toplantıları 2013 yılından itibaren Türkiye'de de gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Gölbaş, teorilerin bu sebeple birden bire teoriler üretilmeye başlamadığını fakat en azından yeni nesil arkeologların arkeolojinin buluntu tasnifinden oluşan tekdüze "nesne fetişizmi" alışkanlığından sıyrılma yolunda girişimlerde bulunduğu görülmekte olduğundan bahsetmektedir. Söz konusu girişimler belki küreselleşen dünyanın yeni nesil arkeologlar üzerinde bıraktıkları geçici bir etki olarak kalacak belki de devamlılığı olan ve kuramsal meyveler veren bir geleneğe dönüşecektir. Belki de bu girişimler sayesinde, Türk Arkeolojisinin kuramlarda yoksun olması artık pekçok kesim tarafından dile getirilmekte ve bu konuda bir eksiklik olduğu kabul edilmektedir (Gölbaş, 2016:313).

Türkiye'de maalesef figürinler üzerine pek fazla teorik yaklaşım geliştirilmemiştir. Bununla beraber ülkemizde üretilen kendine özgü bir kuram pek fazla bulunmamaktadır. Kuramların Kültür Tarihçiliği üzerinden yapıldığı gözükmektedir. Türkiye arkeolojisinde dünyayı etkilemiş bazı kuramların ülkemizde de temsil edildiğini şahit olmaktayız. 1950'li yılların sonunda ve 1980'li yıllarda Ege arkeologlarının büyük bir kısmının tanrıça tezine inandığı görüşü vardır (Campbel, 1960:145, Preston, 1982:330-331). Bu kurama göre yorum getiren arkeologlar Türkiye'de yer alan figürin buluntularını ilk zamanlar bu teze göre değerlendirmişlerdir. Örnek verecek olursak, Türkiye'de yer alan Çatalhöyük yerleşmesinde kadın figürinleri kazının yapılmış olduğu ilk yıllarda bu bakış açısıyla yorumlanmıştır. Burayı ilk kazan kişi olan James Mellaart, kadın heykelcikleriyle kabartmalarını hemen Yunan ve Roma Cybelesi'nin prehistorik öncülünün, Anadolu'nun Ana Tanrıçası'nın betimleri olarak yorumlamış, popüler ve bilimsel yazında birçok kişi bu konuda onun izinden gitmiştir. (Roller, 2004:49).

Arkeolojik teorinin tarihindeki başlangıçtaki büyük dönem, genel olarak kültürel veya kültür tarihine yöneliktir. Kültürel tarih, tarih bilimi ile yakın açıdan ilgilenmektedir. Kültürel Tarih yaklaşımı, 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır ve ilk olarak geçmiş dönemi açıklamaya yönelik uğraşlar ile bugünlere kadar gelmiştir. İlk zamanlarda arkeologların çalışmaları, ele geçen malzemeleri anlamlandırma ve bulunan özellikler üzerine eğilmiştir. Objelerin malzemelerinin özelliklerinin incelenmesi ile kimilerinin özelliklerinin aynı nitelikleri bulundurduğu ve bu niteliklerin özel 'kültürlerine' yönelik yorulabileceği düşüncesi hâkimdir.

1970'lerin sonlarından yirmi birinci yüzyılın başına kadar, kültürel tarih, tarih yazımının dönüşümünün merkezinde olmuştur. Bu kısmen, tarihçilerin ilgisini çeken temalar ve kaynaklar arasındaki genişlemeyi yansıtıyor. Geleneksel siyasi tarih ve daha az bir ölçüde ekonomik tarih, dini tarih ve fikir tarihine odaklanma veya geleneksel olarak oldukça marjinal kabul edilen tema ve kaynakların yeniden değerlendirilmesi ile yeni temalara ve yeni kaynaklara olan ilginin üstesinden gelmiştir. Bunlar, örneğin kitapların okunması, okuryazarlık, koleksiyonculuk, yiyecek, tüketim ve hediyelerden, örneğin cinsellik, suçluluk, seyahat, tıp ve botanik tarihine kadar uzanmaktadır. Bu tematik genişleme, hem akademik bilim hem de popüler tarih türlerinde belirgindir. Ancak, kültürel tarihin şu anda kapladığı merkezi yer, daha önce bu kadar karanlık olan konulara öncelik vermekten ibaret değildir. Kültürel tarih, politik, ekonomik ve hatta askeri tarihin geleneksel alanlarını anlama şeklimizin ek bir boyutu olarak gelişiyor. Daha genel olarak, şimdi sosyal tarih olarak anladıklarımızın çoğuna nüfuz ediyor. Son olarak, kültürel tarih de uzun zamandır ayrı ayrı varoluşlar yaşayan-bazen bir diyalog geliştirmeye çalışan, ama çoğu zaman garip bir şekilde -çeşitli geleneksel disiplinlerin bir araya gelmesinin merkezindedir. Bunlara antropoloji, sanat tarihi, edebiyat tarihi, felsefe tarihi ve bilim tarihi dâhildir. Bu şekilde kültürel tarih, çeşitli ilgi alanları ve metodolojiler için bir buluşma alanı sağlamıştır (Calaresu, Vivo ve Rubies, 2010:1). Kültür tarihi, yıllar içinde farklı alanlar kapsamıştır. Yaklaşımları benzersiz ve eklektiktir, yalnızca kendisini tarih disiplininin çalışmasına dâhil etmekle kalmaz. Sosyoloji, ekonomi bilimi, kültürel çalışmalar ve son zamanlarda edebi çalışmalar gibi diğer disiplinleri

de benimsemesi disiplinlerarasıdır. Böylece kültürel tarih, çeşitli ilgi alanları ve metodolojiler için bir buluşma alanı sağlamıştır (Swidler, 2001:74).

Genel olarak tanımlanmış olan kültür, tüm insan çabalarını şartlandıran hem yüksek hem düşük, elitist ve günlük olanları içerdiğinden, tarihi, insanlık geçmişinin farklı alanlarının birbirleriyle nasıl ilişkili olduğu konusundaki anlayışımızı rafine etmenin bir yolunu sunar. Kültür tarihi, hem uygulamaları hem de temsilleri içerdiği için, tarihi kurum meselelerinin kalbinde yer aldığını da söyleyebiliriz (Calaresu-Vivo ve Rubies, 2010:1).

Kültür-Tarihsel arkeoloji tarihsel süreç içinde arkeolog ve arkeoloji tarihçileri için ilgi çekici bir konu haline gelmiştir. Bu durum sadece kültür-tarihsel arkeolojinin seçilmiş yönlerini kendi yaklaşımlarına katmak isteyen arkeologları değil ancak aynı zamanda süreçsel arkeolojinin hegemonik iddalarının sonuç olarak reddinin yol açmış olduğu bir merak gibi de görünmektedir (Trigger, 2014:538).

Kültür Tarihi çeşitli şekillerde tasarlanabilir. Birçoğu, 1960'ların Yeni Arkeolojisinden önce, en azından İngiliz-Amerikan eğitimli arkeologlar arasında egemen olan yirminci yüzyıl paradigmasını düşünmüştür (Strong 1952; Lyman ve diğerleri 1997: v, 1997: 1; Binford 1965), Caldwell 1959; Meltzer 1979; Dunnell 1978; Flannery 1967). Clarke gibi diğerleri, bunu hazırlıksız bir 'bağlantısız yetersiz teori demeti' olarak görüyorlardı (Clarke 1968: xiii). Genellikle, bazı önemli figürlerin araştırma geçmişleriyle ya da biyografilerleriyle eşzamanlıymış gibi yazılır, Kültür tarihi, tarihçilerin yaptığı şeydir; veya, Lyman ve arkadaşlarının (1997: vi) belirttiği gibi, 'süreçsel arkeologların' kültür tarihçisi olarak nitelendirdiği bir grup arkeolog düşünmesi olarak belirtmektedir (Daniel 1950; Fitting 1973; Willey ve Sabloff 1974; Trigger 1989: 414). Kültür tarihi aynı zamanda arkeolojik evrimde bir dönem veya aşama olarak da adlandırılmıştır (Willey ve Sabloff 1980); bir hareket, bir yaklaşım, bir bakış açısı (Preucel ve Hodder 1996: 6), yorumlayıcı bir eğilim ve belirli sosyopolitik koşullara entelektüel bir adaptasyon olarak, alternatif olarak, metinleri edebi dünyalar olarak incelenmiştir (Hodder 1989) ve edebi etkiler için yararlanılmıştır (Webster 1999).

Herhangi bir sınıflandırıcı yaklaşımda olduğu gibi, kültür tarihinin yararları ve zayıflıkları vardır (Mayr 1995). Olumlu tarafı, muazzam kültür-tarihsel edebiyatın sergilediği tuhaf değişime düzen veriyor. Bunu yaparken, diğer geleneklerle, onların eşlik eden söylemleriyle kıyaslamaları mümkün kılar. Sınıflandırma yaklaşımı, aynı zamanda, belirsiz bir tarihsel bütünlük olgusuna da uygun görünmektedir. Çünkü kültür tarihinin arkeolojisinin ilkeleri ve ilkeleri- geçmişe bakıldığında ve genellikle eleştirmenleri tarafından büyük ölçüde tanımlandığını anlamak önemlidir (Lyman ve ark. 1997: vii).

Türkiye arkeolojisi kültür tarihçi bir kuramsal çerçeve içinde yapılmaktadır. Bu durum, genel olarak Alman arkeoloji geleneğinin yaratmış olduğu bir netice olarak, Türkiye arkeolojisinin 'geri kalmışlığının' başlıca nedeni olarak tarif edilmektedir (Çilingiroğlu, 2014:13). Türkiye'de arkeolojinin neredeyse tek bir yapılış şekli bulunmaktadır. Her ne kadar Türkiye arkeolojisinde 'kuram yoktur' diye belirtiliyor olsa dahi, aslında, her türlü bilimsel pratiğin ve her türlü arkeolojik bilgi üretme sürecinin kuramsal bir çerçevesi bulunmaktadır. Türkiye arkeolojisinde ağırlıkta olan kuram, temelleri Ratzel, Klemm ve Kossinna gibi Alman araştırmacılar tarafından 19. Yüzyıl'ın son zamanlarına doğru atılmış ve metotları o devirde kıta Avrupasında ortaya konmuş olan 'kültür tarihçiliği' kuramıdır (Trigger 2006, 211-216).

Bu anlayışın ortaya çıkışına bakıldığı zaman, aslında 'kültür' kelimesinin öncelikli olarak insan aklının geliştirilmesi ve eğitilmesi olarak anlam taşıdığı görülmektedir. 18. yüzyılın sonlarında, J. Herder, kelimenin bugünkü anlamına uygun bir biçimde her halkın (*Volk*) bir kültürü (*Kultur*) olduğunu belirtmektedir. (Trigger 2006, 232). Kültür tarihi kavramı ile ilk karşılaşılan yerlerden biri, Gustav Klemm'in 1843'te yayınlamış olduğu '*Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschheit*' isimli kitabıdır. Arkeolojik materyali tipolojik ve kronolojik olarak araştırarak zamansal ve coğrafi kültür bölgeleri tanımlamayı ve elde edilen bu kültür gruplarını diğer bölgelerle karşılaştırarak göreli tarihlendirme yapmayı amaçlayan bu yaklaşım uzun bir süre boyunca Avrupa'da baskınlığını sürdürmüştür. Kültür

tarihçiliğinin diğer bir önemli özelliği de, insanın yenilikçi ve icat edici kapasitesine olan inancının düşük olmasıdır. Bu yaklaşımda, kültürel değişim her zaman göç ve difüzyon ile açıklanmaya çalışılmıştır. (Çilingiroğlu, 2014:14). Bu görüşte toplulukların kendi içinde, ekonomik olarak ve sosyal olarak kültürel çatışmalarının neticesinde, dışarıdan bir etki olmaksızın değişebilecekleri görüşü kabul edilmemektedir. Bu görüş icat edilmiş olan şeyin sadece o yerde üretilip, sonrasında oradan başka merkezlere de yayılarak ulaştığını savunmaktadır. Bu görüşte önemli olarak kabul edilen bir icadın dünyada bulunan pek çok farklı merkezde tekrar tekrar üretilemeyeceği fikri hakimdir. İnsan kapasitelerine dair bu denli kötümser bir duruşun 19. yüzyılda baskın olmasının sebebi endüstrileşmenin, sınıf çatışmalarının, yeni kent yaşamının yarattığı zorlu ve kötü koşulların bir sonucu olarak tespit edilebilir. Bu nedenle, 18. yüzyılın insan aklını ve kapasitelerini yücelten Aydınlanmacı kavrayışına karşıt olarak, özellikle 19. yüzyıl düşünürleri, hem yüzyılın getirdiği olumsuz yaşam koşullarının etkisiyle hem de biyolojik belirlenime olan inançları nedeniyle, insanın, doğası itibariyle değişime ve yeniliğe dirençli olduğuna inanmaktadırlar (Trigger 2006:217-218).

Türkiye arkeolojisinde de Almanya'da olduğu gibi genel olarak Kültür Tarihçi arkeolojinin yapıldığı görülmektedir. Türkiye'deki üniversitelerin ilk arkeoloji bölümlerinin Almanya'dan davet edilen profesörler tarafından kurulduğu bilinmektedir. İlerleyen zamanlarda da çok sayıda Türkiyeli arkeoloğun bu ülkede akademik çalışmalar yürütmesi Almanyalı arkeologların Alman Arkeoloji Enstitüsü aracılığıyla Türkiye'de uzun soluklu araştırmalar yapması bu etkinin günümüze değin gelmesine sebep olmuştur (Alparslan 2001). Neticede, Almanya ile Türkiye arkeologları arasındaki 100 yıldan fazla zamandır süregelen karşılıklı etkileşimin Türkiye arkeolojisinin biçimlenmesinde önemli bir alan kapladığından bahsedilebilir. Çilingiroğluna göre Türkiye arkeolojisi başka bir ülkenin arkeolojisinden örneğin, İngilizlerin arkeolojisinde etkilenseydik de kuramsal anlamda büyük bir fark olmayacağını düşünmektedir. Kesin konuşmasa da bugün gelinen noktalarda olacağımızı düşünmektedir. Yani pek bir farklılık olmayacağına inanmaktadır. Çilingiroğluna göre, eğer Türkiyeli arkeologlar, İngiltere'de eğitim alsalar ve Türkiye'ye dönüp yeni kuşaklar yetiştirselerdi, sonuç pek farklı olmayacaktı diyerek

görüşünü belirtmiştir. Çilingiroğluna göre, arkeolojinin ilk kuruluşundan sonra üniversitede ve arazide yerel arkeoloji pratiğinin nasıl şekilleneceği asıl önemli noktadır (Çilingiroğlu, 2013:19).

Türkiye arkeolojisinde arkeologlar genel olarak figürinlere kuramsal olarak yaklaşmamaktadırlar. Kazılar yoluyla ele geçen figürinleri; dönemlerine göre ayırmaya çalışmakta, genel ve basit bir tanım kullanmakta, sığ yorumlarda bulunmaktadırlar. Türkiye'de arkeolojik kuramlara yeteri kadar eğilim olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Teorilerin ülkemizde de gelişebilmesi için çok fazla çaba sarf edilmemekte ve düşünceler geliştirilmemektedir. Figürinler yüzeysel olarak değerlendirilmektedir. Kıyafetli, bezemeli olan figürinlere ve çeşitli saç stillerine sahip olan figürinlere bir eğilim görülmemektedir. Bu figürinler hakkında kazı raporlarından, yayınlardan bu konular hakkında çok az bilgi gelmekte konu üzerine derinlemesine araştırma yapılmamaktadır.

2. İNSAN FİGÜRİNLERİNE TEORİK YAKLAŞIMLAR

İnsan figürinlerinin yorumlanması bakımından arkeolojide kullanılan kuramlar çok sayıdadır. Arkeolojik kuramlar, arkeologların bağlı oldukları teorilere göre sınıflara ayrılmaktadır. Arkeolojik teoriler ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Türkiye'de çok fazla geliştirilmiş kuram olmadığı için burada diğer ülkelerin geliştirmiş oldukları insan figürinleri hakkındaki kuramlara değinilmeye çalışılacaktır.

Kazılar sırasında ele geçen insan biçimli figürinlerine cinsiyet olarak bakacak olursak kadın figürinlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Kadın formlu figürinlerin prehistorik ve tarihi çağlarda çok daha fazla tercih edildiği düşüncesi bulunmaktadır. Bunun sebebinin kadının bir tanrıça olarak tapınım gördüğü düşüncesi temeline dayandığı görülmektedir. Ancak, kazılar zaman içinde daha da ilerledikçe bu düşünce ortadan kalkacak gibi görünmektedir. Günümüzde sayıları az olsa da Çatalhöyük, Nevali Çori, Mezraa-Teleilat, Göbeklitepe gibi birçok yerde erkek figürinleri de açığa çıkarılmıştır. Özdoğan, 2003 yılında Mezraa-Teleilat'ta açığa çıkarılmış olan figürinler ile ilgili yazmış olduğu makalesinde bulunan figürinleri erkek figürinleri olarak yorumlayıp, makalesini yayınlamıştır. Yaptığı gruplandırmadan bu yorumu çıkarabilmekteyiz (Özdoğan, 2003:517). Meskell ve Nakamura'nın 'Çatalhöyükte Figürin Dünyaları' isimli yazısında da figürinlere ait parçalardan ve ele geçen verilerden erkek figürinlerin burada da bulunduğu anlaşılmaktadır (Meskell-Nakamura, 2014:201). Çelik, kaleme aldığı 'Yeni Buluntular Işığında Seramiksiz Neolitik Dönem Erkek Figürileri' isimli makalesinde de Göbeklitepe'de yer alan T biçimindeki bazı dikmelerin erkek figürleri temsil ettiğinden bahsetmektedir (Çelik, 2016:9). Zaman içerisinde kazılar ve araştırmalar arttıkça belki de başka yerlerde de erkek figürinleri bulanacak ve sayıca artarak uzun yıllar ülkemizde de süregelen tanrıça tezini yok edecektir.

Neolitik ve Kalkolitik Dönemden, Kalkolitik Dönem'in sonları ve İlk Tunç Çağ'a kadar uzanan dönemde kadın figürinlerinin birer tanrıçayı temsil ettiğine dair görüş dünyanın birçok yerinde hakimdir. Bu kadın figürinleri genel olarak çok

şişman insanlara ait özellikler göstermekte ve bereket ile de ilişkilendirilmektedirler. Kadınların soyut kavramları hem cinslerine aktarabilmeleri için betimlemelerdeki bu ifadelerin ortaya çıkmasından çok öncesine giden düşünsel, dinsel, büyüsel edinimlerinin olması gerekmektedir. Cıbıroğlu, betimlemelerdeki bu soyut ifadeleri yüce ana olarak kabul edilen kadınların bilgeliklerini, büyücülüklerini, buluşlarını, dünyayı yorumlama-sayma-adlandırma edimlerini biriktiren ve bunları anlamanın dilini uzun zamandır oluşturan birikimli kişilerin yapabileceği olgunluk olduğunu söylemiştir (Cıbıroğlu, 2004:29-30). Genele bakacak olursak, M.Ö. 3. binyıla değin kadın figürinlerinde yüce ana ya da dişil ruhun kozmik yaratıcı kimliği vurgulanarak anlatılmakta, yeryüzündeki dirimselliğin, yaşam zincirinin varlığı ve devamı ona bağlanmaktadır (Cıbıroğlu, 2004:30).

Kadın figürinlerinin üretiminin Üst Paleolitik Dönemden (yaklaşık olarak MÖ 30.000'li yıllarda) başladığı düşünülmektedir. Bunların Venüsler olarak anılmış olduğundan çalışmamın birinci bölümünde bahsedilmektedir. O dönemde yapılan üç boyutlu betimlemelerde konu genellikle kadınlardan oluşmaktadır. Kadın betimlemelerinin niteliğinin, ana tanrıçanın ruhsal gücünü ifade ettiği düşünülmektedir (Gimbutas, 2001:9). Douglass da geleneksel olarak arkeologların, tarih öncesi antropomorfik figürleri, tanrıların, tanrıçaların ya da ritüel yalvarıcılarının görüntüleri olarak yorumladıklarından bahseder. Ancak bu yorumlamaların felsefi veya arkeolojik desteği olmadığını belirtir (Douglass, 1994:321). Figürinler, Mellaart ve Hamilton tarafından kullanılan 'insansı', 'ex voto'[5], 'şematik', 'ana tanrıça' ve 'şişman kadın' gibi önceki terminolojilerle benzer şekilde dağıtıldı, çünkü bunlar sanattan ve dinden gelen problemli anlatılardan uzaklaşamamışlardır. Mellaart'a göre; insansı figürinler belki de koruyucu bir işlev taşımakta ve hayvan figürinleri av büyüsünde kullanılmaktadır (Hamilton, 2000:136). Mellaart, ana tanrıça olarak adlandırmış olduğu kadın figürinlerinin kutsal kaynak ve yaşam koruyucusunun ortak kavramlarının kalıcı, çok yönlü ifadelerini temsil ettiğini düşünmektedir (Mellaart, 1989:23).

[5] *Ex-voto*; Latince adak anlamına gelir. Tanrıların bir dileği yerine getirmesinin ardından, bu dileğe karşı onlara sunulan, yeraltına gömülen hayvan veya eşya anlamındadır.

Akdeniz'e bakılacak olursa burada da kadın figürinlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Talalay, bu durumu 'büyük girdap' olarak yorumlamış ve figürinlerin bu girdaba düşüncesizce atılmamış olduğunu belirtmiştir. Daha doğrusu, bu erken temsillerle ilgili son zamanlarda yapılan çalışmaların çoğu 19. yüzyıl düşüncesini yeniden canlandırmıştır. Erken toplumlarda, iktidar başlangıçta kadınlara verilmiştir ya da cinsiyet ve kadın meseleleri tamamen ikincil bir konumda olmuştur. Feminist ve/veya toplumsal cinsiyet ideolojilerini ve sağlam arkeoloji tartışmalarını içeren bu figürinlere iyi yapılandırılmış bir yaklaşım henüz tasarlanmamıştır. (Talalay, 1994:165).

Gimbutas ise eserlerinde, kadın figürinlerin, Yunanistan ve Güneydoğu Avrupa'daki tarih öncesi bağlamlarda bol oluşu, Büyük Ana Tanrıçayı, anaerkil bir toplumsal yapıyı ve çağın pan-Akdeniz'deki bir inancını[6] yansıttığını iddia etmektedir. Marija Gimbutas, Balkanlar, Ege, Ukrayna ve Adriyatik'i de kapsayan oldukça geniş bir coğrafyada Neolitik ve Kalkolitik dönemlere tarihlendirilmiş olan insan biçimindeki figürinleri stil, giysi ve yüz betimlemeleri bakımından araştırdıktan sonra bu figürinlerin tanrıça betimlemeleri olduğunu düşünmüştür. Kadınlar bu dönemde yücedir ya da en azından erkeklerle eşitlik kurmuşlardır. Bu yazılar, feminist edebiyat görüşünde artan yaygın bir destek bulmuştur. Her şeye gücü yeten ve her zaman her yerde var olan bir Ana Tanrıça teorisi, çeşitli kuşakların arkeologları arasında popüler olmuştur (Lynn, 1995:76). Talalay'a göre anlamsız yorumlara karşı açık olmayan bir alternatif olan Tanrıça tezi sonuç olarak kadın hareketi ve cinsiyet çalışmalarının geleceği için bir bumerang görevi görmektedir (Talalay,1994:166). Yunan Neolitik figürinlerin en erken keşfi yaklaşık bir yüzyıl önce gerçekleşmiştir. 26 Mart 1900'da, Sir Arthur Evans'ın şuan ünlü Knossos yerleşim yerinde yapılan kazılar Girit'ten ilk insan görüntüsünü ortaya koymuş ve bu görüntü Neolitik Çağ'a has bir şekilde verilmiştir (Ucko, 1968:274). Sonuç olarak, Knossos, Neolitik tarihe ait yüzü aşkın figürin çıkarabilmiştir (Ucko, 1968:302).

[6] Burada bahsedilen Pan-Akdeniz inancında hakim olduğu düşünülen düzen anaerkil bir sosyal yapı ve kadınların ya yüce olduğu ya da en azından erkeklerle ortak olduğu bir düzendir. Gimbutas'a göre de figürinler de bu bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Pan-Akdeniz havzası, Suriye, Tunus, Türkiye, Vatikan, Yunanistan, İspanya, İsrail, İtalya vb. ülkeleri içinde bulundurmaktadır.

Bu parçaların anlamları üzerine şaşırtıcı derecede az şey söylenmesine rağmen genel olarak açıklayıcı bir fikir birliği yapıldı: Yunan Neolitik Dönemdeki insan temsilleri, tanımlanamayan tanrıları ya da Yakındoğu ilk örneklerinden türetilen Ana Tanrıçayı temsil ediyordu. Inanna, Ishtar ve Astarte gibi daha sonraki tanrıçalar için Yakındoğu'da hazırlanan belgelenmiş kanıtlar Yakındoğu arkeologlarına, tarih öncesi çıplak kadın imgelerini Büyük Tanrıça'nın ortaya çıkardığı şeyler olarak sınıflandırılmasını (neredeyse ayrım gözetmeksizin) şart koştu. Yunan bilim insanları, bu formun işlevini takip ettiğini ve Yunan örneklerinin, annelik ve bekaret ideallerini bir araya getiren muazzam, pan-Akdeniz kültünün bir parçası olduğunu varsayarak, Yakındoğu örneklerini yinelediler (Talalay, 1968:167).

Evans gibi bilim insanları, yorumlarını desteklemek için Girit'ten daha çekici olmayan verilerin eşit olarak alınmış olması gerektiğini savunmaktadırlar. Evans, Minos medeniyetinde kadınların mühürler ve tablolar üzerine sık sık tasvirinin yapıldığının farkındaydı. Genellikle çıplak göğüslü, zengin giyimli, yılanları veya diğer nitelikleri gösteren ve 'törenler' gerçekleştiren bu kadınlar genellikle tanrıçalar veya rahibeler olarak kabul edilmekteydiler. (Talalay, 1994:168).

Birkaç Avrupa ve Akdeniz görüntü koleksiyonunu inceleyen M. A. Murray, doğurganlık figürinleri arasında çapraz kültürel düzenliliklerin tanımlanabileceğini öne sürmüştür. Bu görüntüleri annelik, kusursuz kadın ve kadın cinselliğini yansıtan üç ayrı sınıfa ayırmıştır. Birinci tip erkek, kadın ve çocukların zaman içinde ve kültürler arasında ibadet ettikleri; ikincisi yalnızca erkeklerin saygınlığıyla ilişkilendirilmiştir ve üçüncüsü kadınların kendi alanlarındaki cinsel isteklerini harekete geçirmek için kullandıkları özel alan olarak anlamlandırılmıştır (Murray, 1934:93-100). 1930'lu yıllardan başlayarak, Yunan (ve Güneydoğu Avrupa) Neolitik figürinlerin yorumlanmasına yönelik daha kritik ve çeşitli yaklaşımlar literatürde ortaya çıkmıştır. Çekişme halinde olan çözüm önerileri figürinlerin şu şekilde işlev görmüş olabileceğini öne sürdü: zenginlik ve rütbe sembolleri; başarılı bir doğum sağlamak için nazarlık; oyuncaklar veya oyuncak bebekler; ve erkeklerin cinsel arzularını tatmin etmek için fetişler olduklarına yönelik görüşler öne sürülmüştür.

Ancak 30'lu yıllardan 60'lı yıllara kadar olan tartışmaların çoğu açıklayıcı olmamıştır (Talalay, 1968:168).

Yunanistan'da 50'li, 60'lı ve hatta 70'li yıllarda çalışan bilim insanları tarafından yapılan tipik yorumlar arasında şunlar yer alıyordu: Figürin, belki bir fetiş olarak, bereketli bir kadınlığın sembolü olarak yapıldı, belki de belli bir süre zarfında tekrar tekrar işlendi (Caskey-Eliot, 1956:174-177). Bir arkeolog (bir hayli zayıf kanıtlarla) Neolitik figürinlerin, anaerkil bir toplumda yaşayan çiftçiler ve çoban grupları tarafından uygulanan doğurganlık ve verimlilik törenlerine ait olduğu düşüncesine varmıştır (Berciu, 1968:284).

Ucko gibi Hourmouziadis de, Neolitik figürinlerin çeşitli kullanımlarına inanmaktadır; gerçekten de, tüm figürinlerin önceden belirlenmiş kullanımlara sahip olmayabileceğini ya da kullanıcının ve yaratıcının zihinlerinde aynı fonksiyonlara sahip olmayabileceğini önermektedir. Yine, Ucko gibi, Hourmouziadis, Thessaly'tan gelen insan figürlerinin, yalnızca Ana Tanrıça olarak değil, tanrıların görüntüleri olarak işlev gördüğünden de emin değildir. Bununla birlikte Gimbutas gibi, Neolitik Dönem Yunanistan sakinleri sembolik ya da göstergebilimsel bir tutum benimsemiş ve bu görüntülerin erken bir sembolik sistemde bir unsur olduğunu önermekteydi; kilin modellendiği daha büyük bir veri sözlüğünün parçasına ait bir tür ön-yazı sistemi ya da işaret sistemi olarak hizmet ediyordu. Hourmouziadis, geniş bir yelpazedeki kil kaplar, simgeler, modeller ve aletlerle birlikte, topluluk için figürinlerin sözlü olmayan bir dil sunarak günlük yaşam, üreme ve yerel ekonomi konularını yaratmaya ve güçlendirmeye yardımcı olmasını önermektedir (Hourmouziadis, 1973:197-205).

2. 1. Kültür Tarihi ve Figürinler

Türkiye arkeolojisindeki figürin üzerine kuramsal yaklaşımlara bakacak olursak kazı raporlarında ilk yayınlardan günümüze kadar Kültür Tarihçi bir yaklaşımla figürinlerin değerlendirilmiş olduğu gözükmektedir. Dünyada yer alan

çok sayıdaki arkeolojik kuram Türkiye'de bulunan bazı arkeologlar tarafından kullanılmaya başlamışsa da figürinler üzerine bu kuramlardan birini esas alarak yaklaşıp, değerlendiren bir Türk arkeolog henüz bulunmamaktadır. Kazı raporlarının yanı sıra Türk arkeologların makalelerinde de Kültür Tarihçi yaklaşımla figürinler değerlendirildiği, Türkiye'nin arkeoloji bilim insanlarının ürettiği (Kültür Tarihi vb haricinde) herhangi bir kuramsal yaklaşımın ele alınmamış olduğu gözükmektedir.

İreç, bir arkeoloji gerçekleştirme şekli olarak 'kültür tarihçiliği' konusunda, arkeolojik buluntuları kronoloji ve coğrafya bakımından incelemeye alır, sınıflandırmalara dayanır, buluntular arasındaki şekilse benzerliklere ve tabakalanmadaki ortaklığa vurgu yapar diyerek bahseder (İreç, 2015:160). Figürinlerin değerlendirilmesindeki yorumlara bakacak olursak, Silek, şayet bir figürin bir altar (sunak) üzerine yerleştirilmiş şekilde bulunursa ilahi bir anlam; başka bir figürin parçasıyla birlikte bothros alanlarına atılmış açık alanlarda tekmelenmiş veya aşınmışsa dünyevi bir açıklama yoluna gidilmesi gerektiğinden bahseder (Silek 2010:29). Arkeolojik kazılarda figürinlerin kullanım amaçlarının belirlenmesinde buluntu yerleri ve bağlı oldukları kontekst büyük önem taşımaktadır (Kepçe, Gerçeker, 2011:12).

Türkiye'deki arkeolojik kazılardan sonra yapılan yayınlara bakıldığında da Kültür Tarihçiliğini yaptığımızı belki de en iyi şekilde kazı raporlarından görebilmekteyiz. Tez konusu kapsamında figürinlerin Kültür Tarihçi yaklaşımla değerlendirilmesine bakacak olursak, ilk yayınlanan kazı raporlarında kazı sonucu ele geçen figürinlerin kazısı yapılmış başka yerleşimlerdeki buluntularla benzerliklerinin vurgulandığı görülmektedir. Duru, Kuruçay Höyüğün kazı raporunu değerlendirirken Geç Kalkolitik Dönem'e ait alt katlardan üste karışmış olduğu anlaşılan eserlerden biri, üzerinde kollarını yukarıya kaldırmış durumda 'Ana Tanrıça' kabartması bulunan çömlek parçasıdır, eser bir yandan Hacılar Geç Neolitik plastik figürlerle, diğer yandan Çatalhöyük duvar resimleriyle 'büyük bir benzerlik göstermektedir' der (Duru, 1980:51). Duru, 1980 yılı Kuruçay Höyüğün figürinleri değerlendirirken de tarihlendirme konusunda çok fazla üzerinde durmayarak bulunan yapı katıyla ilişkilendirmiştir. Duru, 'Biri pişmiş topraktan, diğeri beyaz mermerden

iki insan figürin parçası bulunmuştur. Pişmiş topraktan yapılmış olanı. (Geç Kalkolitik katlarda karışmış durumda ele geçmiştir' der ve tam olarak figürin hakkında tarihleme aralığı bilgisi verilmemiştir (Duru, 1981:6). Duru 1981 yılı Kuruçay Höyük figürinlerini değerlendirirken de ele geçen figürinlerin baş ve yüz ayrıntılarının işlenmesi bakımından benzerliğinin Hacılar figürinlerinde de olduğunu söylemiş ve bağlantı kurmuştur. Figürinler Hacılar Erken Kalkolitik Dönem figürinleriyle benzemektedir. Figürinlerin bu benzerlikle ya da aynı olarak değerlendirmeleri sonucunda ele geçen Kuruçay'daki figürinlerin de Erken Kalkolitik olduğu düşünülmektedir (Duru, 1982:33).

Kazı raporlarına bakıldığında pek çok yerin figürin değerlendirmesinde bahsedilen değerlendirmelerin günümüze dek sürdüğünü söyleyebiliriz. Bu yorumlara bakarak da Türkiye arkeolojisinin Kültür Tarihçiliğiyle devam ettiği söylenebilir. Çünkü buluntular bir başka yerde bulunan yer ile, o yerde tespiti yapılmış tarih aralığıyla değerlendirilmektedir. Değerlendirilen yerde bulunan tarzda bir buluntu yok ise birbirlerini tanımadıkları ya da aralarında zaman farkları olduğu düşünülmektedir. Figürinlerin yorumlanıp, değerlendirilmesinde de Kültür Tarihçiliğinin etkisi görülmektedir.

Yetilmezsoy, 'Arkeolojik dönemlerde kültürün, günümüze kalabilen ve kazılarda açığa çıkarılan buluntuları (figürinleri) geçmişteki insanların sunumları olarak görmek şeklinde tanımlanabileceğini' söylemektedir. Bu sebeple, birbirlerinde ayrı olan kültürlerin farklı etnik grupları simgelediklerini ve bu grupların niteliklerinin, onların kültürleriyle anlaşılabileceğinin düşünüldüğünü belirtmektedir (Yetilmezsoy, 2006:36).

Konu hakkında araştırmalar yapılmaktadır. Araştırmaların artmasıyla birlikte, yapılan çalışmalar bu kültürlerin başka bir kültür üzerinde etkili olduğu ve figürinler gibi kimi buluntu unsurlarının desen stillerinin yayılım sürecinde ticaret, sosyal ilişkiler, göç ve istilayla bir toplumdan bir başka topluma taşındığına bir sonuç çıkarmaya yöneltmiştir. Yine de sonuçlar kesin değildir. Araştırmalar sürmekte ve yorumlar geliştirilmektedir. Özdoğan, 'Arkeolojik Veriler Açısından Bir

Değerlendirme' yazısıyla konu hakkında düşüncelerini dile getirmiştir (Özdoğan, 2016:48-59).

Yetilmezsoy, Kültür tarihçilerinin geçmişteki topluluklardaki birbirleriyle aynı olmayan durumları açıklarken, yeni tutumların, başka yerlerin etkileri biçiminde meydana geldikleri ve geçmişte kalmadan önce yerel şartlara uyum göstermek için evrim geçirebileceklerine dair bir bakış açısı benimsemiş olduklarından bahseder. Bulguları tanımlama ve sınıflandırmanın, Kültür Tarihçi yaklaşımın önemli bir parçası olduğunu belirtir. Bunların yanı sıra tanımlamanın ve sınıflandırmanın da önemli bir etken olduğunun altını çizer. Yetilmezsoy'a göre, yayınlarda verilen ayrıntılı tanımlamalar, karşılaştırmalar yapılırken benzerliklerin saptanmasında yararlı olacak ve böylece malzemelerin yaygınlık gösterdikleri yerler, bu yayılımın gerçekleştiği zaman değerlendirilebilecektir (Yetilmezsoy, 2006:37).

Türkiye'de Kültür Tarihçiliği yapmak, teorilerin üretilmemesi bir sorun olarak görülmektedir. Çilingiroğlu, bunun bir sorun olmadığını düşünmektedir. Çilingiroğlu'na göre Türkiye'de pek çok dönem ve bölge için temelde araştırma eksiklikleri bulunmaktadır. Çilingiroğlu, olayları zaman ve mekanda sıraya koyarak düzen elde etmeye çabalayan nitelikli kültür tarihçiliğine gerçekten ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Asıl sorun olarak gördüğü şey; tipoloji ve tarihlendirme yapmaktan öteye varamayan bir kültür tarihçiliğinin tek arkeoloji yapma biçimi olarak anlaşılması ve yeni yetişen kuşaklara bu şekilde aktarılmasıdır. 'Oysa arkeoloji, ne? ve ne zaman? sorularının üzerine neden? ve nasıl? sorularına cevap arayan bir araştırma pratiğini inşa etmek zorundadır' diyerek düşüncesini belirtmektedir (Çilingiroğlu, 2013:22).

Türkiye'deki arkeolojide genel olarak bağlı kalındığı görülen Kültür Tarihçi arkeolojiye devam edersek Çilingiroğlu, arkeolojinin başkaları tarafından araçsallaştırılmasını kabul etmiş olacağımızı söylemektedir. 'Eğer arkeolojimiz kendisine bir program geliştiremezse, ona dayatılan paradigmalarla yaşamaya ve onlara hizmet etmeye devam etmek zorunda kalacaktır. Çilingiroğlu arkeolojimizde Kültür Tarihçiliği yapmaya devam edersek, 'O zaman, Türkiye'de arkeolojiyi, devlet

ve toplum, ‘ülkeye turist ve döviz çeken’ bir hafriyat ve yenileme çalışması olarak; sponsor şirket ve belediyeler kendi reklamını yapmaya yarayan bir ‘kültür faaliyeti’ olarak; büyük sorular peşinde koşan Batılı arkeologlar da kendi kuramlarına ve bol bütçeli projelerine malzeme sağlayan teknik bir iş olarak görmeye devam edeceklerdir’ diyerek fikrini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Çilingiroğlu, arkeolojinin, geçmiş dönemdeki toplumlarının yaşayışlarını ortaya çıkaran, toplumsal değişim ve dönüşümleri açıklayan, insan-çevre ilişkilerinin gelişimini gösterebilen ve içinde yaşadığımız dünyayı anlamamızı, tarih bilinci edinmemizi ve bugünün sorunlarına çözümler üretmemizi sağlayan bir bilim dalı olma potansiyeline sahip olduğunu ve var olan potansiyeli gerçekleştirmek için başka arkeolojilerin mümkün olduğunu kabul etmek; şu anda yaptığımız arkeolojinin ürettiği bilgileri dönüştürecek kuramsal bakışa sahip çıkmamız gerektiğini söyler. Gerçekleştirilmesi gereken ilk şeyin, şu anki zamanda az sayıdaki üniversitede sunulan arkeoloji tarihi ve kuramsal yaklaşımlar derslerinin lisans ve yüksek lisans eğitiminin olmazsa olmaz bir parçası haline getirilmesi gerektiğini önerir. (Çilingiroğlu, 2013:22).

Gölbaş, Türkiye’nin geçmiş döneminde yaşamış olduğu politik karmaşaların arkeoloji politikalarının ve akademisyen olan arkeologların üzerinde etkisi bulunduğundan bahsetmektedir. Türkiye’deki arkeologların devletçi bakış açısından çıkmadıklarını belirtmiştir. Bu durumun neticesi olarak da dünya üzerinde diğer ülkelere etki etmiş olan kuramların bizim ülkemizde yasak veya sakıncalı olarak gözükebildiğini ve darbelerin olduğu dönemde yetişen arkeolog neslinin dış dünyadaki gelişmeleri sınırlı oranda takip etmiş olduklarını söylemektedir. Gölbaş, son dönemlerde, kültür tarihçi bakış açısının devamı niteliğindeki çalışmaların kuramsal yansımalar oluşturmuş bulunduğundan, buna karşın konu hakkında bölge veya dönem bazında uzmanlaşmış kişilerin entelektüel tartışmaları gibi bir algı oluşmuş olduğunu söyler. Gölbaş, bu noktada ülkemizde verilen arkeoloji eğitiminin payına dikkat çekilmesi gerektiğinden bahseder. Ona göre, Türkiye’de ilerleyen süreçlerde üretilebilecek potansiyel kuramlara giden yolda en önemli pay, geçmişte üretilmiş kuramların doğru şekilde yorumlanıp analizinin gerçekleştirilebilmesinden geçmektedir. Gölbaş da Çilingiroğlu gibi özellikle lisans eğitimi esnasında, genç

arkeolog adaylarına arkeolojinin kuramsal çerçevesinin doğru ve etkili bir aktarımla verilmesinin çok önemli olduğunu düşünmektedir. (Gölbaş, 2016:314).

1979 yılı kazı raporunda Kuruçay Höyük'te bulunan figürin parçaları için Duru tarafından insan figürin parçası denilerek bilgi verilmiştir (Duru, 1980:6). İlerleyen birkaç yılda da Duru raporlarda ele geçen figürinler ile ilgili bilgileri bu şekilde vermeye devam etmiştir. 1984 yılına gelindiğinde figürinler hakkında Duru'dan kazı raporunda biraz daha ayrıntılı yorumlar gelmektedir. 'Bu katın ilginç buluntularından biri, kilden yapılmış insan figürinidir. İyi pişirilmiş ve üzeri boyalı olan figürin çok sitilize edilmiş bir insanı tasvir etmektedir Cinsiyet belirsizdir. Yüz ve vücutta ayrıntılar belirtilmemiştir. Bu özellikleri nedeniyle bu tasvire ana tanrıça idolü adını vermekte tereddüt ediyoruz. Anadolu için yepyeni bir tip oluşturan bu tasvir acaba bir sihir, büyü veya bir adak eşyası mıdır?' şeklinde önceki yıllara nazaran daha fazla bilgi verilmiş ve biraz daha fazla yorumlamalar yapılarak düşünceler kısmen de olsa geliştirilmiştir (Duru, 1985:25). Duru'nun sonraki yıllarda 1990 yılı Höyücek kazısı raporunda, çalışmalarını yürüttüğü Höyücek'te bulunan figürinler ile ilgili herhangi bir dayanak göstermeden direkt olarak ana tanrıça yorumu yaptığını görülmektedir (Duru, 1991:157).

Bademağacı kazı raporuna baktığımızda, figürinler için tekrar kadın figürini olarak bilgi vermeyi tercih eden Duru'nun ve kazı raporlarının figürinler hakkında verdiği bilgiler için çok sağlıklı olmadığını buradan da görebilmekteyiz. Bademağacı 1996 kazılarından elde edilen raporda bulunan figürinler ile ilgili Duru'nun, ana tanrıça idolü kavramını kullandığını görüyoruz (Duru, 1998:116). Ana Tanrıça figürini ve Ana Tanrıça idolü aynı anlama mı gelmektedir? Kazı raporlarına bakıldığında terminolojik olarak da bir karmaşıklığın içinde olduğumuzu görmekteyiz. Ancak belki de figürinler anlamsal olarak idollerle bir bağlam içerisindedir. İnsan şeklinde figürin ve idoller genel olarak inanç, bereket ve dini merkezli tapınım sistemlerinin sembolleri olarak bilim insanları tarafından yorumlanmaktadır (Makowski, 2006:22). Ayrıca, törensel alanlarda işlev gören aracı nesneler oldukları düşünülmektedir (Moorey, 2001:7). Belki yapılmış olan idoller ve figürinler boyut, ağırlık olarak farklı olup işlevsel açıdan aynı olabilirler. Yapılış

olarak idoller bir yere asmak için ya da taşımak için daha rahat bir biçime sahiptirler. Daha stilize olmaları anlamlarından bir şey kaybettiriyor olmamalıdır. Günlük hayatta kullandığımız aynalar gibi idol ve figürinler de aynı işleve sahip olabilir. Çantamızda taşıdığımız aynalar ve evlerimizde odalarımıza astığımız aynalar arasında da boyut, ağırlık olarak farklar bulunmaktadır. Ancak işlevleri aynıdır. Belki figürinlere göre üç boyutlu olmayan, stilize insan betimlemesi olarak tanımlanan idollerin de bu türde bir yapılışı dönem insanları tarafından tercih edilmiş olabilir. İnsan şeklinde pişmiş topraktan yapılmış olan figürin ve idollerin evlerde, kutsal alanlarda veya toplulukta yer alan törenlerde özel bir amaçla kullanılıp kullanılmadığı konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Bu figürinlerin tam olarak ne anlama geldikleri hakkında da kesin bir bilgiye sahip değiliz. Selevac kazılarında bulunan figürinlerin ritüeller ve seromonilerde pendant benzeri takılar olarak kullanıldığı, insanların şahsi kimliklerini yansıttıkları ve kimlikleri ayırt edici objeler oldukları düşünülmektedir (Bailey, 1994:328). Bunların yanı sıra Pollock, figürinlerin üzerinde yer alan bezemelerin ve süslemelerin kişisel süslenmede kullanılarak insanların kişiliklerini yansıtan ve aktaran objeler, sembolik kimlik olarak yorumlandığını da belirtmektedir (Pollock, 1995:581). Darga, idollerin Ana Tanrıça imajını devam ettiren semboller olmasının yanı sıra İlk Tunç Çağı sanatçılarının insan bedenini üç boyuttan iki boyuta indirgemeyi başardığı, beş bin yıl öncesinde günümüz modern sanatının temelini oluşturan nesneler olarak kabul edildiğinden bahseder (Darga, 2011:61).

1960'lı yıllarda Çatalhöyük yerleşmesinde Mellaart bulunan figürinleri Ana Tanrıça olarak yorumlasa da zaman içinde bu görüş ortadan kalkmaya başlamıştır. Nakamura ve Meskell 2000-2008 yılları arasındaki Çatalhöyük kazı raporlarını değerlendirirken, Mellaart ve Hamilton (1996) tarafından 'humanoid', 'ex voto' 'şematik', 'ana tanrıça', 'şişman kadın' gibi önceki terminolojilerden vazgeçtiklerini belirtmektedir. Çünkü bu etiketlerin figürinlerin anlamını aşırı yorumlama ve evrenselleştirme eğiliminde çeşitli kemikleşmiş çağrışımlar taşıyabileceklerini belirtmişlerdir (Nakamura ve Meskell, 2017:201).

Türkiye arkeolojisindeki bu sorunu kuramlar geliştirmeye çalışarak, yayınlarda figürinlerin üzerinde yer alan bezemelere, kıyafetlere daha dikkatli bakarak arkeoloji dünyasına sunarak, kazı raporlarına daha fazla özen gösterip, ayrıntılara dikkat ederek ve eksikliği hissedilen bu konuya daha fazla eğilim ve önem göstererek çözüme ulaştırmak mümkün olabilir. Arkeolojinin gelişmesi için yorumlar yapılmalıdır. Gölbaş'ın da belirttiği gibi 'Elde edilen maddi kalıntıların belirli bakış açılarıyla yorumlanması, geçmişteki yaşanmışlıkları herhangi bir şekilde değiştiremeyecektir. Buna karşın yorumlama yapmak geçmişi anlama yolunda yapılabilecek en temel girişimdir' (Gölbaş, 2016:312). Gölbaş, ülkemizde gelecekteki zaman zarfında üretilebilecek olası kuramlara giden yolda en önemli payın, geçmişte üretilmiş kuramların doğru biçimde yorumlanıp analiz edilebilmesinden geçtiğini belirtmektedir. Özellikle, lisans eğitimi esnasında, yeni yetişen arkeolog adaylarına arkeolojinin kuramsal çerçevesinin doğru ve etkili bir aktarımla verilmesinin çok önemli olduğunu düşünmektedir. Arkeoloji eğitimi gören öğrencilerin bölüm dışı olan, sosyoloji, antropoloji, felsefe gibi bölümlerin temel kuramsal derslerini almaları veya bu tür derslerin doğrudan arkeoloji bölümlerinde müfredata dahil edilmesinin önemli bir adım olacağını düşünmektedir. Gölbaş'a göre, Türkiye'nin yetiştirdiği az sayıdaki kuramsal çalışan bilim insanının ortaya koydukları görüşler, devamlı olarak tartışılmalı ve yapıcı eleştiriler ortaya koyularak gelişime sağlanmalıdır (Gölbaş, 2016:314).

2. 2. Süreçsel Arkeoloji ve Figürinler

Arkeolojik alan yöntemleri kesin ve bilimseldir; kazdıklarımızı belgeleriz ve çok fazla veriyi bir araya getiririz. Sonunda, bu verileri yorumlamalı ve geçmişi açıklamak için kullanmamız gerekir. Ancak veriler kendilerini anlatamazlar. Verilerin sorularını bizlerin sorması gerekir. Hangi soruları sorarız ve bu soruları sorarken ve cevaplarken hangi varsayımları tutarız, arkeolojik teorinin konusunu bu oluşturmaktadır. 1950'lerden ve 1960'lardan önce, arkeologlar maddi kültürdeki benzerlikleri aramışlar ve bu benzerlikleri 'kültürleri' tanımlamak için kullanmışlardır. Bu 'kültür-tarihi' yaklaşımı geçmişi bu ayrık kültürlerin bir dizisi

olarak gözükmektedir. Değişim tipik olarak, yeni insanların gelişi, istilalar veya göç şeklinde ya da fikirlerin, teknolojinin ve bilginin bir yerden diğerine 'yayılmasının' sonucu olarak görülmüştür (Castello, 2016:147).

Kültür-tarihsel arkeolojinin tarih öncesi kültürlerin ne şekilde faaliyet gösterdiklerini ve değiştiklerini anlama konusundaki yetersizlikleri, zamanla artan sayıda arkeolog için açık bir hale geldikçe söz konusu arkeologlar, insan davranışının sistematik antropolojik ve sosyolojik araştırmalarına dayandırılan prehistorik incelemesi için yeni yaklaşımlar uyarlamaya başlamışlardır. Bu yaklaşımlar genel olarak doğaları itibariyle işlevsel ve süreçsel olarak isimlendirilmiştir. Kültür-Tarihsel incelemelere bakıldığı zaman, geleneksel bakış açısıyla, meydana gelen değişim ve farklılıkların dışarıdan gelen bir etkiyle olduğu düşünülmektedir. Yani yayılmalara ve göçe bağlanarak açıklama yapılmaya çalışılmaktadır. İşlevsel ve süreçsel incelemeler, bu sistemlerin birbirinde farklı parçalarının birbirleriyle nasıl ilişki içinde olduklarını ve bu parçaların nasıl iş gördüklerini anlamaya çalışan eş zamanlı bir yaklaşımdır. Süreçsel yaklaşımlar bu tür sistemlerin niçin ve nasıl geri döndürülemez olduklarını bir biçimde değiştiğini anlamaya çalışmaktadır (Trigger, 2014:297).

Süreçsel Arkeolojinin bir diğer ismi 'Yeni Arkeoloji' olarak bilinmektedir. Süreçsel Arkeoloji, bir toplumun ya da kültürün süreçlerini kontrol eder ve 'Antropolojik Arkeoloji' olarak da isimlendirilmiştir (Dark, 1995:8–10). Süreçsel Arkeoloji, kurama ve yönteme ilişkin bir yaklaşım olarak 1960'lı yılların ilk dönemlerinden itibaren antropolojik arkeoloji disiplininde bir hayli etkili olmuştur. Bu yaklaşımın en ilgi çeken özelliğinin, arkeolojinin öncelikli amacının türlü çevresel ve kültürel ortamlarda değişim sürecinin sebeplerini anlayabilme iddası olduğu düşünülmektedir (Renfrew-Bahn, 2017:267). Birleşik Devletler'deki arkeoloji uygulamalarında Süreçsel Arkeolojinin en büyük etkisinin görüldüğü düşünülmektedir. Ancak, Süreçsel Arkeoloji akademik dünyanın tamamında da farklı şekillerde yankı uyandırmıştır.

20. yüzyılın ilerleyen zamanlarında, Süreçsel Arkeolojinin amacının, arkeologlar arasında hakim olan veya büyük bir kitle tarafından kabul edilmiş düşünce ve eylem biçimi olan geleneksel kültür tarihi yaklaşımına bir başka seçenek getirmek olduğu öne sürmüştür. Bu düşüncenin 1960'lı yıllarda, 1962 tarihli 'Antropoloji Olarak Arkeoloji' isimli makale ile başlamış olduğu ve bunları takip eden pek çok eseriyle de süreçselci yaklaşımın başlangıçtaki gündemini oluşturanın Amerikalı arkeolog Lewis Binford olduğunu söyleyebiliriz. 1950'lerde ve 1960'larda arkeologlar kültür-tarihsel yaklaşımı sorgulamaya başlamışlardır. 'Kültür' hassas bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Kültür bir grup insan mıdır? Kültür bir davranış mıdır? Kültür bir dizi eser midir? Arkeologlar nasıl değişti? Sürücüler neler? Louis Binford adlı bir arkeolog, kültür tarihi arkeolojinin eksikliklerine değinmek amacıyla, 1960'larda yayınlanan bir dizi makalede arkeolojiye programlı yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu yeni yaklaşım 'Yeni Arkeoloji' olarak adlandırılmıştır. Zamanla ve özellikle de yeni olmaktan çıktıkça, süreçsel arkeoloji olarak bilinir hale gelmiştir. Süreçsel arkeolojinin temel amacı kültürel değişimi bilimsel bir şekilde açıklamaktır. Süreçsel arkeolojinin vurgusu, adından da anlaşılacağı gibi, süreçler ve sistemler üzerinedir (Costello, 2016:147).

Arkeolojiye süreçsel yaklaşımlar, ekoloji ve ekonomi gibi davranış alanında çok fazla çekicilik bulmuştur. Çünkü bu alanlarda eldeki imkanları en iyi şekilde kullanma prensiplerine dayanarak insan davranış yasaları veya kuralları geliştirilebilir. İnsan ilişkileri veya din ile ilgili sorular, bu bilimsel yaklaşımda özel zorluklar doğurur, çünkü karmaşık insan inançları ve davranışları her zaman ayırt edilebilir kurallara tabi değildir (bilim insanları ideolojiyi ve sembolizmi anlamak için süreçsel yaklaşımları kullanmanın yollarını uyarlayıcı stratejilere bağlayarak bulmuşlardır; Hodder ve Hutson, 2003:22).

Süreçsel yaklaşımı destekleyen arkeologlar, toplumların arkalarında bıraktıkları kalıntılarla, geçmiş kültürel sistemleri anlayabileceklerine inanmaktadırlar. Bu yaklaşımı benimseyeneler, pek çok durumda kültürel evrim yandaşıdırlar. Kültürü, insanların çevreye gösterdikleri uyumun fiziksel yöntemleri olarak tanımlayan White'ın kuramının arkasında dururlar. Bu kurama göre kültür,

biyolojik adaptasyonu arttırmanın bir yolu olarak, çevreye bağlı olan uygunluktan oluşmaktadır (White, 1959:8).

Süreçselci arkeologlar, amaçlarının tanım yapmak değil açıklamak olduğunu iddia etmektedirler. Yapılacak olan açıklamaların yalnızca birtakım tahminlerden oluşmamasını, arkeolojik bulgulardan varılan bilgiler ile desteklenmesi gerektiğini belirtmektedirler. Kültür Tarihi yaklaşımının sorduğu 'ne, nerede, ne zaman' sorularına 'nasıl ve neden' soruları da katılarak son amaç bu iki soruya cevap bulunması olmalıdır (Renfrew-Bahn, 2017:268).

Binford'un gündeme aldığı Yeni Arkeoloji'de önemli gördüğü birkaç nokta bulunmaktadır. İlk olarak süreçselci arkeologlar birbirleriyle yakın ilişkide olan teknolojik, ekonomik, toplumsal, ideolojik ve siyasal yönleriyle kültürün bir sistem olarak görülmesi gerektiğini belirtirler. Sonrasında kültürel ekolojiye önem gösterirler, çevre ile kültür etkileşimini tıpkı kültür gibi, sistematik açıdan incelemek gerektiğini belirtirler. Teknoloji ve çevre arasındaki ilişki bilhassa önemli kabul edilir. Son olarak da arkeologların kültürel sistemlerin zaman içindeki evrimini incelemeleri gerektiği söylenir. Binford, benzer ortamlardaki değişken teknolojilerle veya farklı ortamlardaki benzer teknolojilerle kültürel sistemlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesinin, Steward'ın (1955:36-42) 'kültürel ekoloji' olarak adlandırdığı ve kesinlikle kültürel süreç anlayışımızı arttırmanın değerli bir yolu olduğunu belirtir (Binford, 1962:218). Binford Amerikalı kültür antropoloğu olan Leslie White'ın ardından gitmiştir. Binford, araştırmacıların kültürlerin verimli enerji kullanımlarındaki evrimsel gelişmeleri konusunda dikkatli olmalarını istemektedir. Buna karşın birçok arkeolog daha genel bir bakış açısına sahip olunmasını ve kültürel karmaşıklığın zaman içinde artmasını sağlayan düzenlerin bulunmasına odaklanılması gerektiğini belirtmiştir. Süreçsel arkeolojinin bu düzenleri ya da kültürel değişim süreçlerini ortaya koymak süreçsel arkeolojinin ana yapısını meydana getirmektedir (Renfrew-Bahn, 2017:269). Binford ve meslektaşları, ilerleyen zamanlarda eski süreçlerin bilinmesiyle günümüz süreçlerinin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilecek uygun bir disiplin olduğunu idda etmektedirler. Süreçselci arkeologlar kültrürel süreçleri arkeolojik bir kavrayışla incelemek için

farklı araştırma stratejileri geliştirmenin önemini belirtmektedirler. Her arkeolojik inceleme belirli bir probleme veya problemler öbeğine odaklanmalıdır. J. A. Brown, Geoff Clark, James Deetz, Kent Flannery, James Hill, Frank Hole, Stephan LeBlanc, Mark Leon, William Longrace, Fred Plog, William Rathje, Charles Redman, Sally Schanfield, Michael Schiffer, Stuart Struever, Patt Jo Watson Fred Wendorf, Robert Whallon ve Howard Witners gibi isimler Binford'un yanında yer alıp, destekçisi olmuşlardır (Trigger, 2014:376).

Renfrew ve Bahn, Süreçselci yaklaşımın 1960'lı yıllarda arkeoloji dünyasında entelektüel bir kasırga yarattığından söz eder. Ama bu kasırganın çok da uzun sürmeyip 1970'li yıllara gelindiğinde süreçselci yaklaşımın bir takım sorunlarının olduğunun düşünüldüğünü belirtir. Süreçselci arkeologların meydana getirdikleri iyimserliğin kaybolduğu bu zamanlarda gözükmeye başlamıştır. Ancak Yeni Arkeoloji direnç göstermiş ve sorulara yanıtlar aramıştır. Sorulara yanıtları buldukça daha da kuvvetlenmiş ve günümüzde de kabul gören yaklaşımlardan biri olmayı başarmıştır. Problemler arasında Binford ile yandaşlarının geleneksel kültür-tarihi yaklaşımına karşı başlatmış oldukları tartışmanın güçlü bir söz sanatı ile beraber devam ettirilmiş olması bulunmaktadır. İlk zamanlarda sarf edilen süslü sözlerin disiplinin içinde gerçekçi olmayan beklentiler içine girilmesine sebep olduğu, amaçlanan sonuçlar da ortaya çıkarılamayınca hayal kırıklıkları ortaya çıktığı belirtilmiştir. Yeni yaklaşımın ilk on yılında esaslı olan kuramlar veya yeni bilgiler de açığa çıkarılamamıştır. Bunların yanı sıra Renfrew ve Bahn'a göre bir başka sorun da, süreçsel arkeolojinin geleneksel olan arkeolojiden daha özenli ve bilimse olduğu yönünde savlarının bir parçası olarak, bazı yeni arkeologların çalışmalarda tümdengelimli açıklama metodunun kullanılması gerektiğini idda etmiş olmalarıdır. Süreçsel arkeoloji için düşünülen bir diğer sorun da, süreçselci arkeologların kültüre, kültürsel sistemin tüm yönlerini içine alıp odaklanarak, bu sistemle yaklaşmanın önemine değindikleri halde emeklerinin büyük bir kısmını çevre, teknoloji ve ekonomi konularına harcamış, ideolojiye dine ve bunların kültürün diğer yönleriyle bağlantılarına pek fazla önem göstermemiş olmaları olduğu düşünülmektedir (Renfrew-Bahn, 2017:271).

Süreçselcilere göre insan davranışları ile üretilmiş nesneleri birbiriyle eşlemenin en yaratıcı yolu etnoarkeolojiden geçmektedir. Bu yöntemde arkeologlar, modern insanlara bakarak belirli çevresel ve kültürel koşullarda kimi davranış kalıplarının kalıcı, maddi 'işaretler' üretip üretmediğini incelemektedirler. Arkeolojik bulgularda bu gibi işaretler yakalanırsa belirli bir mantık çerçevesinde benzetme yoluyla aynı davranışın aynı işareti geçmişte de yaratmış olduğu çıkarımını yaparlar. Azımsanamayacak süredir arkeoloji dünyasında yer edinmiş olan süreçsel arkeoloji uzun zamandan beri geçmişi açıklarken kullanılan bir yaklaşım olmuştur. Süreçsel arkeolojinin ilk zamanlarında meydana gelen tartışmaların hakkından gelmiş ve değişmekte olan arkeolojik ve problem ve ilgilere kendisini uyarlamayı başarmıştır (Renfrew-Bahn, 2017:272).

Renfrew ve Bahn süreçsel arkeolojinin, kültürel evrimdeki düzenlilikleri ortaya çıkarma eğiliminde olduğunu belirtir ve bu sistemlerin değişikliğine vurgu yapar. Süreçsel arkeolojinin sorun yönelimli olduğunu belirtir. Süreçsel arkeoloji, yöntemsel açıdan titizdir ve arkeolojik yorumlarda ara bağlam kuramını benimsemiştir. Ara bağlam kuramı sayesinde süreçsel arkeoloji, geçmişi öğrenebilme ve elde edilen bilgiyi günümüzdeki toplumsal konularla ilişkilendirebilme iyimserliğini korumaktadır. Yeni arkeolojinin dünyada yapılmakta olan bütün arkeoloji çalışmalarını temelinden etkilemiş olduğu ve etkilemeye de devam edeceği düşünülmektedir (Renfrew-Bahn, 2017:273).

Tez konusu kapsamındaki figürinleri süreçsel yaklaşımla değerlendirmeye çalışır isek bu yaklaşımın kullanım için zayıf kalacağını düşünüyorum. Çünkü, Süreçsel yaklaşımı destekleyen arkeologlar, toplumların geçmişteki buluntuları ile geçmiş kültürel sistemleri anlayabileceklerini düşünmektedirler. Prehistorik Dönem söz konusu olduğunda bunu anlayabilmemiz çok zor gözükmektedir. İnsan biçimli figürin ve idoller çoğu zaman inanç, bereket ve dini merkezli tapınım sistemlerinin sembolleri olarak bilim insanları tarafından yorumlanmaktadır (Makowski, 2006:22). Ayrıca ritüellerde kullanılmak üzere aracı nesneler oldukları tahmin edilmektedir (Moorey, 2001:7). Süreçselci yaklaşımı esas alıp figürinleri değerlendirdiğimizde figürinlerin üretildiği toplumların kültürleri hakkında yorumlar yapabiliriz.

Süreçsel arkeolojinin esas amacı kültürel değişimi bilimsel bir şekilde açıklamak olduğu için Neolitik ve Kalkolitik Dönem figürinleri için bu yaklaşımdan yararlanılmaya çalışılsa da bilgiler havada kalacaktır. Çünkü bu dönemler için figürinlerin ne işe yaradıkları, neden yapıldıkları, yapılmasının neden uzun süre boyunca devam ettiği, neyi temsil ediyor olabilecekleri vb. konusunda arkeologlara yalnızca yorumlarını ilerletmeleri konusunda yardımcı olabilecek gibi gözükmektedir. Süreçsel yaklaşım, eğer yaratıcı bir bakışa ve stratejiye sahip olur ise geçmişin arkeologlarca bilinebileceği şeklinde sınırı olmayan bir iyimserliğe sahiptir. Süreçselci arkeologlar, arkeolojik araştırmalar sonucunda doğanın ve kültürel değişimin sebeplerinin bilgisine çok net bir katkı sağlayacaklarını düşünmektedirler (Renfrew-Bahn, 2017:270). Ancak doğanın değişimi konusunda bilimsel çalışmalarla bilgi edinilebilecek olsa da kültürel konuda tam ve kesin bilgi edilmesi prehistorik dönem için zor gözükmektedir.

2. 3. Post-Süreçsel ve Yorumlamalı Arkeoloji ve Figürinler

Post-Süreçsel Arkeoloji ilk zamanlarda süreçsel arkeolojinin eksiklikleri olarak görülenlere verilenlere yanıt, tekil bir teorik yaklaşım veya metodoloji değil, arkeolojik açıklamada bir dizi yorumlayıcı alternatif olmuştur. Bu yaklaşımlar tipik olarak yansıtıcı olmayı (araştırmacı kişinin bakış açısının farkındadır), bağlam odaklı ve öznellik, aktör, kimlik, ideoloji ve iktidar dinamikleri gibi konularda eleştirel olarak farkında olmayı amaçlamıştır. (Costella, 2016:151).

Arkeolojide 1980'lerde Hodder, Leone, Shanks, Tilley ve Thomas gibi bilim insanlarının çalışmaları ile post-süreçsel arkeoloji ortaya çıkmıştır. Süreçsel/Post Süreçsel hakkında tartışmalar sona erdiğinde, ‘Post Süreçsel’ isminin zamanla zayıflamış ve çeşitli teorik ve metodolojik yaklaşımlara tipik olarak daha belirgin bir biçimde değinilmiştir. Bu yüzden Hodder ‘bağlamsal arkeoloji’ ve ‘yorumlayıcı arkeoloji’ hakkında, Leone da ‘kritik arkeoloji’ hakkında yazmayı sürdürmüştür. Costello, Post-süreçsel yaklaşımların, pozitivist süreçsel arkeoloji tasarısının birçok

yönünü sorguladığından bahseder. Pozitivist ile, süreçselcilerin tercih ettiği geçmişteki bilimsel yaklaşımı kastederek: bir hipotez geliştirmek ve test etmek ve daha sonra diğer durumlara uygulanabilecek genel kurallar biçiminde sonuçlar çıkarmak gibi şeyleri söylemek ister. Bu tür yöntemlerin açık, anlaşılır, bilimsel ve bu nedenle yetkili görünmeye itiraz ederken, post-süreçselcilerin, geçmiş insan davranışı ve kültürünün anlaşılmasına bilimsel bir yöntem uygulamadaki eksikliklere dikkat çekmiştir. Bir benzetme yaparak, toplumların bir petri kabına sığamayacağından söz eder. Toplumlar, potansiyel olarak uzun bir süre boyunca farklı şeyler yapan birçok kişiden oluşmaktadırlar. Geçmişi bu şekilde düşündüğümüzde, bunun ne kadar azının 'genel davranış kuralları' tanımına tabi olacağını fark edebileceğimizi belirtir (Costello, 2016:151).

Aslında, nesnel olarak keşfedilmesi gereken gerçek tarihsel gerçekler olduğu fikri sorgulanmıştır. Bunun yerine, araştırmacının öznelliğinin tanınmasıyla başlanabilir: ancak sadece birini değil, geçmişi araştırması, geçerli bir tarihsel anlatı oluşturabilir. Hepimizin farklı soruları sorduğu görülür ve farklı varsayımlarımız bulunmaktadır. Post-süreçsel arkeoloji tarafından sorgulanan süreçsel arkeolojinin bir diğer önemli prensibi değişimin itici gücü olarak süreçtir. Süreçselciler açıklayıcı modellerinde sistemlere ve işlemlere bakma eğilimindedir. Post-süreçselciler bunun yerine, aktörü; bireylerin ve grupların olayları ve tarihi gelişmeleri nasıl şekillendirdiğini araştırmaktadırlar. Bir bütün olarak kültürden ziyade bireyler ve gruplar hakkında düşünmek, cinsiyet, sınıf ya da iktidarda olsunlar ya da geçmişin anlatılarımızdaki alt grupların rollerini nasıl ayırt edeceğimiz konusunda insanlar arasındaki farklılıklarla ilgili soruları gündeme getirmektedir (Costello, 2016:152).

Post-süreçsel arkeolojinin çok sayıda eleştirisi bulunmaktadır. Öznellik temel ilkesi -keşfedilecek tek bir geçmişin olmadığı, ancak arkeolojiyi yaptığımızda geçmişin öznel bir anlatımını yarattığımız -eleştiriyi görecilik hakkında eleştirir ya da herhangi bir açıklamanın 'özgür olduğu' diğerleri kadar yararlı olarak kabul edilirdi. Süreçsel/Post-süreçsel ayrım zaman içinde nasıl gelişti? Sorusuna gelecek olursak; bir zamanlar iğneleyici bir anlaşmazlık vardı, şimdi alakalı olmaktan çıkmıştır. Bazı arkeologlar temel olarak hipotezleri belirleme ve test etme, veri

toplama ve ‘kesin’ sonuçlar üretme girişimi ile ilgilenmeye devam ederken, bazı arkeologlar, merkeze bakma veya büyük teorik sözcüklerin etrafına atmaktan daha fazla ilgi gösterebilir. Faydalı arkeoloji, çeşitli yorumlayıcı olasılıkları benimsemek ve arkeolojik kanıtlara karşı teorileri değerlendirmek anlamına gelir (Costello, 2016:152). Post Süreçsel arkeoloji için getirilen bir başka eleştiri süreçsel arkeolojide maddesel kültürün sadece bir çevreye cevap verme aracı olması, yani edilgenliği üzerine olmuştur. İnsanlar da ne yüzleri olan ne de fail olabilen varlıklardır, tek yaptıkları çevrelerindeki dünyanın zorunluluklarına edilgen bir biçimde tepki vermektir. Post-süreçselci arkeologlar maddi kültürün etkin olduğunu, yani toplumsal değişimi yönlendirecek biçimde insanlar tarafından beceriyle kullanıldığını (Hodder, 1982); maddi kültürün insanların hayatlarını devam ettirdikleri dünyayı anlamlandırma şekillerini, yani ideolojileri dönüştüreceğini (Miller ve Tilley, 1979) idda etmişlerdir.

‘Post-süreçsel’ terimi, yalnızca bu arkeolojinin süreçsel sonrası geldiğini söyler. Shanks’a göre, kastedilen, tutarlı bir program, yaklaşım, yöntem, teorinin cismidir. Ancak post-süreçsel arkeolojinin bunlardan hiçbirine sahip olduğu söylenemez. Süreçsel arkeolojisi hala dünyanın en büyük arkeolog topluluğunda, Amerika Birleşik Devletleri'nde hakimdir, bu yüzden ‘post’ bile bir yanlış isimdir. Bununla birlikte, arkeoloji ders kitaplarının teorik süreçlerde düzenli olarak bu arkeoloji ile ilgili bir bölümü bulunmaktadır (Shanks, 2008:133).

1990’lı yıllara gelindiğinde çok sayıda post-süreçselci arkeolog sadece eleştirel olmaktan uzaklaşmıştır ve farklı yaklaşımların destek bulduğu bir yöntem ve arkeoloji kuramını yeniden inşa etme noktasına gelir. ‘Yorumlamalı Arkeoloji’ terimi bu konumu anlatabilmek için kullanılmaktadır (Tilley 1993; Thomas 2000; Hodder 1991). Hodder, yorumlamalı arkeolojide süreçselcilerin açıklama vurgusu yerine yorum vurgusu getirilmiş olduğunu söyler. Bu, araştırmacıların farklı toplumsal ilgileri dolayısıyla geçmişi farklı biçimlerde kuracak olmaları manasına gelmektedir. Çünkü insanların nesnel olarak saydıkları veriler değişim gösterebilmektedir. Bu nedenle bilimsel süreçlerin belirsizliği ya da kesinliği sadece nesnel bilgiye başvurularak giderilemez (Hodder, 1999). Yorumlamalı arkeoloji,

arkeolojik verilerle alakalı doğruluk iddalarını atlamadan, doğruluğun temeline getirilmiş olan toplumsal eleştiriye bağlılığını korumaktadır. Yani bir yazma biçimi yayılmış (örneğin, Joyce 2002; Mithen 2003; Edmond 1999) ve arazi, laboratuar uygulamaları için yorumlamalı yaklaşımın etkilerini araştıran dönüşümlü yöntemler (Andrews vd. 2000; Hodder 1999) uygulanmaya başlamıştır.

Post-süreçsel yaklaşım, arkeolojinin içinde özellikle ortam/bağlam (context) ile alakadar olan dönüşüm olarak bilinmektedir. Post-süreçsel yaklaşımda, bilginin kişi (arkeolog) ve obje ilişkisinden geldiği tartışılmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen arkeologlar, her arkeoloğun gerçekte kendisi ya da kendi deneyimi ve alt yapısı bakımından taraflı olduğunu düşünmektedirler. Bu sebep ile, doğru bir şekilde bilimsel arkeoloji çalışmanın zor ya da olanaksız olduğunu ileri sürerek, bilime ve tarafsızlığa yönelik yöntemselliğin ayırt edilmesini sorgulamaktadırlar (Redman, 1991: 300-301

Geçmiş dönemde hayatını sürdürmüş olan insanların hayatlarını, inanç ve değer sistemlerini yeniden kurmaya çalışan post-süreçsel fikirdeki arkeologların, geçmişteki toplulukların, genellikle birbirlerinden farksız olarak sunulduklarını düşünürler ve bu durumu eleştirirler. Bu eleştiriyi getiren arkeologlara göre, geçmişte var olmuş olan topluluklar, ailelerin farklı tipleri, etnik gruplar, cinsiyet grupları, yaş grupları ve sosyal sınıflardan meydana gelmiştir. Grupların hepsi, birbirini etkilemiş ve bu etkileşim, birçok kültürel değişiklikle sonuçlanmıştır. Bu sebeple, sıradan insanların günlük yaşamlarını anlamak, kültürel değişiklikler ve evrimin daha büyük süreçlerini anlama sorunu haline gelmiştir (Engelstad 1991: 502).

Post-süreçsel yaklaşımın kültür tarihiyle paralel olduğu görülmektedir. Post-süreçsel yaklaşımı benimsemiş olan arkeologlara göre; arkeologlar tamamen objektif olmadıklarından dolayı sonrasında varılacak sonuçlar da, kişisel görüşlerden her zaman etkilenmeye mahkumdur (Trigger, 1989:379).

Post-süreçselcilere göre geçmişin tek bir yorumu olmadığı için tez konusu kapsamındaki figürinlere de kendi bakış açılarından bakarak yorumlar getirmişlerdir.

Örneğin post-süreçsel arkeologlardan biri olan Ucko, 1968'de Peter J. Ucko, Ege'deki figürinler, Prehistorik Mısır'daki insan biçimindeki figürinler ve tarihöncesi Yakındoğu ve anakara Yunanistan'ın karşılaştırmalı malzemesi Neolitik Girit'teki ilk tam uzunluk monografisini yayınlamıştır. Ucko'nun kitabı, figürin araştırması alanında bir dönüm noktasıdır. Ucko, cinsiyet konularına değinilmemiş olmasına rağmen, tarih öncesi figürinlerin yorumlanmasına çarpıcı bir biçimde bir yaklaşım getirmiştir. Ana Tanrıça'nın açıklamasından rahatsız olan antik yansımaların yalnızca çok fonksiyonlu olmayışını değil, son birkaç yüzyıl boyunca antropologlar tarafından incelenen modern 'etnografik toplumlarda' gözlemlenen benzer nesnelerinkilerle karşılaştırılabilir nitelikte olduğunu ileri sürmüştür. Etnografik benzerlikler Ucko'ya, Neolitik figürlerin muhtemelen kutsal törenler, kabul törenleri, evlilik ritüelleri, sözlü anlatılar ve benzerlerinde kullanıldığını öne sürmüştür. Ucko yalnızca dört sayfayı Ana Tanrıçanın yorumunu eleştirel bir incelemesine ayırsa da, onun kitabı geçerli bir arkeoloji kanıtına kıyasla bu paradigmasının desteklenemez doğasını göstermesi için çeyrek asır sonra hatırladığı bir kitaptır. Ucko, diğer faktörlerin yanı sıra, Ana Tanrıça yorumlamasının Neolitik çağdaki figürin çeşitliliğini (örneğin oturmuş, ayakta duran, aşırı yağlı, ince kollu, çıplak, giyinmiş, dövmeli, süssüz, görünüşte deforme olmuş, vb.) hesaba katmadığını belirtmiştir. Birçok cinsiyetsiz ve birkaç erkek görüntülerin varlığının ve değişken arkeolojik bağlamlarının çeşitliliğinin, genellikle çöp yığınlarını içerdiği görülmüştür (Ucko, 1968).

Bir başka post-süreçsel arkeolog da Ian Hodder'dır. Hodder, kadınların görüntüleri evlerde bulunursa, 'kadın' ve 'ev' bağlantılı kavramlar olabileceğini, böylece, Neolitik Güneydoğu Avrupa'daki evlerin ve fırınların, bu özelliklerin etrafında biriktirilen eserler (kadın figürleri dâhil) ile birlikte malzeme hazırlığı, ilk olarak, kadınlar, çömlekler ve fırınlar gibi şeyler arasındaki bir dizi sembolik ilişkiyi ve daha da iddialı bir şekilde 'vahşi doğanın dönüştürücüsü olarak kadının' kültürel temasını tanımlamaya yönlendiriyor olabileceğini belirtir (Hodder, 1990:68). Zaman içinde bu arkeologların yorumları da değişmiş ve çeşitlenmeye devam etmiştir. Yorumlamalı arkeoloji kültürleri anlamayı ve değişim süreçlerini tespit etmek için daha çok eylemleri ve düşünceleri ön plana koymayı, yorum yapmayı ve hikâyeler üretmeyi ön plana koymuştur.

Arkeologlar, figürinler hakkında çok sayıda görüş ortaya koyarak onların geçmişteki hikâyelerini, ne anlatmak istediklerini, niçin çeşitli şekillerde yapılmış olduklarını kuramlardan da yararlanarak açıklamaya çalışmaktadırlar. Figürin konusu dâhil olmak üzere birçok prehistorik malzemenin değerlendirilmesinde bu kuramdan yararlanmanın faydalı olabileceğini düşünüyorum. Ancak yayınlara bakıldığı zaman çok fazla figürin konusunun değerlendirilmesi hususunda eğilim gösterilmediği görülmektedir. Bu sebeple de teori çalışmalarının figürin konusunda çok büyük bir etkisi bulunmamaktadır. Bunun sebepleri arasında belki figürinlerin sanat objeleri olarak görülmeleri yer alıyor olabilir. Toplu olarak Ana Tanrıça veya Venüs olarak adlandırılan figürinler, çeşitli bölgelerden ortaya çıkar ve Paleolitik'ten Tunç Çağı'na ve tarihsel dönemlere kadar biçim, stil, dekorasyon ve bağlamda oldukça değişkenlik gösteren muazzam bir zaman derinliğine yayılır. Uygun bir terim olan bu eser sınıfı, Avrupa ve güneybatı Asya'da, özellikle güneydoğu Avrupa ve Kiklad Adaları'ndan Girit, Malta ve Mallorca'ya kadar Akdeniz adalarında görülür (Ehrenberg 1989:65; Malone vd. 1993:76). Etnografik kanıtlar ayrı bir kategori oluşturmadıklarını öne sürmesine rağmen, onlara genellikle ‘sanat’ statüsü verilir. ‘Tanrı Sanatı’ 20. yüzyılın önyargısını projelendirme eğiliminde, rahibeler veya ana figürler tarafından önemli durumlar için dikkatle yapılmış heykellerin üretildiği öne sürülmüştür (Gimbutas ve ark. 1989:220). Ancak bu objelerin dönem insanlarının kültürünü yansıttığı açıktır. Çünkü figürinler bölgelere göre farklı şekillerde kıyafet, beden biçimi, dövme (?), duruş sergilemektedirler. Geçmiş dönemlerde yapılmış olan figürinlerin anlamlarının aydınlatılmaya çalışılması konusu belki de arkeologların geliştirilen arkeolojik kuramlar ile iyi bir ışık tutması ile gerçekleşebilir.

2. 4. Yeni Bir Değerlendirme: Dolanıklık Teorisi ve Figürinler

Ian Hodder, ‘şey teorisini’ arkeoloji dünyasına getiren kişidir. Hodder, ‘şey’ kelimesini genel olarak insan yapımı nesnelere göndermede bulunmak için kullanmaktadır. Bunun yanı sıra şeyler doğal olarak ortaya çıkan nesnelere, hayvanlara, bitkilere ve insanlara olduğu kadar anlamlar ve kelimeler -insanların

ilgilendiği herhangi bir nesne veya anlam açısından da araştırmacılar ve Hodder tarafından kullanılmaktadır (Hodder, 2011:155). ‘Aktör Ağ Kuramı’’ndan maddeselliğin antropolojik tanımlamalarına uzanan çok sayıda değişim yaklaşım ve şeylerin hayatımızı şekillendirmesi, sessiz şeylerin hareketliliği, canlılığı ve failliğine dair tartışmalar tek bir düşüncede toplanır; bu da özne ve madde, akıl ve cisim, insan ve şeyin birbirini yapılandırdığı gerçeğidir. (Bennet 2010; Gell 1996; Ingold 2013; Latour 2005; Miller 2010; Ryan ve Durning 1997).

Arkeologlar her şeyden önce şeylerin geçmiş anlamlarıyla ilgilenmektedirler. Günümüzde bir arkeolojik nesnenin anlamının, geçmiş zamanki anlamından çok farklı olabileceği anlaşıldığında sorunların meydana geldiği görülmektedir. Bu, anlamların incelemesiyle alakalı olarak çeşitli arkeolojik nesnelerin işlemlerine yol açmıştır. Kimileri onları tarihsel olarak önemli bir bilgi kaynağı olarak görürken, diğerleri sadece çağdaş toplumdaki önemini kabul eder ve onları sadece günümüze ait nesneler olarak görürler. Yapısalcı geleneğe bağlılığını koruyan bazı bilim insanları, anlamını doğası gereği kavramsal olarak belirtirken, diğerleri onu şeyin daha maddi bir yönü olarak görmektedirler (Marila, 2012:9).

Hodder’a göre, aslında birbirinden farklı olan tüm bu yaklaşımlarda kabul edilmiş olan ortak olgu, insanın varlığı ve sosyal yaşamın maddi şeylere dayandığı, bir tür dolanıklığa sahip olduğudur. Hodder, ‘Yaygın olan kanı insanlar ile şeylerin ilişkisel olarak meydana geldiği yönündedir. Bu ilişkiselliğe odaklanan yaklaşımların çoğu zaman gözden kaçırdığı nokta ise insanlar ve şeylerin dolanıklığından daha karanlık bir taraf olduğudur. Şeylerle olan ilişkimizde temel nesnelerden biri, insanlar ve şeylerin oluşturduğu ağlardan öte, barındırdığı ahenk ve simetridir. Dahası, bu ilişkiler sıklıkla eşitsiz ve asimetrik olup bizi kaçılması zor, tuzaklarla dolu yollara yöneltir’ diyerek düşüncesini belirtmiştir (Hodder, 2015:2).

Hodder ilk olarak dolanıklığı, (Hodder 2012) insan ve şeyler arasındaki dört tür ilişkinin toplamı olarak tanımlamıştır. Açıklayacak olursak bunları, insanın şeylere bağımlılığı (İŞ), şeylerin diğer şeylere bağımlılığı (ŞŞ), şeylerin insana bağımlılığı (Şİ), insanın insana bağımlılığıdır (İİ). Tüm bunlardan sonra Hodder,

dolanıklığın İŞ+ŞŞ+Şİ+İİ şeklinde formüle edilebileceğini belirtmiştir. Bu tanımlamaya göre, insanların ve şeylerin ilişkisel olarak varlık bulduğu kabul edilmektedir. Ama ilişkisellik bir yana bırakılır ise ihtiyaca ya da bağımlılığa odaklanacak olursak, insanın şeylerle olan ilişkisinde açmaza düştüğünü söylemektedir. Hodder, 'İnsan insanın bakımına muhtaç olan şeylere bağımlı hale gelerek, çift yönlü bir açmaza girmektedir' diyerek düşüncesini dile getirmiştir (Hodder, 2015:2).

Bağımlılığı ayırt etmek için iki farklı yol vardır. İlki ve daha genel olanı, şeylerin insanlar tarafından kullanımının etkinleştirici olduğuna dikkat çekmektedir. Yani insanlar şeyleri kullanarak varolup yaşar, sosyalleşir, beslenir ve düşünürler. Bunun yanı sıra bağımlılığın ikinci bir anlamı daha bulunmaktadır; tıpkı ''Dünya Sistemi Kuramı''ndan psikolojiye pek çok bağımlılık ve karşılıklı bağımlılık kuramında olduğu gibi, bir tür kısıtlama içermektedir (Rice 1998; Wallerstein 1976). İnsanlar pek çok bağımlılık durumunun içine girerek, toplumsal ya da bireysel ölçekte yapabileceklerini kısıtlamaktadır. Hodder, bağlılık ve bağımlılığın, dolanıklık içinde ikili bir mücadele oluşturduğundan bahseder. İnsanların hedeflerine ermek için şeylere gereksinim duyduklarından ve bu durumun da 'bağlılık' durumuyla alakalı olduğunu söyler (Hodder, 2015:2). Bu durum İnsanların özne ile toplumu meydana getirmede, çevreye uyum göstermesi için alet ve sembolleri kullanmasında etkinleştirici yönü oluşturmaktadır.

Elizabeth Grosz (Grosz 2001),'yaşamı üreten maddedir, şeydir' diyerek fikrini belirtmiştir. Diğer yandan, bağımlılığın ve karşılıklı bağımlılığın, insan ve şeyler birbirleri olmadan işlerini sürdüremez ya da var olamaz olduklarında meydana gelir. Bu bağımlılık halinde birbirlerinin bildiklerini kısıtlamakta ve birbirlerini sınırlamaktadırlar. Grosz, şeyin doğaya bilinçsiz müdahalemizin sonucu olabilecek kötücül biyolojik maddesellikle ilişki içinde olduğunu ve bu küçük hatanın insanlığı tehlikeye atıyor olabileceğini söylemektedir (Grosz 2001). Hodder, bağlılık ve bağımlılık durumunun olumlu-olumsuz yönleri bulunduğunu söyler. Bir taraftan insanın eylemini üretirken, başka bir taraftan sınırlar ve zamanla kurtulması zor hale gelen dolanıklığa yol açtığından bahseder. Hodder'a göre, insan devamlı olarak

bakım gerektiren şeylerden medet umar. Böylelikle şeylerin döngüsünde, bitmeyen ihtiyaçları ve öngörülemeyen değişimleri içinde hapsolmuştur. Şeyler insanın karşısına Lerna bataklığında yaşayan, her bir kafası kesildikçe yenisinin çıktığı Hydria canavarı misali çıkar ve çoğalması ile tuzak haline gelmesini önlemek Herkül'ün becerisini gerektirir (Hodder, 2015:2).

Hodder, dolanıklığı insan ve şeyler arasındaki bağlılık ile bağımlılık halinin diyalektiği olarak yeniden tanımlar. Terimin, insanların ve şeylerin birbirini tuzağa düşürme yollarını kapsadığını ve bunu yansıttığını söyler. Bunların yanı sıra, insan deneyiminin kalbinde yatan, sürekli ve katlanarak artan eylemselliği yansıttığını belirtir. Hodder ilk yapılmış olan taş baltaya kadar inerek insanların daha fazla şeyi yapabileceklerini fark ettiklerini belirtir. İnsanoğlunun şeylerin ihtiyaçları, talepleri, sınırları ve doymazlıklarıyla sarmalanmış bir tuzağa düştüğünü söyler. Zaman içinde de şeylerin öngöremeyeceğimiz ve kontrol edemeyeceğimiz yaşamlarının varlığı ortaya çıkmaya başlayacaktır (Hodder, 2015:3).

Hannah Arendt, kişinin ve toplumun varlığının şeylerin istikrarına dayandığını belirtir (Arendt 1958). Hodder da bu istikrarın bizler tarafından yani insanoğlu tarafından oluşturulduğunu, devam ettirildiğini belirtir. Günlük hayattan çok sayıda örnek göstererek şeylerin devamını sağladığımızdan bahseder (Hodder, 2015:3).

Tez konusunda yer alan figürinlerin de varlığı da insanlar onları bir şekilde istedikleri için, talep gördükleri için devam etmiş olmalıdır. Belki kültürsel olarak bu figürinlere ihtiyaç vardı ya da figürinlerin toplumun dini inançları ile ilgili bir bağı bulunmaktaydı. Birçok araştırmacı karmaşık ağları, zincirleri, insani şey, şey-şey, şey-insan bağımlılığına dayanarak açıklamaktadır. Mauss'a (1954) göre, 'ruh şeylerle; şeyler ruhlarla karışmıştır.' Aynı antropolojik gelenekten gelen Marilyn Stathern (1988), Polinezya ve Malinezya kültürlerinde, nesnenin tek başına bir anlamının olmaması halini 'zincirleme' terimiyle anlamlandırmaktadır (Stathern, 1988:367) Her iki kültürde de aslında ne nesne kullanıcıya kimlik kazandırır ne de kullanılan birey nesneye kimlik kazandırır. Şey, dolanımda oldukça ve elden ele

armağan olarak geçtikçe oluşan yükümlülükler ve arzular zincirinin bir parçasıdır. Figürin konusunda da figürinler hakkında çok sayıda yorum bulunmaktadır. Bunlar bizim gibi insanları temsil etmekteydiler? Yoksa figürinler birer tanrı ya da tanrıçayı mı simgeliyorlardı? Figürinleri değerlendirirken onları tek başına mı ele almalıydık? yoksa bulundukları alanların da bir anlamı var mıydı? Figürinlerin de bu şekilde oluşturduğu bir zincir var mıdır?, neden bazı figürinler çıplak tasvir ediliyor iken bazılarının üzerinde kıyafet ya da dövme benzeri uygulamalar bulunuyordu?

Hodder, yaratılmış olan bu düzende bir dolanıklık içinde olduğumuzu ve kurtulmak için bir şeyler yapmaya çalıştıkça insanoğlunun daha fazla kollara ayrılan yapılanmalarının olduğundan bahseder. Açıklama getirmek için örneklere başvurur. Hodder, yılbaşı ağacı ışıklarının din, ticaret kadar terlik ve sıhhi tesisat üretiminin de yer aldığı heterojen bir küresel ağın parçası haline geldiğini belirtmektedir. Hodder, insanoğlunun hayatını sürdürdüğü dünya için çok fazla çevre sorununa yol açan bu nesneleri kullanmadan da insanların yaşamaya devam edebileceklerini belirtir. Birçok olumsuzluğa rağmen yılbaşı ışıkları günümüzde de üretilmekte ve kullanılmaya devam etmektedir. Hodder bunu, 'yılbaşı ışıkları, insanlar arasında oluşmuş ağların bir parçasıdır' diyerek belirtir. Bunun yanı sıra, ekonomik açıdan, güçlü ülkelerin, atıklarını ve bununla ilişkili zor ve zahmetli işçiliği başka ülkelere yıktığı bir sürecin de unsurları olduğunu söyler (Hodder, 2015:7). Hodder, 'yılbaşı ışıklarından televizyon ünitelerine, akıllı telefonlardan arabalara hemen her şey bu sektörün bir parçasıdır. Biz de geri dönüştürüyoruz, fakat bunu yaparken, düşüncesiz tüketim alışkanlığımızın gezegenle hiçbir dolanıklığı olmadığına kendimizi ikna etme çabasındayız daha çok' diyerek her şeyin birbiri içinde bağlı olduğunu ve bir şeylere çözüm getirilmeye çalışıldıkça daha çok karışıp dolanıklığı oluşturduğunu anlatmak istemiştir. Yılbaşı ışıklarının yanı sıra teknolojik aletlerden de örnekler gösterir. Her teknolojinin altında başka teknolojilerin de yapılandığını ve insanoğlunun da bunlara bağımlı halde olduğunun altını çizer. Bu sistemlerin aslında bizleri ele geçirdiğinden bahseder. İnsanların onlar olmadan örneğin akıllı telefonlar, yılbaşı ağaçları vb. yaşayabileceğini; bu gibi şeylere ihtiyacımız olmadan da hayatımızı sürdürebileceğimizi söyler.

Hodder günümüzde gelinmiş olan noktadan şikâyetçidir. Çünkü bu teknolojinin durmadan gelişmesi ve yeni teknolojileri üretilmesi küresel ısınmaya ve çevresel zararlara sebebiyet vermektedir. Hodder, eski zamanlardaki insanların gruplar halinde yaşayıp, zaman zaman bir araya gelerek, aralıklı olarak harika duvar resimleri ve aletler ürettiklerini zaman içinde kendi içlerinde daha da geliştirip başka şeyler de ürettiklerinden bahseder. Kullanmış oldukları kıyafetlerin çevreden temin edildiğini ve eskiyince tekrar bir av gerçekleştirip kıyafet elde edildiğini söyler. Kullandıkları aletlerin eskidiğinde veya hasar gördüklerinde çevredeki dallardan ya da materyellerden kolayca yerine konabildiğinden bahseder. Hodder, sonrasında insanlık tarihinde birdenbire, yaklaşık MÖ 10.000 yıl kadar insanların yaşamlarındaki şeylerin sayısı oldukça arttığından söz eder (Hodder, 2015:9). Colin Renfrew, bu dönemde tarımın başlangıcı ve yerleşik yaşama geçişle beraber insanlar ile şeyler arasındaki maddesel ilişkinin artışından bahsetmektedir. Renfrew, 'insan kültürünün daha maddesel ve somut' hale geldiğinden bahseder (Renfrew 2001:128). Yerleşik olmayan yaşam biçimini seçenlerin maddi birikimi kısıtlıdır. Ancak insanlar bir kez yerleşik yaşama geçtikten sonra, bireyin kendini nesnelerle sarmalanmış hale sokma potansiyeli artmıştır. Ya da bunu tersine çevirip, artan nesne birikimi insanları yerleşik yaşama ve tarıma zorlamış olmalıdır (Hodder, 2015:9).

Hodder, zaman içinde insanların biriktirdikleri şeylerin arttığından ve onların başına bir şey geldiğinde yerlerine koymakta zorlandıklarından bahsetmektedir. İnsanlar daha fazla şey biriktirip daha fazlasının peşinde koştu ve edinmek istedi. Böylelikle, giderek daha fazla şeyler ile dolanık hale geldiler. Şeylerin korunması döngüsüne kapıldılar (Hodder, 2015:9). Hodder'a göre, insan-şey dolanıklığına dair uzun vadeli eğilim, insanların şeylere olan bağımlılığı, şeylerin diğer şeylere ve insana olan bağımlılığı gerçeğinden doğmuştur. Şeyler istikrarsız ve sınırlıdırlar, bu nedenle dolanıklığın içerdiği değişim süreklidir. Teknolojik, sosyal ve kültürel çözümler bulunmalıdır. İnsanlar kendi ürettikleri şeylerin döngüsüne giderek daha fazla kapılmaktadır. Hodder'a göre, dolanıklığın geri dönülmez tek yönü birkaç şeyden kaynaklanmaktadır. Bunlar; şeylerin istikrarsız ve sınırsız doğası, şeylerin diğer şeylere ve insanlara bağımlılığı, geri dönüş ve çözülmenin zorluğu olarak sıralanabilir. (Hodder, 2015:12).

Figürinler de Paleolitik Dönemlerden beri yapılmaya başlanmış ve çağlar boyu yapılmaya devam etmiştir. Dönem insanlarının ne olursa olsun bunları yapmaktan vazgeçmedikleri görülmektedir. Hodder, insan olarak kat ettiğimiz farklı ve bu yollarda şeylerle oluşturduğumuz çeşitli bağları anlamamız için, daha yapılması gereken çok fazla şey olduğunu belirtmektedir. Ancak genel görünüm çok açıktır; imal edilmiş nesnelerle olan bağımız evrimsel bir yol yaratmıştır. Yavaş başlayan ama giderek hızlanan bu uzun eylemliliğin içinde, şeylerle dolanıklığımız da giderek hacim kazanmaktadır. Geçmiş dönemlerde yapılmaya başlanan bu figürinlerin günümüzde de küçük heykelcikler olarak hala devam ettiği görülmektedir. Prehistorik Dönem için tam olarak ne anlam ifade ettiğini söyleyemesek de günümüzdeki bu küçük heykelcikler kimi zaman evlerimizde biblolar olarak süs eşyaları, kimi zaman küçük çocuklar için oyuncak olarak kullanılmaktadır. Kimi ülkelerde de ülkenin simgesi olan bir insanın minyatürü olarak, ülkeye gelen turistlere hediye olarak verilmekte veya satışa sunulmaktadır. Bunun yanı sıra çok tanrılı dine sahip ülkelerde de günümüzde de bazı küçük heykeller satılmakta, tapınaklara hediye olarak sunulabilmektedir. Hodder zaman içinde şeylere bağımlı hale gelip bir dolanıklık içine girildiğini söyler. Hodder, 'İlk ateşi yakıp ilk aleti yaptığımızdan bu yana şeylere bağımlı hale gelip, onların yaşamının bir parçası haline geldik' diyerek düşüncesini belirtir (Hodder, 2015:12).

Dönem insanlarının figürinleri yapma konusundaki düşüncelerini tam olarak bilemesek de Hodder'ın da bahsettiği gibi figürinler de bugün bile yaşamımızın bir parçası haline gelmiştir. Tam olarak aynı biçimde, desenlerde olmasa da -ki prehistorik dönemde de farklılıklar vardı- hala yaşantımızda bu küçük heykelciklerin varlığı sürmektedir. Hodder'ın da bahsettiği gibi dolanıklık zamanla artmakta insanlar bundan kurtulamamaktadır. Figürinlerin yapımının doğaya pek bir zararı bulunmamaktadır. Çünkü hammaddeleri topraktır, taştır vb. maddelerdir. Ama biraz daha konunun içine girecek olursak çok sayıda zarar tespit edebiliriz. Önce prehistorik dönem ile ilerleyelim; kullanılan malzemeler konusunda büyük bir zarar yoktur. Güneşte kurutuldukları için de enerji konusunda bir zarar gözükmemektedir. Ama figürin üzerine yapılan kazımalara gelindiğinde yeni aletlerin üretilmesi

döngüsü başlar. Prehistorik dönem için bu üretim çok sayıda olmasa da gelecek için küçük bir adımı oluşturmuş ve büyük değişimleri başlatmıştır.

Bazı figürinler üzerinde boya kalıntılarının olduğu gözükmektedir. Bu boyaları elde etmek için de insanlar çeşitli şeyler üretmek zorundadır. Yani bir figürin yapılacak diye zaman içinde ona yardımcı pek çok şey üretilmeye başlamıştır. Bu şeyler de zamanla artmıştır. Ayrıca yapılan ilk figürinden sonra insanlar bir talep içine girmişler ki bunların üretimi de devam etmiştir. Artan sayı daha çok malzeme, daha fazla alet, daha fazla figürin yapımcısını meydana getirmiş olmalıdır. Figürinlere ayrılan zaman da gittikçe artmaya devam etmiştir. Önem de artmış olmalıdır ki yapım devam etmiştir. Tam olarak neden bu sürecin devam ettiğini söyleyemesek de figürinlerin toplum içinde bir yerleri doldurmuş olduğu açıktır. Günümüze gelecek olursak da küçük heykelcikler talebe göre çok sayıda maddeden üretilebilmektedir. Teknoloji daha gelişkindir. Kazıma yapmak için, desen yapmak için aletler çok çeşitlidir. Desenler de fazla sayıdadır. Ancak teknoloji geliştiğinden enerji de artmıştır. Dünyanın pek çok yerinde büyük heykellerin yanı sıra küçük heykellerin de üretildiği fabrikalar bulunmaktadır. Fabrika büyük bir enerji demektir. Kullanılan su, malzeme, artmış; elektrik unsuru da olaya girmiştir. Günümüzde yetişkinlerin ve çocukların zaman geçirmeleri için düzenlenmiş atölyeler de oluşturulmuştur. İnsanlar buraya gidip hem stres atmakta hem de kendi eserlerini üretmektedirler. İnsanların küçük heykeller ve çeşitli objeler üretebilmesi için paketler halinde killer de satılmaya başlamıştır. Bu kil torbalarına yaşadığımız yerde ulaşamıyorsak dahi internetten ulaşabilme imkanımız vardır. Bu çağda da internet ulaşımı kolay sağlanabilmektedir.

Geçmiş dönemde figürin üretimi daha kısıtlı imkanlar ile devam etmiş olsa da zaman geçtikçe olanakların fazlalaştığı görülmektedir. Tüm bu örneklere dayanarak günümüzde de figürinlerin üretiminde yeni üretimlerin oluştuğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak Hodder'ın dolanıklık kuramı örneğini figürinler üzerinden de görebiliriz. Hodder haklıdır, Paleolitik Dönemden günümüze değin bu küçük heykellerin bir türlü yapımının bırakılamadığı görülmektedir. Bunca yıl vazgeçilmemiş olan bu ürün belki çok daha ileride birçok evde hayatımızın parçası

olarak hologramlar şeklinde de yaşayabilir. Yani maddi bir varlıktan ziyade dijital bir varlığa da dönüşebilir. Teknoloji yeni bir teknolojiye dönüşür ve figürin konusunda da dolanıklığın içine saplanıp kalabiliriz.

2. 5. Feminist Arkeoloji ve Figürinler

Engelstad, arkeolojinin haricideki feminist hareketin tarihinin, hem feminist arkeolojinin hem de cinsiyet arkeolojisinin gelişim göstermesiyle yakın ilişki içerisinde olduğunu aktarır. Ona göre, Feminist hareket, kadın ve erkeğin arasında bulunan güç ilişkilerini değiştirme yönünde siyasi bir ilişki ile karakterize bir haldedir (Engelstad 2007). Gilchrist, bununla beraber genel kanı feminist düşüncenin ve bilimin genel olarak üç dalga halinde ilerlemiş olduğu yönünde bilgi verir. Ona göre, bu evrelerin mutlak olarak parçalanması konusunda bir takım uyuşmazlıklar bulunsa dahi, genel bir taslak verilebilir (Gilchrist 1999).

Hooks, seçme hakkı hareketinin 1880 ve 1920 yılları arasında temsil edildiğini belirtir. İlk dalgada kadınların iş alanı sağlma, eğitim ve siyaset konularında serbestleşme ve daha büyük haklar sağladığı anlaşılmaktadır (Hooks 2000). İkinci feminizm dalgası 1960'lı yıllarda meydana gelmiştir ve kişisel cinsellik, bilhassa cinsellik, üreme ve bireysel doyuma ulaşma açısından eşitsizlikler üzerine dikkat etmiştir. En son dönem feminizmde üçüncü dalga olarak kabul edilmektedir. Son yirmi yılda oluşmuştur. Hooks, feminist düşünceye sahip olan bilim insanlarının, postmodernist kuramın öğelerini kabullenmiş ve vurgularını daha sembolik ve kültürel çalışmalara ve toplumsal cinsiyet tecrübelerindeki farklılıklara yönlendirmiş olduklarını belirtmektedir (Hooks 2000).

Arkeolojide ön plana çıkan kadınlar ile ilk feminizm dalgası arkeologlar üzerinde bütünüyle yok olmamaıştır. Gilchrist, İngiltere'de bulunan Amelia Edwards ve Margaret Mead ayrıca İsveç'te bulunan Hannah Rydh gibi isimlerin tamamının hem kadın çağdaşlarının özgürleşmesi hem de kadınların prehistoryadaki rolünün tanınması konusunda ilgileri ile öne çıktıklarını aktarır (Gilchrist 1999). Feminist

düşüncenin arkeolojik teori üzerindeki en kuvvetli etkisi, ikinci dalganın ikinci kısmında oluşmuştur, ama hızlanması neredeyse on senede gerçekleşmiştir. Kuzey Amerika'da kültürel antropologlar önderlik etmiştir. 1970'lerin ilk senelerinde ve 1980'lerin ilk senelerinde, antropologlar feminist bilimin yeni ufuklar oluşturan eserlerini yayınlarken, arkeologlar genel olarak sessizliklerini bozmamışlardır (Nelson 2002).

Feminist arkeoloji, arkeoloji üzerine çalışma yaparken feminist eleştirel bakışı esas olarak benimseyen bir yaklaşımdır. Toplumsal cinsiyet arkeolojisiyle birlikte 1970 ve 1980'li yıllarda meydana gelen kadın hareketi bu yaklaşımda etki göstermiş, yaklaşım bu sayede gelişim sağlamıştır. Renfrew-Bahn, Feminist arkeolojinin ve toplumsal cinsiyet arkeolojisinin gayesinin ortak, köklerinin de birbirine benzer olduğundan söz eder. Ancak aralarında küçük farklılıklar da vardır. Feminist arkeoloji, eski dönem topluluklarının veya günümüzde de varlığını sürdüren her toplumun ana unsuru olarak toplumsal cinsiyet üzerinde durulmasının zorunlu olduğunu vurgulayan kadın ağırlıklı bir duruş sergilemektedir. Son zamanlarda farklı odaklanmaların öne çıktığı görülmektedir. Zaman içinde göze çarpan farklılıklar oluşmuştur. Epistemolojik dayanaklarına göre bu farklılıklar uygulamada öne çıkmıştır. Arkeolojiye farklı bakış açılarından bakan ancak birbirlerine akraba olan feminist arkeoloji ve toplumsal cinsiyet arkeolojisi olarak iki yaklaşım bulunmaktadır Her iki yaklaşımın da hem arkeolojik envanterde hem de mesleksel ve kamusal alanda kadınların katkılarının ve öneminin kabul edilmesi üzerinde durmaktadır. Ancak süreç içerisinde feminist arkeoloji giderek feminizmde ve epistomolojik iddalarda kendini bulmaya başlamış, sonuç olarak da uygulamada, feminist arkeolog olmak, geçmişin araştırılması ve yorumlanması çalışmalarının önüne geçmiştir. Geçmişin araştırılmasından ve yorumlanmasından tamamen uzaklaşılmamış olsa da bilgi üretme süreci ve bu süreçte toplumsal sürecin rolü ve toplumsal cinsiyetin sürece etkin bir biçimde katılıp bu bakımdan fayda sağlanması, en az araştırmalarda sağlanacak bilginin kendisi kadar önem taşımaktadır. Renfrew-Bahn'a göre bu durumun yürütülen çalışmalarda kabul edilmesi -yani arkeolojiye yapısal olarak katılmak ve katkı vermek iddasının temel olarak alnıması- insanları

geren, strese sokan feminist arkeolog olma iddasının önüne geçtiği zaman olanaklıdır (Renfrew-Bahn, 2017:121-122).

Figürinler arkeolojik kazılar neticesinde ele geçtiklerinde ilk zamanlarda genellikle ‘ana tanrıça’ olarak isimlendirilmiştir. Pek çok araştırmacı, figürinlerin akademik çalışmasının çoğunlukla bölgesel kültür araştırmaları ile bütünleşse de, tanrıça kavramının büyük bir topluluğa daha fazla oranlar getirdiğini söyler. Sonuç olarak, tanrıça literatürü, akademik bilimin, geçmişin Yeni Çağ ginosentrik mitolojik yorumlarını karşıladığı arayüzde yer almaktadır (Eisler 1987; Gimbutas 1974; 1989; 1992; Spretnak 1992). Chattoo tarafından tartışıldığı gibi özellikle göze çarpan bir örnek, Marija Gimbutas’ın 1970’lerin başlarında Yunanistan’daki Teselya’daki kazıları ve bulguları bölgedeki daha büyük bir ana tanrıça ideolojisinin bir parçası olarak yorumladığı bir Neolitik seramik figürin önbelleğini ortaya çıkarmıştır, ancak o zaman Tesalya ya da çevresinde böyle bir uygulama için kanıt bulunmamasına rağmen geçmiş toplumlarda kadınların sembolik önemini temsil etmektedir, ancak, geçmişte toplumun anaerkillikten geldiğinin ve dine kadın tanrıçaların egemen olduğunun kanıtı olduklarını söylemiştir (Chattoo 2009: 48).

Meskell, simge statüsünü kazanmaya başladığından beri, Tanrıça, hristiyanlık, feminizm ve ekofeminizm, çevrecilik, zeka ve arkeoloji kadar çeşitli hareketler ve disiplinlerle ilişkilendirildiğinden bahseder. Bunların her birinde, tanrıça fenomeni, alternatif hipotezlerle göz önünde bulundurulacak spekülatif bir yorumdan ziyade verilen bir şey olarak ele alınmaktadır. Geçmiş, günümüzde manevi ve sosyal alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini (veya üstünlüğünü?) sağlama amaçlı çağdaş çabalar için tarihi bir otorite olarak kullanılmaktadır (Meskell, 1995:75). Tanrıça'ya olan ilgi tamamen akademik değildir, ancak hem dini hem de seküler alanlarda kadın düşmanlığı ve marjinalleşmenin sonuçlarını giderme arzusundan kaynaklanmaktadır (Frymer-Kensky 1992:vii). Meskell, bağlantının, kadınların son tarihimizdeki, özellikle dini temeldeki güçleri dahilindeki kadınları güçsüz bırakmaya, yetkisiz kılmaya cevap olarak gerçekleştiğini söyler (Meskell, 1995:75). Tanrıça, kadın grupları ve eylemcileri için eski bir ata tarafından konumlarının yasallaştırılmasını pekiştirmek için bir araç olarak hizmet etmektedir.

Kanlı, materyalist tarihin ve kilisenin açık erkek egemenliği aksine, çok uzak, cezalandırıcı erkek, tanrı, batı dinlerine sığınak ve bir denge sağlamak (Frymer-Kensky 1992; Spretnak 1992) dünya merkezlidir.

Ginosentrik gündemin bir parçası olarak, kadın figürinler büyük ölçüde erkek ve cinsiyetsiz örneklerin dışlanması olarak kabul edilmiştir, bu seçim, her yerde tek bir kadın tanrısının vizyonunu şekillendirmektedir (Gimbutas 1971; 1974; Gimbutas ve ark. 1989). Pozisyonu nettir: erkek kutsallığı, Hint-Avrupa işgalinden önce belirgin değildir. Pek çoğu inkar edilemez derecede kadındır. Ayrıca çoğu erkek, çift cinsiyetli, zoomorfik veya belirsizdir (bkz. Marinescu Bilcu 1981; Hodder 1990; Milokovic 1990; Pavlovic 1990; Talalay 1993); bunlar atılmıştır.

Passmana göre, çok sayıda feminist, bilimsel tarihsel gerçeklik temelinde kökeni bir efsanenin kurulmasının kadınların gücünün yenilenmesini kolaylaştıracağını düşünmektedir. Ona göre, bunun devamında çok sayıda feminist ataerkilliğin parçalanacağını ve ataerkil öncesi yitirilen kültürün yeniden kazanılabileceği düşüncesini takip etmektedir (Passman 1993: 187).

Bazı yazarlar, (bkz. Eisler 1987; Passman 1993), Eski Avrupa, Anadolu, Mısır ve Girit'teki Minos varsayılan anaerkil kültürlerinin üstünlüğünü, barışçıl, eşitlikçi, güçlendirilmemiş toplulukları ve hatta vejeteryanlığa (?) yatkınlıklarını temelinde vurgulayarak Gimbutas teorileriyle yürütmüşlerdir. (Passman 1993: 187).

Lesure, feminist yaklaşımların, kadın görüntüsünün yinelenmesini, kadınlığın genel bir özelliğine, tipik olarak üremenin bir yönüne bağladığından söz eder. Dolayısıyla, kadınların bedensel işlev gördüğü erkek egemen varsayımına düşen kadınları özümseme eğiliminde olduklarını söyler (Lesure, 2002:595).

Meskell, Feminist arkeolojinin eksiklerinden bahsetmiştir. Ana Tanrıça metanarratifinin, feminist arkeolojilere dayanışma konusundaki olası bir zorluğu ortaya koyduğunu belirtir. Çünkü dayanışma, kadın yanlısı fikirleri benimseyen kadınlar tarafından sunulan teorilere itiraz etmemizi engelleyebilir: delillerde aksi

belirtilse bile. Arkeolojik kayıtların reddedilmesi veya yanlış yorumlanması ile geçmişin ve insan mirasımızın yanlış beyan edilmiş bir resmine olan bağlılık, herhangi bir politik bakış açısı altında desteklenemez. Söylemeye gerek olmasa da, birçok erkek bu meselelere katılabilecek konumda olmadıklarını ve sadece diğer kadınların bunu yapabileceğini düşünüyor. Bu ayrıcalıklı olma, bilimsel gelişime elverişli değildir; hiçbiri, sonuçta yaygın hale getirilmiş topluma filtre uygulamış olan 'bilimsel' arkeolojinin desteklediği cinsiyetçi bir üstünlüğe karşı iddialarda bulunamamaktadır. Ölçülen ölçeklerin yeniden dengelenmesi, gecikmiş ve disiplinin yörüngesi için kritik derecede önemlidir. Ancak, bir cinsiyete diğerinin dışlanmasına yapılan vurgu yalnızca ciddi cinsiyet/feminist çalışmalara zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda arkeolojinin yorumlayıcı bütünlüğünü de tehdit eder (Meskell, 1995:84).

Renfrew-Bahn, Feminist arkeolojide cinsiyet ve toplumsal cinsiyet öznelliklerimizin ayrılmaz parçası olarak görülmekte olduğunu belirtir. Bu neden ile bireyler olarak kadın, olmanın anlamını da kapsayacak biçimde yaşamı nasıl örgütleyip denetlediğimiz konusunda çok fazla etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra, eşitsizliğe dair eski sorunlar yeni eğilimlere farklı zihinsel stratejiler ile alınabilmektedir. Artık kadınların erkeklerden farklı ve ayrı oldukları vurgusu pozitif bir vurgu olarak görülmektedir. Son yıllarda yürütülen feminist tartışmalarda kadın-erkek arasındaki farkın reddedilmesi değil, kutlanması gereken bir özellik olduğuna dair görüşler öne çıkmaktadır (Renfrew-Bahn, 2017, 122).

Conkey, bir alan olarak arkeolojinin, feminist uygulamalara tabi açıdan uygun olduğunu çünkü belirsizliklerle dolu olduğunu ayrıca çok da işbirlikçi olduğunu belirtir. Conkey, arkeolojinin, genellikle feminist araştırmanın 'ortadan kaybolmasını' istemediği doğası gereği, erkekler, kadınlar, çocuklar ve her türlü sosyal kişiden etkilendiği için günlük yaşamın 'eşyaları' hakkında olduğundan bahseder. (Conkey 2007: 306). Temel olarak, feminist arkeolojinin iki amacı, hem kurgusu, hem de teorisi ve metodolojisinde arkeolojiyi yeniden şekillendirmeyle ilgilidir. Nelson'a göre; feminist arkeoloji, arkeolojik ve tarih kayıtlarındaki bu rolleri ve deneyimleri 'yeniden keşfetmeyi' amaçlamaktadır. 'Neden erkek avcı',

‘toplayıcı kadına göre’ daha merkezi bir karakterdir?’ diyerek sorgulamaktadır (Nelson 2006: 3).

G.Ö. 50.000 ila 10.000 yıl önce süren Üst Paleolitik Dönemde, ‘Venüs’ figürinler ismiyle anılan kadın şeklinin betimleri meydana getirilmiştir. İlk saptanmalarından bu zamana dek tartışmalara sebep vermişlerdir. Rountree hatta bazı modern feminist çevrelerde figürinlerin, yarı-dini bir hareket oluşturmuş olduklarından bahsetmektedir (Rountree 2001). Tanrıça feministleri, 1960'lı ve 1970'li yılların feminist gündemi ile ilişkilidir ve Venüs figürinlerini, kadın varoluş ve doğurganlığın bir tasviri olan Üst Paleolitik pan-Avrupa Ana Tanrıçası'nın temsili olarak tasvir etmişlerdir (Russell 1998). Mellaart, Çatalhöyük figürinlerini doğurganlık ve bereket gibi anaerkil örgütlenme düzeni üzerinden değerlendirilmekte ve figürinlere feminist bakış açısıyla yaklaşmaktadır (Mellaart, 1967:179). Günümüzde feminist bakış açısıyla figürinler üzerine yapılan yorumlar büyük oranda azalmıştır. Son yıllardaki kazı raporlarına bakılacak olursa figürinlerin değerlendirilmesinde genellikle ‘ana tanrıça’ olarak tanımlamaların yerini ‘geniş kalçalı figürin kadın figürini’ ya da ‘kadın figürini’ vb. tanımlarının aldığı görülmektedir. Yani zaman içerisinde tanımlarda değişiklik meydana gelmiş, Venüs figürinlerinden bu zamana devam eden düşüncede bir değişiklik oluşmaya başlamıştır.

3. KONUNUN ELE ALINIŞ YÖNTEMİ

Bu tezde ortaya koyulan amaca ulaşmak için Türkiye Neolitik ve Kalkolitik Dönem Figürinlerinin Bedensel Temsili'nin Değerlendirilmesi yapılırken sadece üzerilerinde eklentiler, çizgiler, boyalar ve bezemeler yer alan figürinler incelenmiştir.

Bu tez çalışmasında figürin konusunu ele alırken konu hakkında bilgi sunan kazı raporları incelenmiş; gerek tezin konu başlıkları altında gerekse de tabloda veriler sunulurken kazı raporlarındaki bilgilerden faydalanılmıştır. Ancak kazısı tamamlanmış olan yerlerin kazı raporlarında konu kapsamındaki figürinler hakkında verilen bilgilerin çok yetersiz olduğu görülmektedir. Yayınlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri konu kapsamında incelenmiştir. Yayınlanmış yerli ve yabancı makalelerin ve kitapların bir kısmı konu kapsamında incelenmiştir. Araştırma konusu kapsamında veri toplamak için İstanbul'da bulunan ANAMED başta olmak üzere kütüphanelerden ve Edirne'de yer alan bazı kütüphanelerden yararlanılmıştır.

İncelenmiş olan kazı raporları, yerli-yabancı makaleler, çeşitli arkeoloji dergileri, kitaplar, yüksek lisans ve doktora tezleri kapsamında 84 adet konuya uygun olan figürine bakılmıştır. Figürinin ele geçtiği yerler alfabetik sırayla kısaca anlatılmış ve sonrasında figürinin resmi verilmiştir. Ardından, tablo verilerek figürin hakkında bilgi verilmiştir. Tablo üzerinde ülke, yer, tarih aralığı/buluntu yeri, tanım, boyutlar, malzeme türü, bezeme/süs ve kıyafet yeri, figürin hakkında konu kapsamında kısaca açıklama ve kaynakça yer almaktadır. Bunlar verildikten sonra konu kapsamındaki figürinlerin yerlere göre dağılımları Türkiye haritası üzerinde gösterilmiştir. Ardından bezemeli figürinlerin yerlere göre dağılımları, beden süsüne sahip figürinlerin yerlere göre dağılımları, Türkiye'deki beden süslemesine sahip figürinlerin beden üzerindeki yerleri'nin dağılımı, Türkiye'de ele geçen Neolitik ve Kalkolitik Dönem beden süsüne sahip figürinlerin hammaddeleri'nin dağılımı sütun grafik yöntemiyle gösterilmiştir. Görüntüsüne ulaşılamayan 21 figürin bulunmaktadır. Figürinler için ulaşılan çizimler kullanılmıştır. Diğer figürinlerin görüntülerinin yanında ulaşılabilen çizimlerine de yer verilmiştir. Figürinlerin hepsi

tam bir durumda değildir. Açıklama ve tanım kısmında figürinlerin durumu hakkında bilgiler verilmektedir.

Verilerin seçilmesindeki kriteri; Neolitik ve Kalkolitik Dönem yerleri içerisinde yer alan herhangi bir bezemeye, desene, motife sahip olan, figürinler oluşturmaktadır. Tablo oluştururken ofis programlarından Excel kullanılmıştır. Oluşturulan Excel tablosundaki figürin verileri, figürinlerin seçildiği yerleşim yerlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Figürinler Excel tablosunda değerlendirilirken tarih aralığı olarak Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönem aralığı seçilmiştir. Bu seçilmiş figürinlerde önemli olarak görülen bezeme, bedenin neresinde yer aldığı bedendeki izlerin ne şekilde oluşturulduğu hakkında değerlendirme yapılmıştır. Konu kapsamında ülke olarak Türkiye; yer olarak da Türkiye'nin konuyla alakalı verilerin bulunduğu seçili illerdeki figürinler ve figürinlerin ele geçtiği belirli bölgeler (Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi) kullanılmıştır.

4. NEOLİTİK VE KALKOLİTİK DÖNEM FİGÜRİNLERİNİN BÖLGESEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde tezde yer alan beden süsüne sahip figürinlerin bulundukları yerler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ele geçen figürinler hakkında resimler eklenmiş olup, figürinlerin bulunduğu ülke, yer, tarih aralığı/buluntu yeri, tanım, boyutları, malzeme türü, bezeme/süs/kıyafet (?) yeri, açıklama ve kaynakça kısmından meydana gelen tablo verilmiştir. Figürinlerin ele geçtiği yerler Marmara Bölgesi (Aşağı Pınar Höyük, Hoca Çeşme, Ilıpınar, Pendik, Uğurlu-Zeytinlik), Ege Bölgesi (Bakla Tepe, Ege Gübre, Ulucak), Akdeniz Bölgesi (Düden, Hacılar, Höyücek, Kuruçay), İç Anadolu Bölgesi (Çatalhöyük, Güvercinkayası Hatip Höyük, Köşk Höyük, Tepecik-Çiftlik, Suberde/Görüklüktepe), Güney Doğu Anadolu Bölgesi (Çayönü, Göbekli Tepe, Hakemi Use, Kumar Tepe, Mezraa-Teleilat, Nevali Çori) olarak saptanmıştır ve bu sıralama esas alınacaktır. Bölgelerdeki yerler alfabetik sıra ile oluşturularak sıralanmıştır. Bu nedenle Neolitik ve Kalkolitik Döneme ait figürinler tabloda verilirken zaman sırasına göre sıralanmamıştır. Son olarak da tezde yer alan figürinlerin Türkiye haritası üzerinde ne şekilde dağılım gösterdikleri belirtilmiştir.

4. 1. Aşağı Pınar Höyük

Kırklareli Höyüğü, il merkezinin 500 m. güneyinde yer alan Aşağı Pınar ile bu bölgenin 300 m. kadar batısında bulunan Kanlıgeçit Mevkii'nden (İlk Tunç Çağı) meydana gelmektedir. 1993 senesinde beri devam eden çalışmalar her iki yerleşimle alakalı detaylı bilgiler vermiş, Trakya'daki tarihöncesi dönem kültürlerinin kısmen de olsa tanımlanmasını sağlamıştır. Aşağı Pınar'da Neolitik Dönem (8-6 tabakalar M.Ö. 64001-5700), Geçiş Dönemi (Neolitik-Kalkolitik Geçişi) ve Kalkolitik Döneme (5-1 tabakalar M.Ö. 5500-4800) tarihlenen dokuz katman vardır (Özdoğan vd. 2008:233). Aşağı Pınar hem Avrupa tarımcı kültürünün temelini meydana getiren bu hareketliliğin olduğu, hem de alanın kendi geleneklerinin gelişim gösterdiği bir yerleşim sahası olarak, tarihöncesi dönem yaşam modelinin anlaşılması bakımından

özel bir önemi bulunmaktadır (Eres vd. 2010:183). Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığında sürdürülen çalışmalar İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı ve Alman Arkeoloji Enstitüsü (Berlin) işbirliğiyle sağlanmıştır.

Resim 1 Aşağı Pınar Höyük figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs /kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Aşağı Pınar (Kırklareli)	Neolitik Dönem VII. tabaka	nokta bezemeli figürin parçası	X	p.t	kalça ve bacak	Figürin parçasının kalça ve bacakları üzerinde şerit halinde içine küçük delikler yapılmış motif var noktalarla bezenmiş kıyafetli ya da beden süsüne (dövme?) sahip olabilir kazıma kullanılmış	Hansen, 2016:88 fig. 8

Tablo 1 Aşağı Pınar Höyük figürin verileri

Resim 2 Aşağı Pınar Höyük figürini 2

Resim 3 Aşağı Pınar Höyük figürini 3

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Aşağı Pınar (Kırklareli)	Orta Kalkolitik Dönem	baş süsüne sahip kıyafetli figürin	X	kil	baş ve tüm beden	figürinin başında bir baş süsü var ya da saç stili bu şekilde gösterilmiş olabilir omuzların ayaklarına kadar elbise benzeri bir kıyafet ile beden örtülmüş ancak, kıyafetin ince olduğu göğüsler ve vulvusun belli olmasından anlaşılıyor	Azeri, 2015:128 fig. 63
Türkiye	Aşağı Pınar (Kırklareli)	Orta Kalkolitik Dönem	v motifli bezemeli figürin	X	kil	gövde	figürinin iki kolunda da delikler var ve v şekilli bezeme kullanılarak süsleme yapılmış (takı?) bu bezeme figürinin kıyafetini ya da beden süsünü (dövme?) temsil ediyor olabilir	Özdoğan, 2007:23

Tablo 1 Aşağı Pınar Höyük figürin verileri devamı

Resim 4 Aşağı Pınar Höyük figürini 4

Resim 5 Aşağı Pınar Höyük figürini 5

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Aşağı Pınar (Kırklareli)	Orta Kalkolitik Dönem	v motifli bezemeli figürin	X	kil	bel	figürinin kolları göğsün uzanmış bel kısmından itibaaren bacaklara doğru giden v şeklinde kazıma motif var bu motif figürinin bir kıyafete ya da beden süsüne (dövme?)sahip olduğunu gösteriyor olabilir	Özdoğan vd., 1996:77 Res. 21
Türkiye	Aşağı Pınar (Kırklareli)	Orta Kalkolitik Dönem	nokta bezemeli figürin	X	kemik	Ayaklar ve baş(?) hariç tüm beden	figürin parçası üzerinde iri 2 yuvarlak delik ve belirli bir düzende yapılmış olan nokta bezemeelr var bu bezemeler belki figürinin üzerine aldığı leopar postu şeklinde bir kıyafet unsuru olabilir beden süsü (dövme?) olabilir	Özdoğan vd., 1996:77 Res. 22

Tablo 1 Aşağı Pınar Höyük figürin verileri devamı

Resim 6 Aşağı Pınar Höyük figürini 6

Resim 7 Aşağı Pınar Höyük figürini 7

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.t ürü	Bezeme/ süs/kıya fet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Aşağı Pınar (Kırklareli)	Neolitik Dönem VII. tabaka	çizgi bezemeli figürin	yük:6,7cm gen:3,5cm	p.t	baş	figürin parçasının yüz kısmında gözlerin olması gereken yerde 3 çizgi var bunlar belki yüze yapılan bir dövmeyi gösteriyor olabilir başın arkasında kırmızı boya kullanılmış saçlar ya da baş süsü dikey olarak çizgiler halinde gösterilmiş	Hansen, 2016:87 fig. 4
Türkiye	Aşağı Pınar (Kırklareli)	Neolitik Dönem VII. tabaka	çizgi bezemeli figürin	X	p.t	baş	figürin parçasının yüz kısmında gözlerin olması gereken yerde 2 çizgi var bu çizgiler gözü ya da beden süslemesini belirtiyor olabilir başın arkasında ise saçlar ya da baş süsü derin kesikli çizgiler ile gösterilmektedir	Hansen, 2016:87 fig. 5

Tablo 1 Aşağı Pınar Höyük figürin verileri devamı

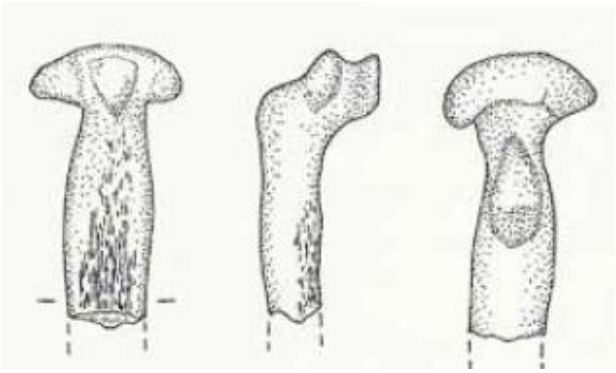
Resim 8 Aşağı Pınar Höyük figürini 8

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Aşağı Pınar (Kırklareli)	Neolitik Dönem VII. tabaka	çizgi bezemeli figürin	X	p.t	bel	figürin parçasının bel kısmını çevreleyen kısa çizgilerden oluşan bezemesi bulunuyor bu bezeme beden süsünü (dövme?)ya da kıyafet eklentisini gösteriyor olabilir	Hansen, 2016:88 fig. 7

Tablo 1 Aşağı Pınar Höyük figürin verileri devamı

4. 2. Hoca Çeşme

Hoca Çeşme Edirne ili, Enez ilçesinin 7 km doğusunda, Ege Denizinden 5 km kadar içerde, Meriç deltasına hakim bir doğal kayalığın üzerindee bulunmaktadır. Yerleşme ilk olarak Enez kazı ekibi tarafından saptanmış, 1991-1993 seneleri arasında da Özdoğan ve ekibi tarafından kazısı yapılmıştır. Yaklaşık olarak 70x90 m. ebatlarında küçük bir yerleşmedir (Özdoğan, 1998:68).

Resim 9 Hoca Çeşme figürini 1

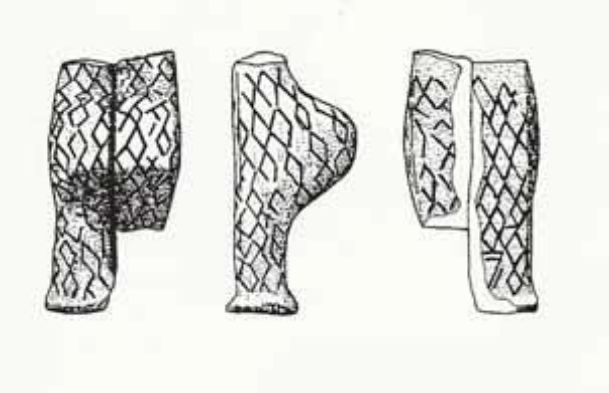
Resim 10 Hoca Çeşme figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hoca Çeşme (Edirne)	Geç Neolitik Dönem	kıyafetli figürin	X	p.t	alt bedenin ön kısmı	figürinin alt bedeninin ön kısmında anlamına dair bilgimiz olmayan çentikler var belki kıyafet olabilir	Özdoğan, 1999:186 Fig.26a
Türkiye	Hoca Çeşme (Edirne)	Geç Neolitik Dönem	Kuşaklı figürin	X	p.t	alt bedenin ön kısmı	figürin kalçasının iki yanından inen kuşak ya da kemer benzeri bir kıyafet tasvir edilmiş olabilir	Özdoğan, 1999:186 Fig.26g

Tablo 2 Hoca Çeşme figürin verileri

4. 3. Ilıpınar

İznik Gölü'nün 1,5 km. batısında bulunan Ilıpınar'da 1987 senesinden bu yana Jacob Roodenberg tarafından kazılar gerçekleştirilmektedir. Höyük Geç Neolitik Dönemden Geç Kalkolitik Dönem içlerine kadar uzanan bir dizi yerleşmeden meydana gelmektedir. (Sevin, 2003:76). Kazı çalışmalarına, 1985 senesinde İznik-Yenişehir çevresinde yüzey araştırmalarıyla başlandığı bilinmektedir. Bu çevredeki pek çok höyük (French 1967) incelenmiş, bunların alüvyal düzlüklerdeki konum özellikleri ve çevrelerindeki doğal değişmelerle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır (Kayan 1987).

Resim 11 Ilıpınar figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Ilıpınar (Bursa)	Geç Neolitik Dönem	Geometrik şekilli bezemeli figürin parçası	X	p.t	alt bedenin tamamı	alt bedenin ön ve arka kısmı baklava motifine benzeyen bezemelerle süslenmiştir motifle giyilmiş olan elbiseyi gösteriyor olabilir	Rodenberg, 1999:162 Fig.3

Tablo 3 Ilıpınar figürin verileri

4. 4. Pendik

Pendik, İstanbul'un güneyinde, Marmara Denizi'nin mevcut sahil şeridine yakın, alçak, düz bir terasta yer alan düz bir yerleşim yeridir; Bağdat demiryolunun inşaatı esnasında 1907 senesinde ele geçen alan bu demiryolu tarafından iki parçaya bölünmüştür. Daha sonra 1961'de Ş. A. Kansu demiryolu açması boyunca bazı sondaj testleri gerçekleştirilmiştir. Yerleşim yerinin saha kapsamını tahmin etmek de olanaksızdır; yüzey buluntularının konsantrasyonu yaklaşık 300x200 m'lik bir alana yayılmıştır (Özdoğan, 2013:175).

Resim 12 Pendik figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Pendik (İstanbul)	Geç Neolitik Dönem	Geometrik şekilli bezemeli figürin	X	p.t	kalça	kalçasında zik zak motifleri bulunan bir kıyafete sahip	Özdoğan, 1999:187 Fig. 27 b Özdoğan, 2013:218 fig. 29

Tablo 4 Pendik figürin verileri

4. 5. Uğurlu/Zeytinlik

Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesi, Gökçeada'nın güneybatısında, Uğurlu Köyü'nün 1 km kuzeyinde bulunmaktadır. Ülkemizin en büyük adası olan Gökçeada, Gelibolu Yarımadası'ndan 17 kilometre kadar uzaklığa sahiptir. Adanın doğu batı uzunluğu 29,5 kilometre, kuzey-güney uzunluğu ise 13 kilometredir. İlk olarak 1998 senesinde İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim dalı öğretim üyesi Dr. Savaş Harmankaya tarafından gerçekleştirilen araştırmalar esnasında tespit edilen yerleşme, 2009 senesinden itibaren Bakanlar kurulunun kararı ve Kültür ve Turizm Bakanlığının izinleri ile Trakya Üniversitesi Arkeoloji Bölümü adına Doç. Dr. Burçin Erdoğu önderliğinde kazılar gerçekleştirilmektedir (Erdoğu, 2012:2).

Resim 13 Uğurlu-Zeytinlik figürini 1

Resim 14 Uğurlu-Zeytinlik figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet (?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Uğurlu-Zeytinlik (Çanakkale)	Kalkolitik Dönem	Çizgi bezemeli figürin parçası	X	p.t	bel ve kalça	figürinin üzerinde kazıma çizgilerle yapılmış geometrik motifler bulunmaktadır bunlar beden süsü (dövme?) ya da kıyafeti simgeliyor olabilir	Erdoğu, 2013:24 Fig. 29
Türkiye	Uğurlu-Zeytinlik (Çanakkale)	Kalkolitik Dönem	çizgi bezemeli figürin parçası	X	p.t	gövde	üzeri bezemeli büyük bir figürin parçası beden süsü ya da kıyafeti simgeliyor olabilir	Erdoğu, 2016:124 Res. 4

Tablo 5 Uğurlu-Zeytinlik figürin verileri

Resim 15 Uğurlu-Zeytinlik figürini 3

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Uğurlu-Zeytinlik (Çanakkale)	Kalkolitik Dönem	Çizgi bezemeli figürin	X	p.t	Gövde ve ayaklar	kırmızı astar üzerine çizgi bezemeleri var beden süsünü (dövme?) simgeliyor olabilir	Erdoğu, 2013:17 Fig. 12

Tablo 5 Uğurlu-Zeytinlik figürin verileri devamı

4. 6. Bakla Tepe Höyük

Bakla Tepe, İzmir'e bağlı Menders ilçesinde, eski Bulgurca Köyü içinde konumlanmaktadır. İzmir'in verimli ovalarından olan Cuma ovası hudutları içinde yer alan bu bölge, bir yandan Torbalı üstünden Küçük Menderes vadisine, diğer taraftan da kuzeydeki İzmir körfezine bağlanmaktadır. Bu ova, güneyde yer alan Tahtalı Çayı'nın aktığı dar vadi ile denize açılmaktadır. Bakla Tepe, güneybatıda yer alan Çile deresi vasıtasıyla Ahmetbeyli'ye açılmaktadır. Kolophon ve Klaros adındaki antik kentler de burada bulunmaktadır. Önem arzeden stratejik yeri, Bakla Tepe'yi Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarında bölgenin en önemli merkezi konumuna getirmiştir. Batıya ve kuzeybatıya doğru dik yamaçlarla alçalan bir kaya kütlesi üstünde bulunan Bakla Tepe, deniz seviyesinden 65.50 m, ovadan ise 20 m yüksekliktedir. Kültür katmanları ve mezarlık alanları yaklaşık 350 m uzunluğunda ve 250 m genişliğinde, kuzey-güney yönünde uzanan bir alan üzerinde yoğunluk göstermektedir (Erkanal-Şahoğlu, 2012:91).

Bakla Tepe'deki kazılar, İzmir ilinin güneyinde, Tahtalı Çay'ının Gümüldür tarafına doğru akarak denize birleştiği dar vadi içerisine yapılandırılan içme suyu amaçlı baraj projesi sebebiyle gerçekleştirilen Tahtalı Barajı Kurtarma Projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu merkez ilk defa Prof. Dr. Numan Tuna'nın alanda gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında (Bulgurca Höyük) saptanmış, ardından da Prof. Dr. Recep Meriç'in yaptığı çalışmalarda ziyarete uğramıştır. Bakla Tepe'de 1993 ve 1994 senelerinde yüzey çalışmaları yapılmış ve 1995 senesinden başlayarak da dönemin İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü merhum Dr. Turhan Özkan'ın yönetimi ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Hayat Erkanal'ın bilimsel önderliğinde kazılara başlanmıştır (Erkanal-Şahoğlu, 2012:91).

Resim 16 Bakla Tepe Höyük figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Baklatepe (İzmir)	Geç Kalkolitik Dönem V. tabaka	baş süsüne sahip figürin	X	p.t	baş	figürinin başında polosa benzeyen bir başlık var ya da saçlar topuz yapılmış olabilir baş süsüne sahip	Erkanal ve Şahoğlu, 2012:93 Res. 2

Tablo 6 Bakla Tepe Höyük figürin verileri

4. 7. Ege Gübre

Ege Gübre Kazısı, İzmir'in Aliağa İlçesinde yer alan Ege Gübre Fabrikası'nın hudutları içinde bulunur. Kazı sahası adını aynı fabrikadan alır. Fabrika sahası içindeki yerleşim yeri, çevresi yüksek tepelerle sarılı 2-3 kilometre çapındaki çanak biçimli bir alanın doğusunda, denize kuş uçumu 1 kilometrelik uzaklıktadır. Bununla birlikte Son Buzul Çağı sonrası Ege Denizi kıyılarında deniz seviyelerinin M.Ö. 4000 civarında günümüz seviyesine ulaşmışmıştır (Kayan, 1999:544). Yerleşim yerindeki ilk kazı araştırmaları 1994 ve 2000 yıllarında İzmir Müzesi ve Prof. Dr. Sebastiana Lagona önderliğindeki kazı ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir (Sağlamtimur-Ozan, 2012:223). Ege Gübre kazıları Batı Anadolu'nun Neolitik Dönemi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bahsedilen kazılarda ele geçen bulgular Batı Anadolu'da ayrı bir Neolitik oluşum alanı olasılığını meydana getirmiştir (Sağlamtimur-Ozan, 2012:237).

Resim 17 Ege Gübre figürini 1

Resim 18 Ege Gübre figürini 2

Resim 19 Ege Gübre figürini 3

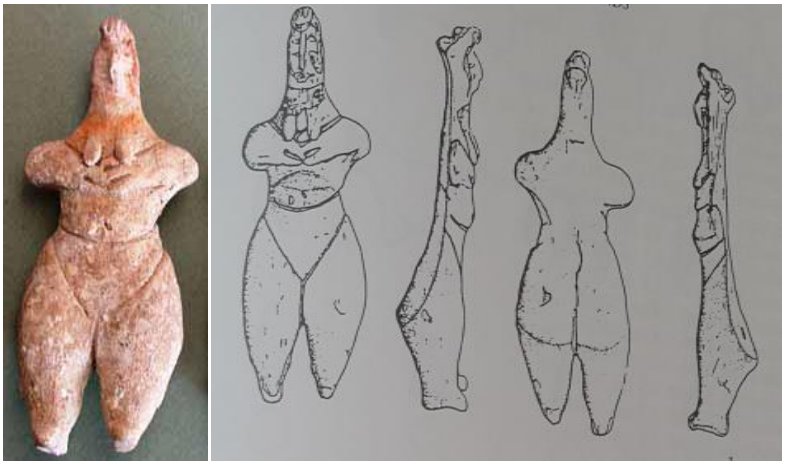
Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/ süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Ege Gübre (İzmir)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. bin	Çizgi bezemeli Baş süsüne sahip figürin başı	yük:3,3cm gen:2,3cm	p.t	Baş	saç alın bölgesinde zik zak motifi ile belirtilmiş veya bir baş süsü kullanılmış olabilir ya da bu zik zak bedendeki dövme benzeri uygulama olabilir	Sağlamtimur-Ozan, 2012:239, Res. 13
Türkiye	Ege Gübre (İzmir)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. bin	Nokta bezemeli baş süsüne sahip figürin	X	p.t	Baş	baş üzerinde saç ya da baş ile ilgili bir aksesuarın aplike yapılması için delikler var	Sağlamtimur-Ozan, 2012:239, Res. 13
Türkiye	Ege Gübre (İzmir)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. bin	Kabartmalı halka bezemeli baş süsüne sahip figürin	X	p.t	Baş	baş üzerinde küçük yuvarlak kabartılardan oluşan bir başlık takıyor olabilir ya da saçların dönem modası yansıtılmış olabilir ya da kıvırcık saç gösteriliyor olabilir	Sağlamtimur-Ozan, 2012:239, Res. 13

Tablo 7 Ege Gübre figürin verileri

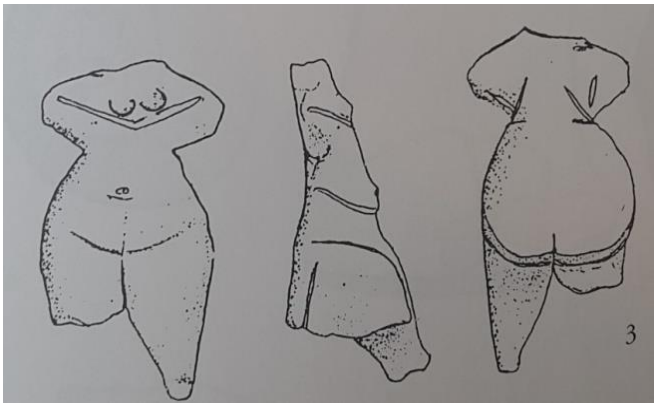
4. 8. Ulucak Höyük

Ulucak Höyüğü, İzmir-Ankara karayolu üzerinde, Konak İlçesi'nden 25 km doğuda, İzmir'in Kemalpaşa İlçesi'ne bağlı Ulucak sınırları içerisinde bulunur. Boyutları 120x40 m olarak ölçülen höyükte yürütülen jeomorfolojik araştırmalar sonucunda, höyüğün erken kültür dolgularının Nif Çayı'nın getirdiği çakıllı-kumlu alüvyal dolgu üzerine kurularak yükselmiş olduğu ve 5 metreye yakın dolgusunun günümüz ova taban seviyesinin altında kaldığı anlaşılmıştır.

Ulucak Höyüğü ilk olarak 1960 yılında İngiliz Arkeoloji Enstitusu arkeologlarından David French tarafından tespit edilmiştir. 5 Höyükte arkeolojik kazılar, 1995-2008 yıllarında Ege Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden Altan Çilingiroğlu'nun başkanlığında İzmir Arkeoloji Müzesi ile ortaklaşa yürütülmüştür. 2009 yılından başlayarak höyükteki kazılara Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın denetiminde Trakya Üniversitesi öğretim üyelerinden Özlem Çevik başkanlık etmekte, kazı ekibi, ağırlıklı olarak, Trakya ve Ege Üniversitesi öğrencilerinden meydana gelmektedir (Çilingiroğlu vd. 2012:158).

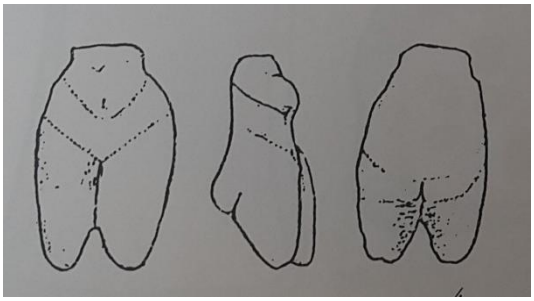
Resim 20 Ulucak Höyük figürini 1

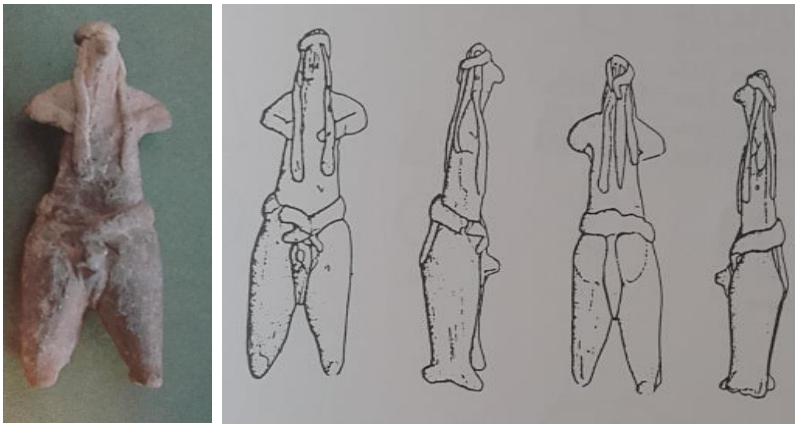
Resim 21 Ulucak Höyük figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet (?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Ulucak (İzmir)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. bin IVb2 katı	Baş süsüne sahip ve kıyafetli figürin	yük:11,9cm gen:4,9cm	p.t	baş ve gövde, kalça	saçları topuz yapılmış veya baş süsü var boyunda kırmızı kızıl kahverengi boya var üzerinde kıyafet var	Çilingiroğlu-Derin-Abay-Sağlamtimur-Kayan, 2004:161a Fig 30 2004:123/1
Türkiye	Ulucak (İzmir)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. bin	V şekilli kazıma kullanılan figürin	yük:6,2cm gen:3cm	p.t	göğüs	Göğsün alt tarafında v biçiminde kazıma var kıyafet ya da beden süsü (dövme?) olabilir veya takı olabilir	Çilingiroğlu-Derin-Abay-Sağlamtimur-Kayan, Fig 30 2004:123/3

Tablo 8 Ulucak Höyük figürin verileri

Resim 22 Ulucak Höyük figürini 3

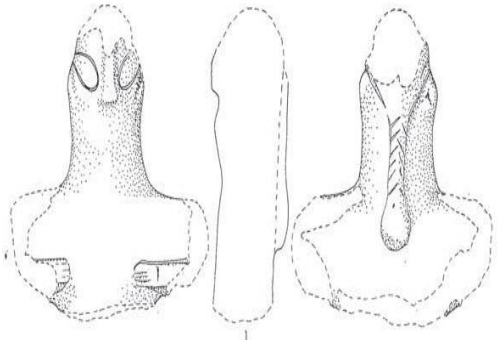
Resim 23 Ulucak Höyük figürini 4

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	boyutlar	M.türü	Bezeme/ süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Ulucak (İzmir)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. Bin N 12b	kıyafetli figürin parçası	yük:3,7cm gen:1,4cm	p.t	kalça	bel ve kalça kısmından bir kıyafet giydiği anlaşılmakta	Çilingiroğlu-Derin-Abay-Sağlamtimur-Kayan, Fig 30 2004:123/4
Türkiye	Ulucak (İzmir	Neolitik Dönem M.Ö. 6. Bin IVb2 katı	Baş süsüne sahip ve kuşağa sahip figürin	yük:9,3cm gen:3cm	p.t	baş ve kalça	başında başını saran bir başlık var başın arkasında saça benzer beş parça sarkıyor belki başlığın püsküllerı de olabilir belini arkadan öne doğru sarmalayan bir kuşağı var	Çilingiroğlu-Derin-Abay-Sağlamtimur-Kayan, 2004:161 fig 60/a-b Fig 30 2004:123/2

Tablo 8 Ulucak Höyük figürin verileri devamı

4. 9. Düden

Düden Höyük Mehmet Özsait tarafından keşfedilmiştir. Burdur Karaatlı köyünün 43 km güneydoğusunda Düden mevkiinde saptanmıştır. Yerleşmeye mevkii sebebiyle Düden adı uygun görülmüştür. Höyüğün üstünde tarım gerçekleştirilmiştir. Bu sebep ile ova yüzeyiyle aynı düzeye inmiştir. Çevresindeki tarlalardan fark edilmesi zordur. Oldukça yayvan bir höyüktür. Yerleşmenin ebatlarını tam olarak saptamak zordur. Çatalöz deresi höyüğün 300 metre kuzeyinden geçmektedir. Güneyinde de eski bir göl çanağını oluşturan ve günümüzde de bataklık olan Karagöl mevkii yer almaktadır (Özsait, 1986:74).

Resim 24 Düden figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs /kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Düden (Burdur)	Erken Neolitik Dönem	X motifli baş süsüne sahip figürin başı	yük:8.5cm	p.t	baş	figürinin saçları arkada ense yerinde örgü şeklinde toplanmış ya da figürinin bir baş süsü var ve ense kısmından sarkıyor	Özsait 1986: 89 Lev. I.1

Tablo 9 Düden figürin verileri

4. 10. Hacılar

Hacılar, Burdur'un 26.5 km kadar güneybatısında, Hacılar Köyü'nün 1,5 km batısında yer alan, 135 m çapında ve 5 m yüksekliğinde bir yerleşimdir. 1957–1960 yılları arasında Ankara, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından J. Mellaart başkanlığında kazılmıştır (Beli, 2001:10-11). Höyükte 3 ana kültür dönemi tespit edilmiştir. Bunlar; I-V tabakalar: Erken Kalkolitik, VI–IX tabakalar: Geç Neolitik-VI. Tabaka yaklaşık G.Ö. 7550 M.Ö. 6600–6440, IX. Tabaka yakl. G.Ö. 7770 M.Ö. 6400–6340 olarak tarihlenmektedir (Duru-Umurtak, 2005:144).

Resim 25 Hacılar figürini 1

Resim 26 Hacılar figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem M.Ö. 6. Binyıl VI. tabaka	Kare motifli bezemeli figürin	yük:9,1cm gen:4,5cm	p.t	Bacakların ön kısmı	figürinin bacaklarının ön kısmında kafes motifleri var bu bir kıyafet olabilir	Kulaçoğlu, 1992:52 Lev 47 Mellaart, 1970:195 CXXXVII I.
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem M.Ö. 6. binyıl ortaları VI. tabaka	Baş süsüne sahip figürin	yük:10,2cm gen:5,6cm	p.t	baş	saçlar tepede topuz yapılmış ya da bir baş aksesuarına sahip	Kulaçoğlu, 1992:47 Lev 38

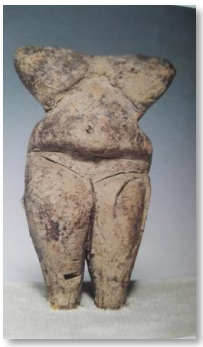
Tablo 10 Hacılar figürin verileri

Resim 27 Hacılar figürini 3

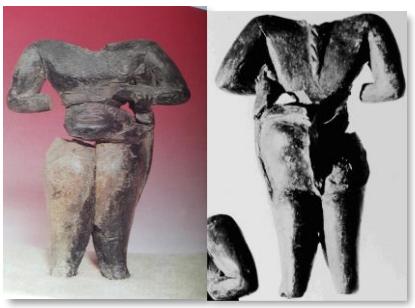
Resim 28 Hacılar figürini 4

Resim 29 Hacılar figürini 5

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/ süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem M.Ö. 6. binyıl ortaları VI. tabaka	Baş süsüne sahip figürin	yük:11,6cm gen:7,5cm	p.t	baş	saçlar tepe kısımda topuz yapılmış veya bir baş aksesuarı kullanılmış	Kulaçoğlu, 1992:53 Lev 48 Mellaart, 1970:191 CXXXV.
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem M.Ö. 6. binyıl ortaları VI. tabaka	kıyafetli figürin	yük:11,7cm gen:4.7cm	p.t	kalça	figürinin kalça kısmını dolaşan bir kıyafeti var veya bir beden aksesuarına sahip olabilir	Kulaçoğlu, 1992:48 Lev 39 Mellaart, 1970:181 CXXVI.
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem M.Ö. 6. binyıl ortaları VI. tabaka	kıyafetli figürin	yük:6,2cm gen:4cm	p.t	kalça	figürinin kalça kısmını örten bir kıyafeti var	Kulaçoğlu, 1992:50 Lev 42

Tablo 10 Hacılar figürin verileri devamı

Resim 30 Hacılar figürini 6

Resim 31 Hacılar figürini 7

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem M.Ö. 6.binyıl ortaları VI. tabaka	X motifli baş süsüne sahip figürin	yük:9,2cm gen:6,1cm	p.t	Kalça	figürinin belinden itibaren kalçasını saran bir kıyafeti var	Kulaçoğlu, 1992:50 Lev 43 Mellaart, 1970:182 CXXVII.
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem 6. binyıl ortaları VI. tabaka	X motifli baş süsüne sahip figürin	yük:7,6cm gen:6,2cm	p.t	Baş	başın arka kısmında saçlar tek örgü halinde ya da bir baş süsü var ve bu başın arkasından sarkıyor	Kulaçoğlu, 1992:61 Lev 60 Mellaart, 1970:185 CXXX.

Tablo 10 Hacılar Figürin verileri devamı

Resim 32 Hacılar figürini 8

Resim 33 Hacılar figürini 9

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem 6. binyıl ortaları VI. tabaka	Baş süsüne sahip ve kare motifli bezemeli figürin	yük:5,3cm gen:5cm	p.t	baş ve gövde	üst bedenin önü ve arkası siyah kare motifiyle bezeli başlık takıyor saçlar bedenin arkasında tek tek örgü yapılmış ya da baş süsü arkadan sarkıyor boya var	Kulaçoğlu, 1992:54 Lev 50 Mellaart, 1970:183 CXXVIII.
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem 6. binyıl ortaları VI. tabaka	Baş süsüne sahip figürin	yük:12,6cm gen:6cm	pişmemiş toprak	baş	başın arkasında topuz yapılmış ya da bir baş aksesuarı kullanılmış olabilir	Kulaçoğlu, 1992:55 Lev 51 Mellaart, 1970:214 CLVI.

Tablo 10 Hacılar figürin verileri devamı

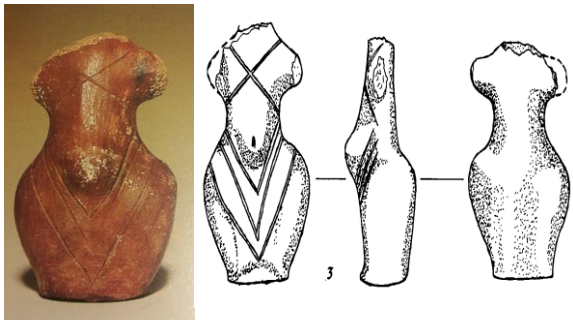
Resim 34 Hacılar figürini 10

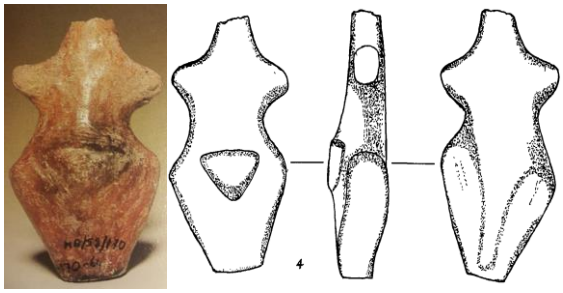
Resim 35 Hacılar figürini 11

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hacılar (Burdur)	Geç Neolitik Dönem 6. binyıl ortaları VI. tabaka	Baş süsüne sahip figürin	yük:9,2cm gen:6,8cm	pişmemiş toprak	baş	başın arkasında topuz yapılmış ya da baş aksesuarı kullanılmış olabilir	Kulaçoğlu, 1992:57 Lev 53 Mellaart, 1970:215 CLVI1. (b)
Türkiye	Hacılar (Burdur)	M.Ö. 6.binyıl ikinci yarısı Erken Kalkolitik Dönem IIB tabakası	Geometrik şekilli halka bezemeli figürin	X	p.t	baş hariç tüm beden	turuncu-kahverengi ve sarı-krema rengi boya kullanılmış bedenin bir yanı boyalı diğer yanı yuvarlak şekillerle süslü bunlar beden süsü (dövme?) ya da kıyafeti simgeliyor olabilir	Kulaçoğlu, 1992:64 Lev 63 Mellaart, 1970:518 243.

Tablo 10 Hacılar figürin verileri devamı

Resim 36 Hacılar figürini 12

Resim 37 Hacılar figürini 13

Resim 38 Hacılar figürini 14

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hacılar (Burdur)	M.Ö. 6. binyılın ikinci yarısı Erken Kalkolitik Dönem I. tabaka	X ve v motifli çizgi bezemeli figürin	X	p.t	göğüs ve belden aşağısıtüm beden ayaklar (?)	kırmızı açkılı figürin bedenin göğüs kısmında x ve belden aşağısında v şeklinde kazıma var göğüste çapraz bantlar var beden süsüne (dövme?) ya da kıyafete sahip olabilir	Kulaçoğlu, 1992:65 Lev 65 Mellaart, 1970:521 no 1
Türkiye	Hacılar (Burdur)	M.Ö. 6. binyılın ikinci yarısı Erken Kalkolitik Dönem I G tabakası	Çizgi bezemeli figürin	X	p.t	baş(?) tüm beden	grimsi deve tüyü renkli vulva belirtilmiş ya da figürin kalçasını saran bir kıyafet giyiyor	Kulaçoğlu, 1992:65 Lev 66 Mellaart, 1970:522 no. 4
Türkiye	Hacılar (Burdur)	M.Ö. 6. binyılın ikinci yarısı Erken Kalkolitik Dönem II. tabaka	kıyafetli figürin	X	p.t	göğüs ve bacakların ön kısmı	ince kremsi perdahlı astarda soluk kırmızı bedenin göğsünden bacağın ön kısmına kadar inen kıyafet var	Mellaart, 1970:224 Level II Mellaart, 1970:517 242.

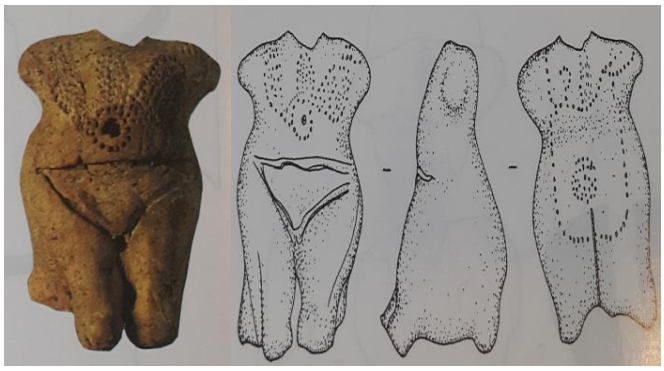
Tablo 10 Hacılar figürin verileri devamı

4. 11. Höyücek

Höyücek, Burdur ili, Bucak İlçesi'nin batısında, Burdur- Antalya karayolu üzerinde yola yaklaşık 100 m uzaklıktadır. Höyücek, yaklaşık 12 m çapında, küçük ve alçak bir höyüktür. Höyük, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı üyelerinden M. Özsait başkanlığındaki Pisidya Bölgesi yüzey araştırmaları esnasında ziyaret edilerek, yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. 1989–92 seneleri arasında ise R. Duru önderliğinde, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'nca kazısı gerçekleştirilmiştir (Sümer, 2007:142).

Resim 39 Höyücek figürini 1

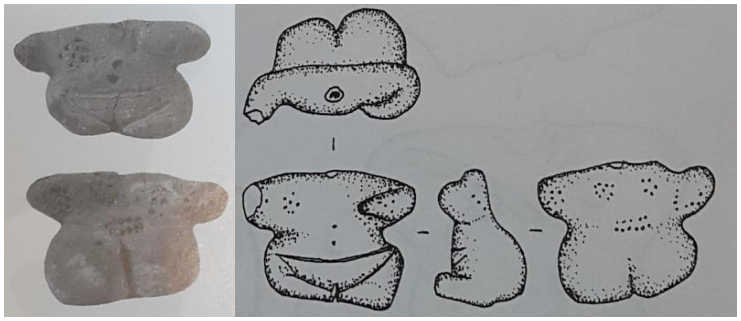
Resim 40 Höyücek figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem I.tabaka	Geometrik şekilli ve x motifli bezemeli figürin	yük:9cm gen:6,6cm	p.t	ayaklar hariç tüm beden	Figürin üzerinde süslü bir kıyafet olabilir soluk beyaz renkte bezemeye sahip başın arkasında x şeklinde bir baş süsü(?) var ya da figürin beden süslemesine sahip (dövme?) Boyunda takı olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 154.1 Lev 111.1
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem I.tabaka	Nokta bezemeli figürin	yük:4,7cm gen:4,6m	p.t	göğüs ve sırt	figürinin göğüs kısmı noktalarla bezelidir noktalar belirli bir düzendedir ve bir kıyafeti ifade ediyor olabilir ya da bir beden süsü (dövme?) simgeliyor olabilir veya takı olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 154.2 Lev 111.2

Tablo 11 Höyücek figürin verileri

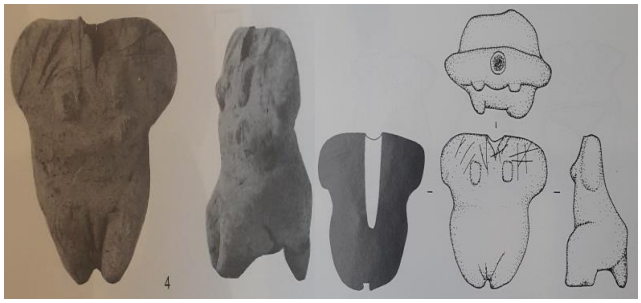
Resim 41 Höyücek figürini 3

Resim 42 Höyücek figürini 4

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet (?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem I. tabaka	Nokta bezemeli figürin	yük:3,5cm gen:3cm	p.t	göğüs ve sırt	figürinin göğüs ve sırt kısmı noktalar ile bezelidir bu noktalar dövme ya da bir kıyafeti ifade ediyor olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 159.1
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem I.tabaka	Nokta bezemeli figürin	yük:2,2cm gen:3cm	p.t	göğüs ve sırt	gövdenin üst kısmında göğüs bölgesinde ve sırt kısmında çok sayıda nokta var bunlar dövme ya da kıyafet olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 111,4 Lev 159.2

Tablo 11 Höyücek figürin verileri devamı

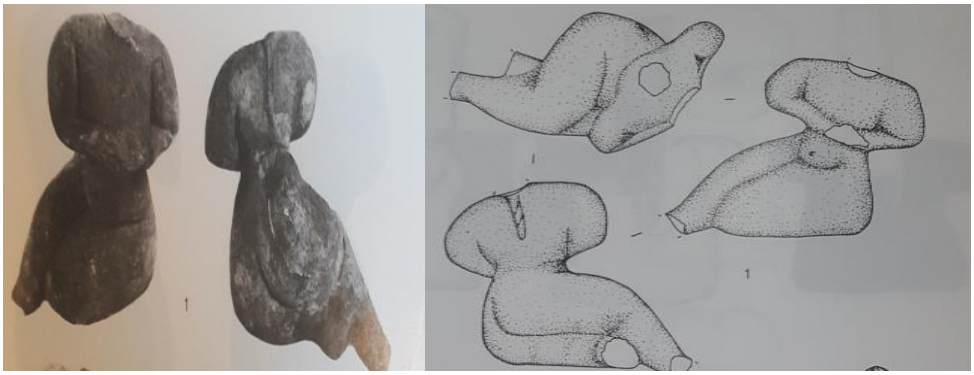
Resim 43 Höyücek figürini 5

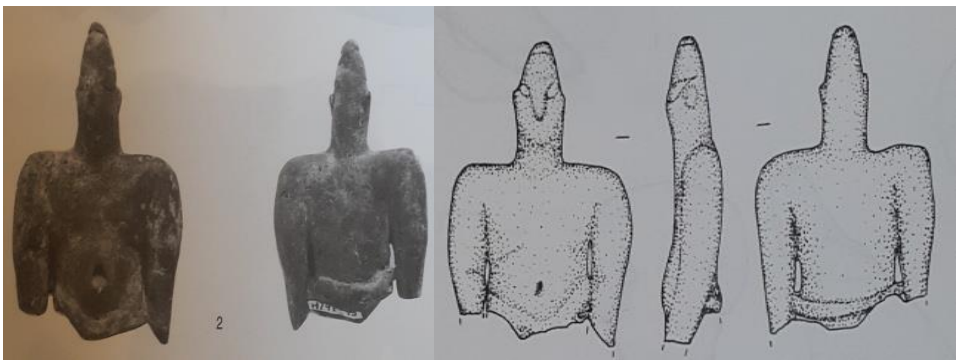
Resim 44 Höyücek figürini 6

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem I.tabaka	Çizgi bezemeli figürin	yük:5cm gen:5,2cm	p.t	göğüs	göğsün üst kısmında eğik ve birbirini kesen çizgiler var bunlar bir beden süsünü (dövme?) simgeliyor olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 112.2 Lev 159.4
Türkiye	Höyücek (Bnurdur)	Geç Neolitik Dönem I. tabaka	Çizgi bezemeli figürin	yük:4,5cm gen:5,4cm	p.t	göğüs	göğsün üst kısmında birbirini çizgiler var bu çizgiler beden süsünü (dövme?)simgeliyor olabilir boynunda takı olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 112.3 Lev 159.5

Tablo 11 Höyücek figürin verileri devamı

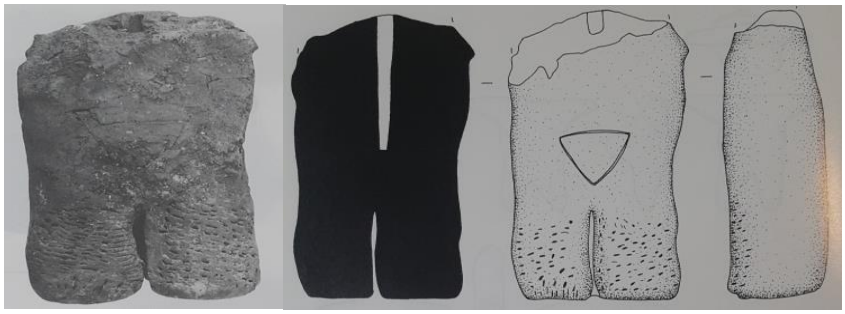
Resim 45 Höyücek figürini 7

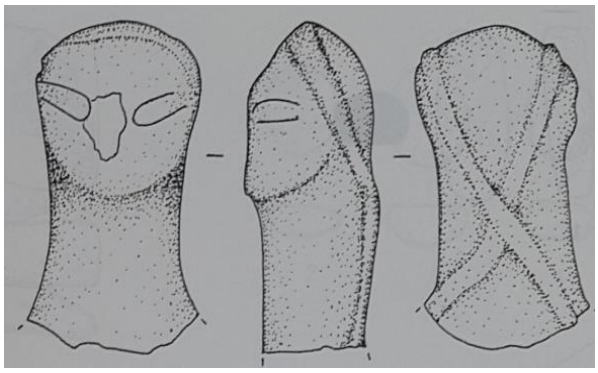
Resim 46 Höyücek figürini 8

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	X motifli baş süsüne sahip figürin	yük:5,4cm	p.t	baş	figürinin başı eksik olsa da ense kısmından aşağıya sarkan saç örgüsü ya da baş süsü var	Duru-Umurtak, 2005 Lev 112.1 Lev 165.1
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	Baş süsüne sahip figürin parçası	yük:5.9cm gen:4,5cm	p.t	baş	figürinin başı üzerinde bir topuz ya da baş süsü var	Duru-Umurtak, 2005 Lev 124.3 Lev 167.2

Tablo 11 Höyücek figürin verileri devamı

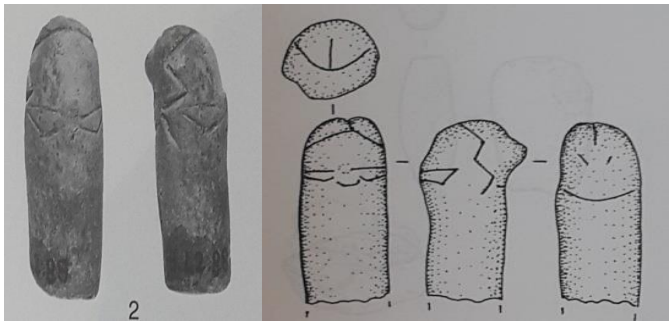
Resim 47 Höyücek figürini 9

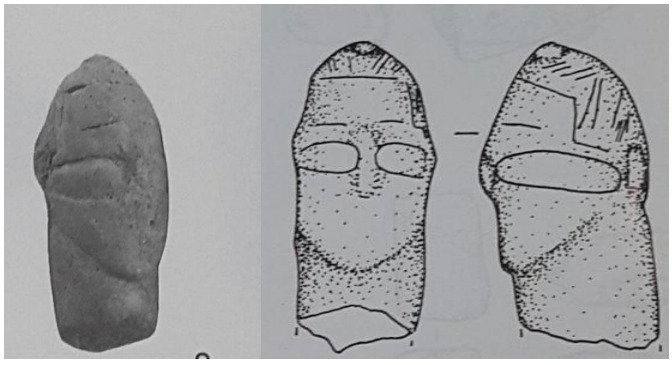
Resim 48 Höyücek figürini 10

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	Nokta bezemeli figürin parçası	yük:11,2cm gen:5.7cm	p.t	bacakların ön kısmı	figürinin bacaklarının ön kısmında küçük baskılarla oluşturulmuş çok sayıda çentik var bunlar beden süsünü (dövme?) simgeliyor olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 128.1 Lev 170.1
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	X motifli baş süsüne sahip figürin başı	yük:6cm	p.t	baş	başın üstünde iki taraftan çıkan kabartma bant var ve bu bantlar çapraz şekilde boyuna ulaşıyor baş aksesuarına sahip	Duru-Umurtak, 2005 Lev 129.1

Tablo 11 Höyücek figürin verileri devamı

Resim 49 Höyücek figürini 11

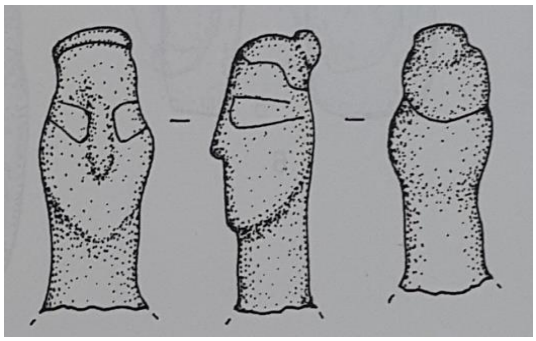
Resim 50 Höyücek figürini 12

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	çizgi bezemeli baş süsüne sahip figürin başı	yük:4.2cm	p.t	baş	saçlar başın iki yanında zikzak yapılmış başın arkasında topuz var ya da baş süsüne sahip	Duru-Umurtak, 2005 Lev 129.2 Lev 170.1
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	Çizgi bezemeli baş süsüne sahip figürin başı	yük:5cm	p.t	baş	başın üzerinde küçük bir topuz var baş üzerinde çizgiler var saç ya da baş süsü olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 129.3 Lev 170.3

Tablo 11 Höyücek figürin verileri devamı

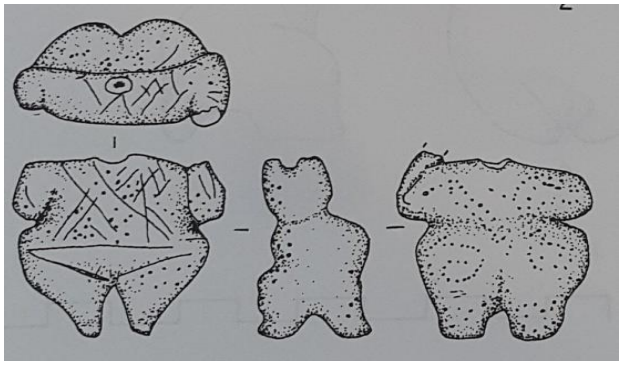
Resim 51 Höyücek figürini 13

Resim 52 Höyücek figürini 14

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	Çizgi bezemeli baş süsüne sahip figürin başı	yük:4cm	p.t	baş	saçlar alın bölgesinde hafif bir çizgi şeklinde arkaya doğru zik zak olarak geçmekte ya da baş süsü kullanılmış	Duru-Umurtak, 2005 Lev 170.5
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	Çizgi bezemeli baş süsüne sahip figürin başı	yük:4cm	p.t	baş	başın üst kısmında saçlar topuz yapılmış veya baş süsü var	Duru-Umurtak, 2005 Lev 129.4

Tablo 11 Höyücek figürin verileri devamı

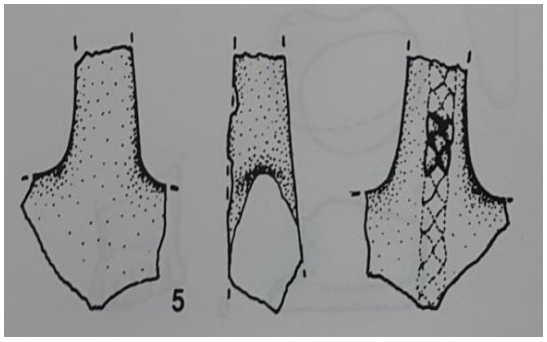
Resim 53 Höyücek figürini 15

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Höyücek (Burdur)	Geç Neolitik Dönem	Nokta ve çizgi bezemeli x motifli figürin	X	p.t	gövde ve kalça	Gövdenin üzerinde çapraz çizgiler var sırt kısmında ve kalçada noktalar belirli bir düzende yapılmış bir kıyafeti ya da bedene uygulanmış dövmeyi yansıtıyor olabilir	Duru-Umurtak, 2005 Lev 111.3

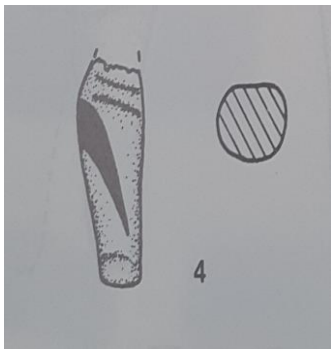
Tablo 11 Höyücek figürin verileri devamı

4. 12. Kuruçay

Kuruçay Höyüğü Burdur ili sınırları içinde bulunmaktadır. İlk yerleşimi M.Ö. 5000 yıllarına kadar uzanan bir merkezdir. Höyük ilk olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi olan Prof. Dr. Refik Duru tarafından 1978 yılında araştırılmaya başlamıştır. Sürdürülen kazı çalışmaları sırasında Kuruçay' da Erken Tunç çağının başlarından Erken Kalkolitik Dönemin sonlarına Neolitik Döneme kadar uzanan 10 yapı katlı yerleşim yeri tespit edilmiştir (Duru, 1980).

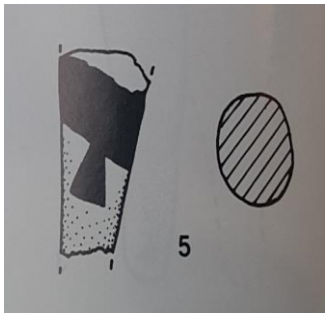
Resim 54 Kuruçay figürini 1

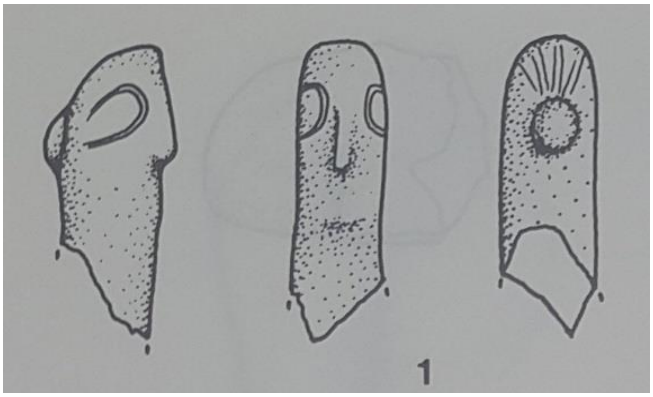
Resim 55 Kuruçay figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Kuruçay (Burdur)	Geç Neolitik Dönem II. tabaka	X motifli baş süsüne sahip figürin parçası	X	p.t	ense ve sırt	ensesinin arka kısmından saç örgüsü sarkmakta veya baş süsü var	Duru, 1994, Lev 185/5
Türkiye	Kuruçay (Burdur)	Geç Neolitik Dönem II. tabaka	kıyafetli figürin parçası	yük:11,2cm	p.t	bacak	bacak parçası üzerinde boya izi var giyisili oldukları düşünülüyor	Duru, 1994, Lev 186/4

Tablo 12 Kuruçay figürin verileri

Resim 56 Kuruçay figürini 3

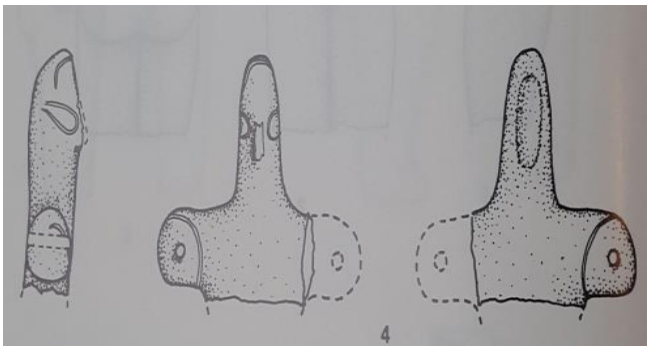
Resim 57 Kuruçay figürini 4

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Kuruçay (Burdur)	Geç Neolitik Dönem II. tabaka	Kıyafetli fgürin parçası	yük:11,2cm	p.t	bacak	bacak parçası üzerinde belli bir düzende yapılmış boya izi var kıyafetli olabilir	Duru, 1994, Lev 186/5
Türkiye	Kuruçay (Burdur)	Erken Kalkolitik Dönem	Çizgi bezemeli baş süsüne sahip figürin başı	X	p.t	baş	saçlar başın üst kısmında çizgilerle belirtilmiş ve saçların bir kısmı da başın arkasında topuz yapılmış veya baş süsü kullanımış olabilir	Duru, 1994, Lev 188/1

Tablo 12 Kuruçay figürin verileri devamı

Resim 58 Kuruçay figürini 5

Resim 59 Kuruçay figürini 6

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Kuruçay (Burdur)	Erken Kalkolitik Dönem	kıyafetli figürin parçası	X	p.t	bacaklar	figürinin bir kıyafet giymiş olabilir boya izi var	Duru, 1994, Lev 188/3
Türkiye	Kuruçay (Burdur)	Geç Kalkolitik Dönem	Baş süsüne sahip figürin parçası	X	p.t	baş	saçlar başın arkasında topuz yapılmış ya da baş süsü kullanılmış olabilir	Duru, 1994, Lev 188/4 ve Lev 192/1

Tablo 12 Kuruçay figürin verileri devamı

Resim 60 Kuruçay figürini 7

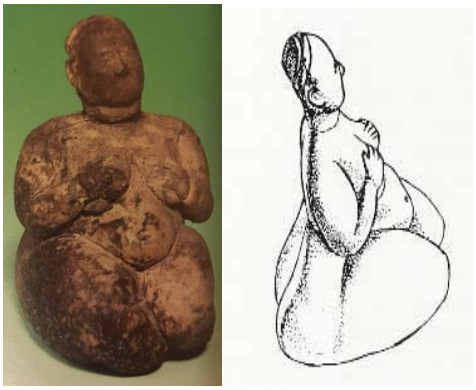
Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Kuruçay (Burdur)	Kalkolitik Dönem	kıyafetli figürin	X	p.t	kalça	göbeğin alt kısmında başlayan v şekli vulvayı ya da giydiği bir kıyafeti temsil ediyor olabilir	Duru, 1994, Lev 191/6

Tablo 12 Kuruçay figürin verileri devamı

4. 13. Çatalhöyük

Çatalhöyük, Konya Ovası'nda gerçekleştirilen yüzey çalışması esnasında keşfedilmiştir. Çatalhöyük, Konya ilinin 52 km güneydoğusunda yer alan Çumra ilçesine bağlıdır. 1961-1964 seneleri arasında James Mellaart, 1993 senesinden itibaren de Ian Hodder tarafından kazısı gerçekleştirilen Çatalhöyük'ün, Yakındoğu arkeolojisinde özel bir alanı vardır. İki koniden oluşan Çatalhöyük'te batıda bir Kalkolitik Çağ yerleşmesi vardır ve şaşırtıcı Neolitik Çağ bulguları ise Doğu Çatalhöyük'ten gelmektedir (Sevin, 2003:58). Çatalhöyük; Konya şehir merkezinin 52 km güneydoğusunda yer alan Çumra ilçesine bağlı Küçükköy'de, Çumra'nın 11 km kuzeyinde ve Hasan Dağı'nın yaklaşık olarak 136 km uzağında yer almaktadır. Çatalhöyüğün ismi kuzey ucunda bulunan çatallanan yoldan gelmektedir (Mellaart, 2003:9).

Büyük koni olarak bilinen Doğu Çatalhöyük Neolitik Dönem C14 metoduyla; M.Ö. 7400-6000 arasına tarihlenmektedir. Höyük, deniz seviyesinden yaklaşık 1000 m. yükseklikte yer almaktadır (Mellaart, 2003:9). Höyük, 450 m. uzunluğunda, 275 m. genişliğinde ve yaklaşık 21 m. yüksekliktedir. 13,5 yüz ölçümü ile geniş bir sahayı kaplamaktadır. Batı Çatalhöyük küçük koni olarak bilinmekte ve Kalkolitik Dönem C14 yöntemiyle; M.Ö. 6000-5400 arasına tarihlenmektedir. Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1.004 m. yüksekliktedir. Höyük, 6 m. yüksekliğinde ve 400 m. çapındadır (Mellaart, 2003:15). Doğu Çatalhöyük'ün yaklaşık 200 m. batısında bulunmaktadır.

Resim 61 Çatalhöyük figürini 1

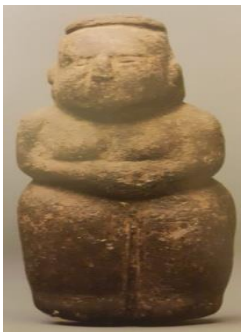
Resim 62 Çatalhöyük figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı II. tabaka	baş süsüne sahip figürin	yük:9,4cm gen:6,7cm	p.t	baş	figürinin saçlarının arkada topuz yapıldığı görülüyor, baş süsüne sahip	Kulaçoğlu 1992:38, Lev 26
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı IV. tabaka	baş süsüne sahip figürin	yük:12,4cm gen:6,9cm	alabaster	baş	figürinin bir başlığı var ya da saçlar topuz şeklinde tepede toplanmış, baş süsüne sahip	Kulaçoğlu 1992:37, Lev 24

Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri

Resim 63 Çatalhöyük figürini 3

Resim 64 Çatalhöyük figürini 4

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı V-IV. tabaka	X desenli figürin	yük:7,5cm gen:4cm	mermer	baş	topuz benzeri bir saç stili var veya bir baş süsüne sahip olabilir figürinin göğüs kısmında çapraz bantlar var bunlar beden süsü (dövme?) ya da kıyafeti temsil ediyor olabilir boya var	Meskell-Nakamura, 2006:125
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı VI. tabaka	baş süsüne sahip figürin	yük:15,5cm gen:7cm	siyah taş	baş	figürinin saçları baş üzerinde topuz yapılmış ya da bir baş süsü kullanılmış olabilir	Kulaçoğlu 1992:20, Lev 3

Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri devamı

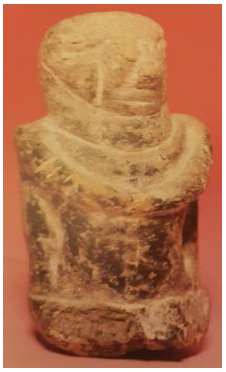
Resim 65 Çatalhöyük figürini 5

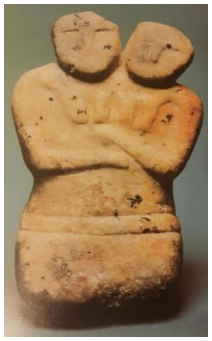
Resim 66 Çatalhöyük figürini 6

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı VI. tabaka	Baş süsüne sahip figürin	yük:17,8cm gen:10,1cm	mermer	baş	figürinin saçları başın üst kısmında topuz olarak toplanmış ya da baş süsü kullanılmış olabilir	Kulaçoğlu 1992:21, Lev 4
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı VI. tabaka	baş süsüne sahip figürin	yük:12,2cm	mermer	baş ve kollar	figürinin başı üzerinde leopar derisi motifli bir başlık var ve her iki kolunda da üst kısımlarında bilezikler (takı?) çizgiler halinde gösteriliyor	Kulaçoğlu 1992:35, Lev 21

Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri devamı

Resim 67 Çatalhöyük figürini 7

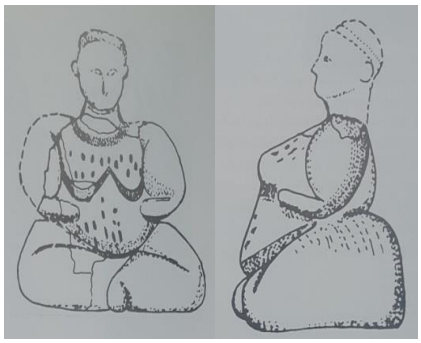
Resim 68 Çatalhöyük figürini 8

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet (?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı VI A tabakası	Çizgi bezemeli figürin	yük:8,8cm gen:4,1cm	taş	kollar	Figürin baş süsü ve pelerin benzeri bir kıyafete sahip her iki kolda da üst kısımda bilezik (takı?) olabilecek çizgiler bulunmakta	Kulaçoğlu 1992:34, Lev 20
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı VI A tabakası	Kuşaklı figürin	yük:17.2cm gen:9,7cm	mermer	bel	figürinin bel kısmında iki yatay çizgiden meydana gelen bant bedeni sarmaktadır bu bir kıyafet kuşağı olabilir	Kulaçoğlu 1992:25, Lev 9

Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri devamı

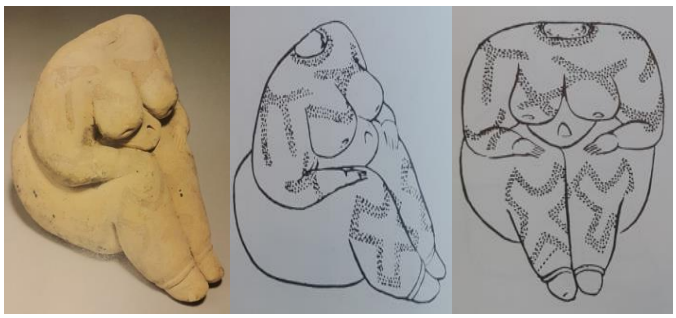
Resim 69 Çatalhöyük figürini 9

Resim 70 Çatalhöyük figürini 10

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı II. tabaka	Nokta bezemeli ve Kuşaklı figürin	yük:5,6cm gen:4,7cm	p.t	gövde ve bel	figürin üzerinde omuzları açıkta bırakan leopar postu şeklinde ve altta kısa saçaklar gözüken bir kıyafet var bel kısmında yatay bir bant var bu bir kıyafet aksesuarı olabilir	Kulaçoğlu 1992:39, Lev 28
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı E.IV 4. tabaka	Nokta bezemeli figürin	yük:6cm	p.t	gövde	figürinin üzerinde leopar postuna benzeyen bir kıyafet olduğu düşünülüyor ya da bu noktalar beden süslemesi (dövme?) olabilir	Mellaart 2003:141, Şekil 51

Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri devamı

Resim 71 Çatalhöyük figürini 11

Resim 72 Çatalhöyük figürini 12

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı VI A tabakası	X motifli figürin	yük:4,1cm gen:5,5cm	p.t	Ayaklar, baş (?) hariç bedende	kollar ve bacakların ön kısmında, göğüs bölgesinde dövme ya da kıyafet olabilecek işaretler var bacakların ön kısmında ve göğüs üzerinde x şeklinde noktalardan oluşan boyalı bezeme var figürin üzerinde boya var ayak bileklerini saran iki sıra halindeki çizgi halhal (takı?) benzeri beden aksesuarı olabilir x işaretleri beden süsü (dövme?) de olabilir	Kulaçoğlu 1992:24, Lev 8 Mellaart 2003:140, Şekil 50
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı VI A tabakası	Çizgi bezemeli figürin parçası	yük:10,6cm gen:8,8cm	kireç taşı	kol	figürinin sağ kolu üzerinde derin çizgilerle işlenmiş üç sıra bilezik (takı?) olması muhtemel yarıklar var altındaki leoparda beyaz noktalarla benekler gösterilmiş boya var	Kulaçoğlu 1992:26, Lev 11

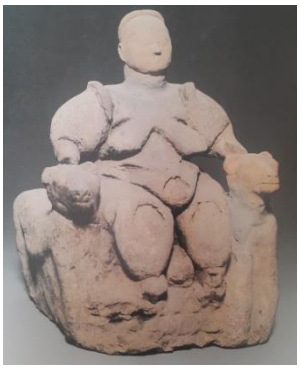
Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri devamı

Resim 73 Çatalhöyük figürini 13

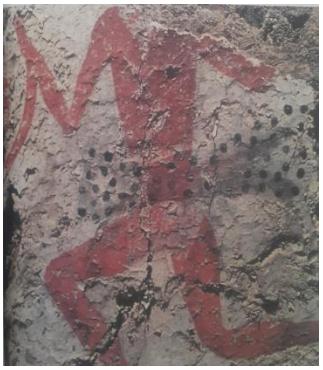
Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı VI. tabaka	nokta bezemeli figürin	yük:11,8cm gen:11cm	mavi kireç taşı	gövde	figürinin omuzlarında leopar derisi motifli (dövme?) bir şal (kıyafet?) var göbek deliği kısmında kolda ve leopar üzerinde delikler yer alıyor leoparın benekleri beyaz olarak gösterilmiş, beyaz boya var	Kulaçoğlu 1992:27, Lev 12

Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri devamı

Resim 74 Çatalhöyük'ten leoparlı figürin[7]

[7] Çatalhöyük leoparlı figürin M.Ö 6. bin yılın ilk yarısı (Kulaçoğlu, 1992:40) Bu figürin tez kapsamında incelenmemiş olmasına rağmen, leoparın kullanımının bölgede sıklıkla tercih edildiğini göstermek açısından koyulmuştur. Leopar postuna benzer kıyafete sahip figürinler Orta Anadolu Bölgesinin yanı sıra Güney Doğu Anadolu bölgesinde de bulunmaktadır.

Resim 75 Çatalhöyük' ten duvar resmi[8]

Resim 76 Çatalhöyük'ten leopar kabartması 1[9]

Resim 77 Çatalhöyük'ten leopar kabartması 2[10]

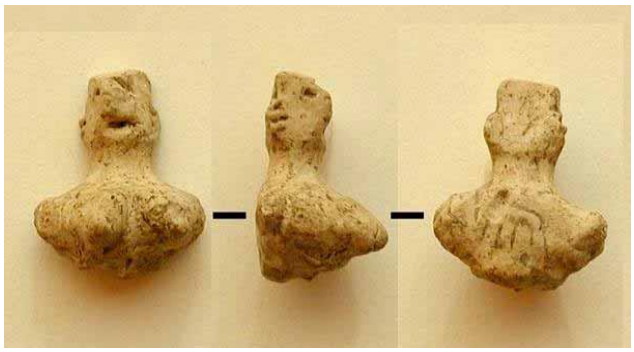
---

[8] Çatalhöyük'ten duvar resmi (Hodder, 2017:65) Bu duvar resminin benzerleri Çatalhöyük'te çok sayıda bulunmaktadır. Bu duvar resmi tez kapsamında incelenmemiş olup, tez çalışmasında yer alan figürinler üzerindeki leopar postu kıyafetlere benzerliği olduğu için burada duvar resmine yer verilmiştir.

[9] Çatalhöyük'ten leopar kabartması 1(Hodder, 2017:153) Leopar kabartmasında post üzerindeki geometrik desenin tez içeriğindeki figürinler üzerinde benzerlerinin kullanıldığı görülmektedir. Leopar kabartması tez kapsamında incelenmemiş olup, benzerliklerin gösterilmesi açısından bu kabartmaya yer verilmiştir.

Resim 78 Çatalhöyük figürini 14

Resim 79 Çatalhöyük figürini 15

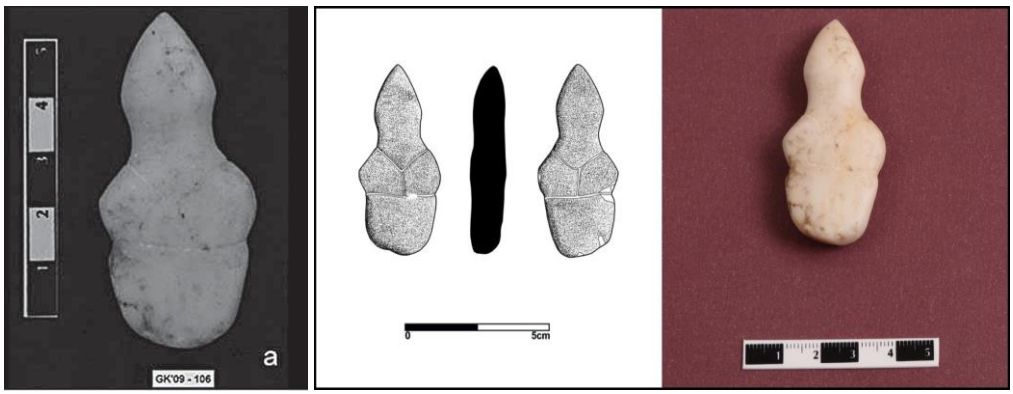
Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet (?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı	Çizgi bezemeli figürin parçası	yük:6,5cm gen:6,8cm	p.t	sırt	figürinin sırtında yer alan yatay yarıkların figürinin iskeletini yansıttığı düşünülmekte ya da bir beden süslemesini yansıtıyor olabilir boyun çevresinde ve göğüs arasında ince çizgi olarak kırmızı boya yer alıyor ayrıca el bileklerinde de boya gözüküyor	Meskell-Nakamura, 2006:109
Türkiye	Çatalhöyük (Konya)	Neolitik Dönem M.Ö. 6. binin ilk yarısı	Geometrik bezemeli figürin parçası	yük:1,7cm gen:1,5cm	p.t	sırt	sırt kısmında boya izleri bulunuyor belki bir dövmeyi belirtmek için beden süslemesi de yapılmış olabilir	http://www.catalhoyuk.com

Tablo 13 Çatalhöyük figürin verileri devamı

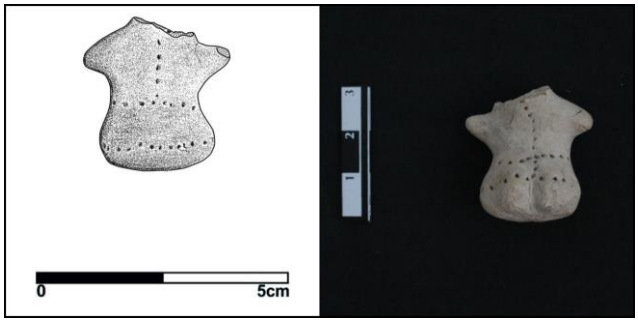
[10] Çatalhöyük'ten leopar kabartması 2(Hodder, 2017:153) Leopar kabartmasında post üzerindeki x desenin tez içeriğindeki figürinler üzerinde benzerlerinin kullanıldığı görülmektedir. Tez kapsamında leopar kabartması incelenmemiş olup, desen benzerliği açısından bu kabartmaya yer verilmiştir.

4. 14. Güvercinkayası

Güvercinkayası (Aksaray-Gülağaç) Çatalsu Köyü'nün 1 km batısında, Melendiz Suyu'nun sağ kıyısında bulunmaktadır. Güvercinkayası, 1964 yılından itibaren Mamasun baraj Gölü içinde kalır. Yerleşmenin doğu terası ve kuzey eteği su erozyonu nedeniyle yoğun tahribata uğramıştır. S. Gülçur başkanlığında 1996 yılından beri devam eden kazı çalışmalarında yerleşmede bir öncü evre ve üç ana seviye tespit edilmiştir. Bunlardan I-II. tabakalar (1-6 yapı evreleri) Orta Kalkolitik, III. Tabaka ise Geç Kalkolitik Döneme tarihlenmektedir (Demirtaş, 2015:23).

Resim 80 Güvercinkayası figürini 1

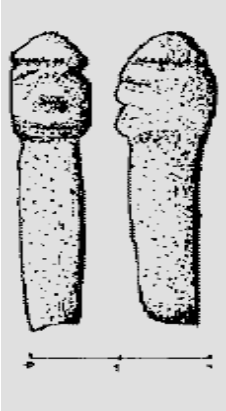
Resim 81 Güvercinkayası figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/ süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Güvercinkayası (Aksaray)	Kalkolitik Dönem 6H M1	Çizgi bezemeli figürin	en:2,5cm gen:0,8cm yük:5,8cm	mermer	baş ve gövde	Beyaz mermerden oyma, kazıma ve sürtme teknikleri kullanılarak yapılmış başında sivri külah bir başlık olabilir kıyafet detayı gövde kısmında çizgisel olarak gösterilmiş	Demirtaş-Çaylı-Gülçur, 2010:309 Res. 6a Eser, 2018:129 Katolog 18
Türkiye	Güvercinkayası (Aksaray)	Kalkolitik Dönem 6G M5	Nokta bezemeli figürin parçası	en:3cm boy:2cm gen:0cm	p.t	gövde	figürinin gövde kısmı belki giysi temsili olarak yatay ve dikey tek sıra halde sokma bezek tekniğinde bezemelidir gövdenin göğüs ortasındaki ve karın etrafındaki noktalar kıyafeti ya da dövme benzeri beden süslemesini gösteriyor olabilir		Eser, 2018:130 Katalog 19

Tablo 14 Güvercinkayası figürin verileri

4. 15. Hatip Höyük

Hatip Höyük**,** Meram ilçesinin Hatip köyünün 250 m. kuzeyinde yer alan höyük 100x100 20 m. ölçülerindedir. Höyük Konya'nın 15 km. güneydoğusunda bulunur. Ayrıca höyük tepesinde defineciler tarafından 10 m.'lik iki sondaj çukuru höyüğün yoğun bir hasar galdığını göstermektedir (Bahar, 1998:200). 9000 yıllık Neolitik Dönem yerleşmesi olmasının yanı sıra SİT alanı olan höyükte tahribatın fazla olduğu görülmektedir. Batı tarafında düzleştirilmiş bir yol yer almaktadır. Kuzey tarafından toprak çekilmiş, höyüğün doğuda yer alan kısmının ucuna evlerin yapıldığı görülmektedir (Tapur, 2009:109).

Resim 82 Hatip Höyük figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/ süs/kıya fet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hatip Höyük (Konya)	Erken Neolitik Dönem	Baş süsüne sahip figürin	yük:4,5cm	yeşil taş	baş	bere türü bir başlığı var veya baş aksesuarına sahip	Bilgi, 1980:18 LevII fig.5

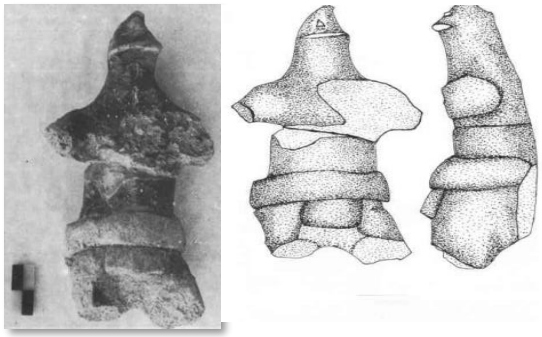
Tablo 15 Hatip Höyük figürin verileri

4. 16. Köşkhöyük

Niğde ili Bahçeli kasabasında yer alan Köşk Höyüğü il merkezine 17 km. uzaklıktadır. Höyüğün güney eteğinde Roma dönemine ait olan güzel bir havuz vardır. Suyunu höyükten çıkan gür bir kaynaktan alan havuz ve bol ağaçlı çevresi, sıcak yaz günlerinde Niğdelilerin serinlemeye geldikleri bir mesire yeridir. 1981 yılında kazısına başlanmıştır (Silistreli,1984:31). Prof. Dr. Uğur Silistreli öldükten sonra kazılara ara verilmiştir. Sonrasında 1995 yılından itibaren Niğde Müzesi başkanlığı ve Prof. Dr. Aliye Öztan'nın bilimsel sorumluluğunda kurtarma kazısı olarak 2009 yılına dek sürdürülmüştür (Özkan ve ark. 2001; Öztan ve Açıkgöz 2010). Doğal kaya üzerine oturmuş olan Köşk Höyük'ün, yaklaşık 18 m. yüksekliğinde olduğu ve 100x90m.lik bir alanı kapladığı belirtilmektedir (Silistreli 1988; Öztan 2002).

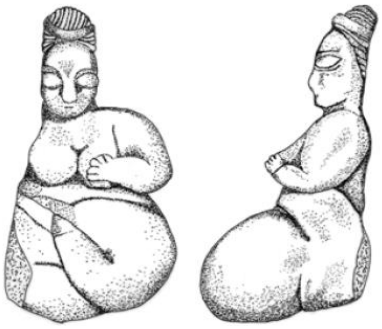
Resim 83 Köşk Höyük figürini 1

Resim 84 Köşk Höyük figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Köşk Höyük (Niğde)	Geç Neolitik Dönem II. yapı katı	kıyafetli figürin	yük:5,5cm gen:1,4cm	p.t	Alt bedenin tamamı	göbek hizasında beyaz boyalı, ayağa kadar uzanan kıyafet var kıyafet arkadan beli sarar ortadan aşağı uzanan kuşak var ve kırmızı boyalı kalça ve bacaklar açıktır	Silistreli 1989:508, Lev.IV Öztan, 2007:226
Türkiye	Köşk Höyük (Niğde)	Geç Neolitik Dönem II. yapı katı	Baş süsüne sahip ve kuşağa sahip figürin	yük:11,7cm gen:6cm	p.t	baş ve bel kısmı	kırmızı aşı boyalıdır başında konik baş süsü var bel bölgesinde beyaz kabartmalı kemer var kemer ön ortaya kadar uzanmakta	Silistreli 1989:505, Lev.I Öztan, 2007:226

Tablo 16 Köşk Höyük figürin verileri

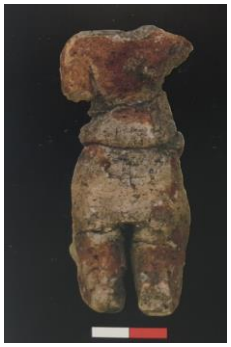
Resim 85 Köşk Höyük figürini 3

Resim 86 Köşk Höyük figürini 4

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Köşk Höyük (Niğde)	Geç Neolitik Dönem 6. binyılın ikinci yarısı III. yapı katı	Baş süsüne sahip figürin	yük:14cm	alçı taşı	baş	saçlar arkadan öne çapraz taranmış başın üzerinde topuz yapılmış ya da bir baş süsü kullanılmış	Baltacıoğlu, 2011:76 Şek. 3
Türkiye	Köşk Höyük (Niğde)	Geç Neolitik Dönem 6. binyılın ikinci yarısı	Baş süsüne sahip figürin	yük:7cm gen:3,6cm	p.t	baş	baş kısmında arkaya eğimli silindirik baş süsü var	Silistreli 1989:509, Lev.V-2 Öztan, 2007:226

Tablo 16 Köşk Höyük figürin verileri devamı

Resim 87 Köşk Höyük figürini 5

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Köşk Höyük (Niğde)	Neolitik Dönem	kıyafetli ve kuşaklı figürin	X	p.t	baş(?) tüm beden	Açık devetüyü hamurlu, açık kahverengi boyalı ve perdahlıdır ön tarafını tamamen kapatan ve dizlere kadar uzanan önlük benzeri kıyafeti var belini saran geniş kuşağın iki ucu heykelciğin arkasında birleşip tabureyi de kapayacak biçimde aşağıya doğru uzanmaktadır	Öztan, 2007:226

Tablo 16 Köşk Höyük figürin verileri devamı

4. 17. Tepecik-Çiftlik

Tepecik-Çiftlik Neolitik Dönem yerleşmesi Niğde İli Çiftlik İlçesi sınırları içinde bulunmaktadır (Bıçakçı, 2001: 26; Bıçakçı vd. 2012: 89). Tepecik-ÇiftlİlK, 1964-66 yılları arasında. I.A.Todd tarafından Orta Anadolu'da yürütülen yüzey araştırmalarında, 13.09.1966 tarihinde keşfedilmiştir (Bıçakçı, 2001:26) . Orta Anadolu'da Volkanik Kapadokya bölgesinde yer alan yerleşmede kazı çalışmaları Doç. Dr. Erhan Bıçakçı tarafından yürütülmektedir. Kazılar sonucunda Neolitik Dönem, Kalkolitik Dönem ve Geç Roma-Erken Bizans Dönemleri'ne ait çeşitli arkeolojik tabakalar tespit edilmiştir (Bıçakçı vd. 2007; Bıçakçı vd. 2012: 90).

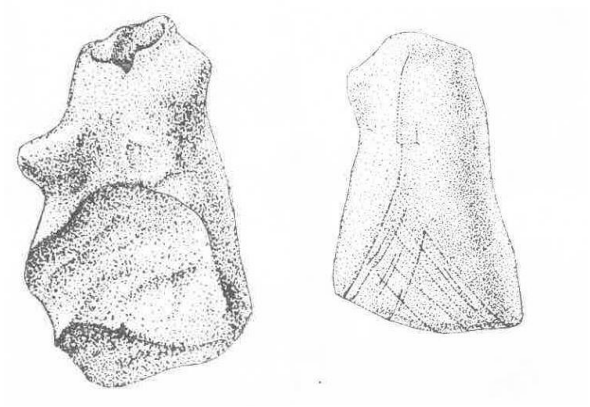
Resim 88 Tepecik-Çiftlik figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/ süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Tepecik-Çiftlik (Niğde)	Neolitik Dönem	nokta bezemeli figürin	X	p.t	gövde	figürin parçasının boyun kısmından göğsüne doğru belli bir düzende nokta bezeme yapılmış bu noktalar bir yakıyı ya da figürinin üzerine şal gini attığı kıyafet parçasını temsil ediyor olabilir	www.tepecik-ciftlik.org

Tablo 17 Tepecik-Çiftlik figürin verileri

4. 18. Suberde/Görüklüktepe

Konya İli'nin güneybatısında, Seydişehir İlçesi'nin 11 km güneydoğusunda, Suberde Köyü'nün 500 m doğusunda yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlendirilmiş bir höyüktür (Bordaz 1973:283). Höyük, 1963 yılında R. Solecki tarafından yürütülen 'Beyşehir-Suğla Gölleri Yüzey Araştırması' sırasında saptanmıştır. Kazı araştırmaları 1964-65 yıllarında da J. Bordaz başkanlığında yürütülmüştür (Bordaz 1969:43).

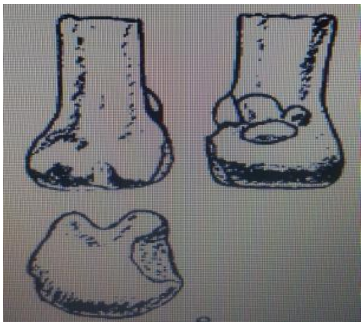
Resim 89 Suberde/Görüklüktepe figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/ süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Suberde/ Görüklük Tepe (Konya)	Neolitik Dönem II. tabaka	Çizgi bezemeli kıyafetli figürin	yük:8cm	p.t	omuzlar dan aşağısı sırtta ve kalçanın aşağıya uzanan yerinde	figürinin arka kısmında kıyafetin oluşturabileceği düşünülen birbirini kesen çizgiler var	Bordaz, 1968:68 Fig.24

Tablo 18 Suberde/Görüklüktepe figürin verileri

4. 19. Çayönü

Çayönü yerleşimi Yakındoğu'da Neolitik Dönem'in en uzun tabakalanmaya sahip yerleşimlerinden birisidir. Çayönü, Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin 7 km. güneydoğusunda, Dicle'nin kollarından Boğazçay'ın kıyısında yer almaktadır. 4,5m. yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 300m. çapındaki höyükte 1964-1991 seneleri arasında Robert J. Braidwood, Halet Çambel ve Mehmet Özdoğan başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir (Sevin, 2003:44).

Resim 90 Çayönü figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çayönü (Diyarbakır)	Neolitik Dönem C 3-6	Kabart malı halka bezeme li	X	kil	Bel	bel çevresinde yoruma açık olan topaklar var bunlar kemer ya da kuşak gibi bir kıyafet eşyası olabilir	Morales, 1990:79, Plate 22, Fig.e

Tablo 19 Çayönü figürin verileri

Resim 91 Çayönü figürini 2

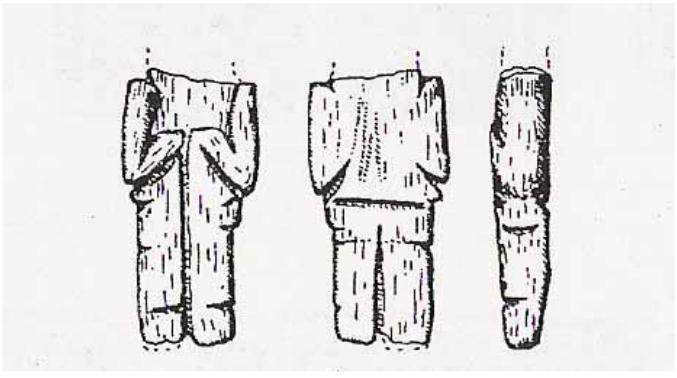
Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Çayönü (Diyarbakır)	Neolitik Dönem M.Ö. 8500 civarı	Çizgi bezemeli Baş süsüne sahip figürin başı	yük:2.8cm gen:3.4cm	kil	baş	saçlarda verev kazıma var bunlar baş süsü veya saç filesi olabilir	Özdoğan, 2007:141

Tablo 19 Çayönü figürin verileri devamı

4.20. Göbeklitepe

Şanlıurfa il merkezinin 17 km doğusundaki Örencik (Xerabreşk-Karaharabe) Köyü'nün 3 km kuzeydoğusunda yer alan Göbeklitepe ismini bölgede bulunan taş yatır mezardan (Göbekli Ziyareti) alır (Yıldız, 2014:6). 800 m'lik yükseltisiyle Şanlıurfa'nın kuzeydoğusundaki Germuş Sıradağları'nın en yüksek tepesi olması itibariyle güneye doğru uzanan Harran Ovası'na egemen konumda bir bölgedir (Çakmak, 2014:56).

Göbeklitepe, İlk kez 1963 yılında İstanbul Üniversitesinden Prof. Dr. Halit Çambel ve Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nünden Prof. Dr. Robert Braidwood'un birlikte başlattıkları Güneydoğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Karma Projesi kapsamında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sonucu keşfedilmiştir ve Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası ile birlikte kayda değer buluntu yerleri olarak nitelendirilmiştir (Çelik, 2008:25; Yıldız, 2014:6). 1994 yılında yapılan yüzey araştırmalarından sonra ilk kazılar, 1995 yılında Şanlıurfa Müzesi Müdürü Adnan Mısır ile İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden (DAI) H. Hauptmann'ın bilimsel danışmalığında; Almanya Heidelberg Üniversitesi Tarihöncesi Enstitüsü'nün ortak projesi olarak Klaus Schmidt'in kazı başkanlığında başlamıştır (Çelik, 2008:25).

Resim 92 Göbeklitepe figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Göbeklitepe (Şanlıurfa)	Erken Neolitik Dönem	kıyafetli figürin	X	kireç taşı	üst bedenden ayaklara kadar ayaklar hariç	figürin bir elbise ya da ceket giyiyor olabilir kollarıyla giymiş olduğu bu kıyafeti kaldırdığı görülüyor	Schmidt, 1999 Fig. 3

Tablo 20 Göbeklitepe figürin verileri

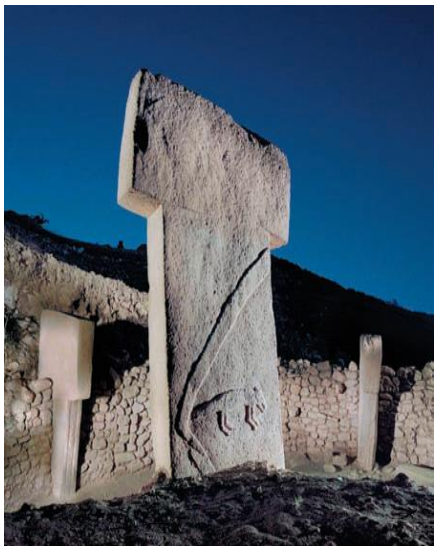

Resim 93 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 1[11]

Resim 94 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 2[12]

[11](Schmidt, 2007:177) Göbeklitepe'den T biçimli sütun 1'in kolları iki yana açılı insanları temsil ettiğini düşünürsek üzerinde yer alan çapraz çizgiler kıyafet unsuru ya da beden süslemesini temsil ediyor olabilir. Bu durum dikkate alınarak resimdeki sütuna tez içerisinde yer verilmiştir.

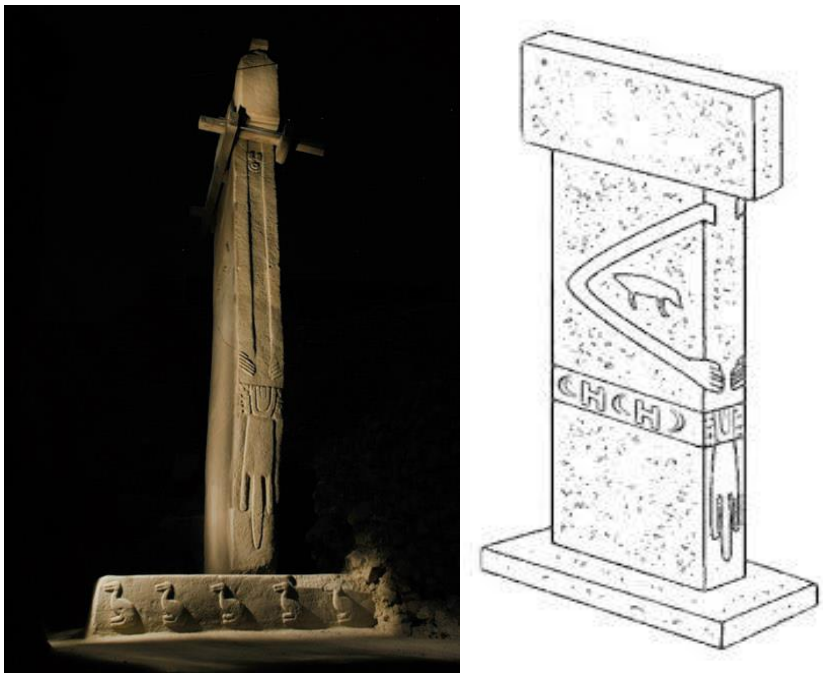

Resim 95 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 3[13]

Resim 96 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 4[14]

[12] (Schmidt, 2007:203) T biçimi sütunun üzerinde figürinlerdeki gibi kıyafet unsuru olabilecek eklenti bulunmaktadır. Benzerlikler bakımından tez içerisinde bu görsele yer verilmiştir.
[13] (Schmidt, 2010:242) T biçimli sütunun insanı betimlediği düşünülürse omuzlardan ayaklara doğru çapraz biçimde uzanan kıyafet unsuru olabilecek eklenti gözükmektedir. Figürinlerdeki kıyafet eklentilerinin benzerliğinden dolayı bu görsele tezde yer verilmiştir.
[14] (Schmidt, 2010:243) T biçimli sütunda bel kısmında figürinlerdekine benzeyen beli saran kuşak benzeri kıyafet unsuru bulunmaktadır. Benzerlikler nedeniyle bu görsele tezde yer verilmiştir.

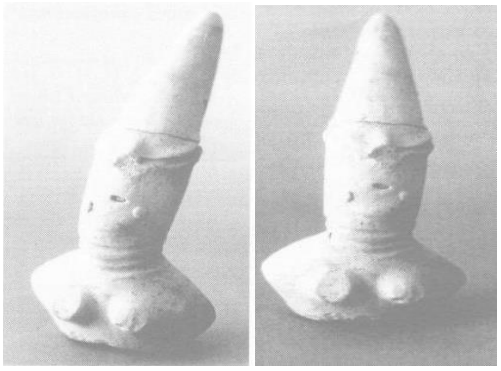

Resim 97 Göbeklitepe'den T biçimli sütun 5[15]

4. 21. Hakemi Use

Dicle Nehri üstüne kurulan Ilısu Barajı projesi kapsamında 2001-2013 seneleri arasında Hakemi Use kazısı gerçekleştirilmiştir. Diyarbakır ili, Bismil ilçesi, Tepe Beldesi hudutları içinde bulunur. DSİ genel müdürlüğünün maddi katkıları, Diyarbakır Müze Müdürlüğü başkanlığında Hacettepe Üniversitesine bağlı olan bir ekip tarafından kazılan yerleşim adını üstünde yer alan tarlaların isminden almaktadır. Yerel halk tarafından 'Yusuf'un Höyüğü' anlamında 'Hakemi Usey' olarak dillendirilen yerleşim, 1989 yılında yörede gerçekleştirilen yüzey araştırmasında resmi kayıtlara 'Hakemi Use' olarak geçmiştir. Höyük yaklaşık 120 metre çapındadır. 4 metre yüksekliğe sahiptir. 12 yılda 1700 metrekarelik saha açılmıştır. Kazılar ana toprağa varılıncaya dek sürmüştür (Tekin, 2019:20).

[15] (Schmidt, 2010:243) T biçimli sütun üzerinde kuşak benzeri kıyafet unsuru yer alıyor ve etek kısmında kıyafet olarak kullanılabilecek bir hayvan postu aşağıya doğru sarkmakta. Figürinlerle benzerliği bakımından tezde bu görsele yer verilmiştir.

Resim 98 Hakemi Use figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme /süs/kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Hakemi Use (Diyarbakır)	Neolitik Dönem III. tabakanın 2. yapı katı	Baş süsüne sahip figürin	yük:8.5cm gen:4.2cm	kil	baş	figürinin başı üzerinde yüksek ve geriye doğru giden konik sivri bir başlık var başlığın alın kısmında bir süs olabilir veya alnı süsleyen takının ip kısmı olabilir boyun kısmında iki sıra kolye olabilir yer yer kırmızı boya izleri var	Tekin, 2006:720 Res.2 a-b

Tablo 21 Hakemi Use figürin verileri

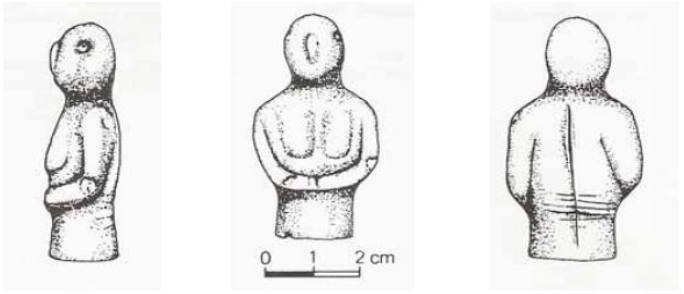
4. 22. Kumar Tepe

Kumartepe, Şanlıurfa'da yer alan düz bir yerleşme alanıdır. Fırat nehrinin sol kıyısında, Kalkolitik Döeneme ait oldugu düşünülen iki büyük höyügün, arasında bulunmaktadır. Yerleşme, yüzeye yayılmıs çakmaktaşı ve çanak çömlek parçaları ve diger kalıntılarla dikkat çekmektedir. Bu malzemenin yayılma alanına göre yerleşmenin 4.8 hektarlık bir alana yayıldığı düşünülmektedir.

Kıımartepe Kurban Höyük kazıları doğrultusundaki yoğun yüzey çalışmaları sırasında, Chicago Oriental Institute'dan Dr. Marfoe'nun ekibinden T. J.

Wilkinson ve G. Stein burayı bulmuşlardır. Yerleşmenin yerel bir adı bulunmadığından bu ad azcılar tarafından belirlenmiştir (Roodenberg, 1984:3).

.

Resim 99 Kumar Tepe figürini 1

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Kumar Tepe (Şanlıurfa)	Erken Neolitik Dönem	Çizgi bezemeli figürin	yük:5.5cm	kireç taşı	sırt	figürinin sırt çizgisini belirten bir çizgi ve sırt ortasında beş adet yatay uzanan çizgi var ya da bu çizgiler beden süsü (dövme?) olabilir	TAY 2, Kumartepe maddesi, Lev.1

Tablo 22 Kumar Tepe figürin verileri

4. 23. Mezraa-Teleilat

Karkamış Baraj Gölü etki alanında yer alan Mezraa-Teleilat Höyüğü, Şanlıurfa İli, Birecik İlçesi'nin güneyindeki Mezraa Beldesi'nde bulunmaktadır. Fırat Nehri'nin alt sekisi üstündeki yerleşmenin Fırat'ın yatağını batıya doğru kaydırması ile oluşmuş olan düzlükte, Fırat Nehri'ne ulaşan ve bugün artık bulunmayan iki derenin arasında bulunduğu anlaşılmaktadır (Özdoğan vd. 2002:36).

Teleilat Höyüğü'nde 1999 senesinde başlatılan çalışmalar ODTÜ-TAÇDAM GAP Karkamış Projesi kapsamında, Şanlıurfa Müzesi adına, İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Anabilim Dalı tarafından sürdürülmektedir. 2002 yılında, Ağustos-Eylül ayları içinde sürdürülen çalışmaların parasal desteği ODTÜ-TAÇDAM ile İstanbul Üniversitesi Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği tarafından sağlanmıştır (Özdoğan vd. 2002:36).

Resim 100 Mezraa-Teleilat figürini 1[16]

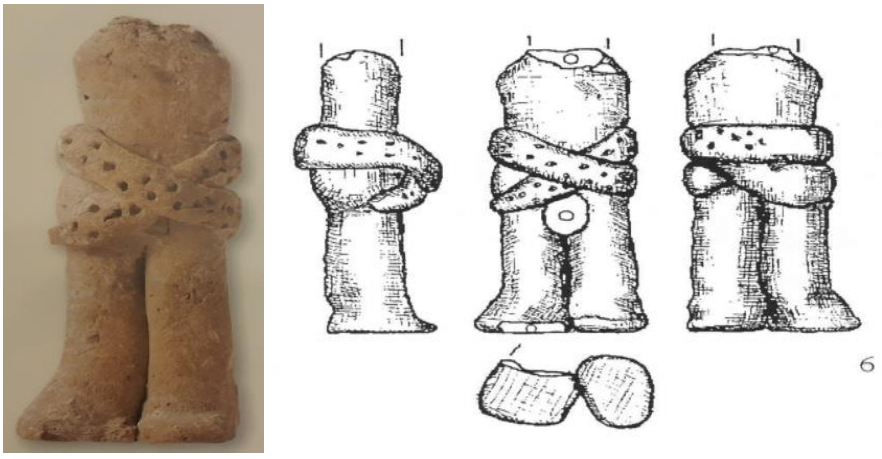
Ülke	Yer	Tarih Aralığı/Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/ kıyafet(?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Mezraa-Teleilat (Şanlıurfa)	Neolitik Dönem M.Ö 7000-6500	Kuşaklı figürin	yük:2.9cm gen:1.6cm	kireç taşı	Bel ve gövde	başın alt kısmındaki kabartı göğüs ya da beden aksesuarı olabilir belinde kabartma şeklinde bir kuşak olabilir ya da figürinin kolları önde bu şekilde bırakılmış olabilir	Özdoğan, 2007:124

Tablo 23 Mezraa-Teleilat figürin verileri

[16] Resimde yer alan figürinlerden Meraa-Teleilatta çok sayıda bulunmaktadır. Bu çalışmada yalnızca bu figürin dahil edilmiştir.

4. 24. Nevali Çori

Güney Toroslar'ın ön bölgesinde yer alan Nevali Çori, Şanlıurfa ilini sulayan Orta Fırat'ın bir yan kolu olan Kantara Deresi vadisinin olduğu kesimde bulunmaktadır. Sarp meyilli kireçtaşı kitlesinin çıkıntısında bulunan yerleşim platosu, yalnızca 90 m. uzunluk ve 40 m. genişliğindedir. Kantara deresi boyunda, iki kurumuş dere yatağıyla sınırlanmış ve Fırat vadisi ile yüksek konumlu teraslar arasında korunaklı bir alanda bulunur. Esas yerleşim üç yanı korunaklı alanda yer alırken, aynı döneme ait bir yapı da vadinin batı kesiminde yer almıştır. Tamamı beş tabakadan meydana gelmektedirr. 1980 yılında, H. G. Gebel yönetimindeki yüzey araştırmaları esnasında keşfedilmiş; 1983-1991 yıları arasında H. Hauptmann önderliğinde, Heidelberg Üniversitesi ile Urfa Müzesi tarafından ortaklaşa kazılmıştır. Nevali Çori'de, toplam 7 kazı sezonu çalışılmış ve 1992'den sonra, Atatürk Barajı'nın arkasındaki gölün suları altında kalmıştır (Hauptman, 1999:70).

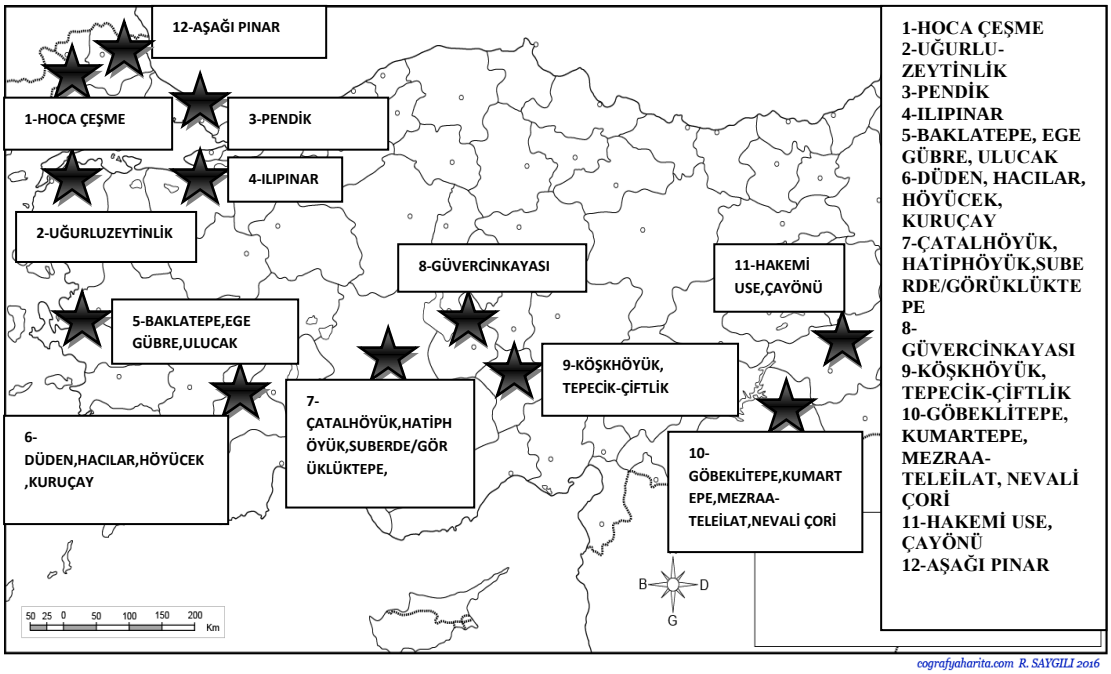
Resim 101 Nevali Çori figürini 1

Resim 102 Nevali Çori figürini 2

Ülke	Yer	Tarih Aralığı/ Bul. Yeri	Tanım	Boyutlar	M.türü	Bezeme/süs/kıyafet (?) yeri	Açıklama	Kaynakça
Türkiye	Nevali Çori (Şanlıurfa)	Neolitik Dönem	Nokta bezemeli figürin	yük:5.8cm gen:1.8cm	p.t	kollar	kolların üzerinde delikler var ve bu deliklerin süsleme için yapılmış olabileceği düşünülüyor leopar postuna (kıyafet?) sarınmış bir figürin	Morsch, 2002:155 Fig.6 Hauptmann, 2007:123
Türkiye	Nevali Çori (Şanlıurfa)	Neolitik Dönem	Çizgi bezemeli figürin başı	yük:8.9cm gen:7.5cm	kireç taşı	baş	başta yüz bölgesinde dikey ve yatay olarak çentikler var dövmeyi temsil ediyor olabilir	Hauptmann, 2007:126

Tablo 24 Nevali Çori figürin verileri

Harita 1 Tezde yer alan beden süsüne sahip figürinlerin Türkiye'deki dağılımları

DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Neolitik ve Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmiş olan kıyafetli (?), bezemeli, baş süsüne sahip olan, beden aksesuarlarını üzerinde barındıran figürinlerin bedensel temsilinin değerlendirilmesi konusuna yer vermektedir.

Bu tez kapsamında, Neolitik ve Kalkolitik Dönem beden aksesuarlarını üzerinde barındıran 93 adet figürin saptanmıştır. Bunların büyük çoğunluğunu 76 adetle Neolitik Döneme tarihlendirilmiş olan figürinler oluşturup; kalan 17 tanesini de Kalkolitik Döneme tarihlendirilmiş olan figürinler meydana getirmektedir.

Marmara Bölgesinde ele geçen 14 figürini değerlendirdiğimizde, bölgede beden süsüne sahip figürinlerde genel olarak v şekilli bezeme, nokta bezeme ve çizgi bezemenin tercih edildiği görülmektedir. Figürin üzerindeki giyim çoğunlukla kazıma ya da çentiklerle gösterilmektedir. Giyim derken (kıyafet), figürin üzerinde bedenin çıplak olarak bırakılmadığı figürinin çıplaklığını örtecek şekilde boya ile ya da bezeme türüyle, kabartı şeklinde doldurulan alanların olduğu figürinler kastedilmektedir. Marmara Bölgesinin spesifik örneklerini Resim 11 Ilıpınar figürini 1 ve Resim 12 Pendik figürini 1 oluşturmaktadır. Resim 12 Pendik figürini 1 geometrik şekilli zik zak bezemeli türüyle ve Resim 11 Ilıpınar figürini 1 geometrik şekilli baklava motifli bezeme türüyle bu bölgeye göre tek örnektirler. Bu bölgede ele geçen figürinlerde genel olarak baş süslemesi görülmemekte ve süslemeler bacakların ön kısmına, gövdeye ya da kalçaya yapılmaktadır.

Ege Bölgesinde ele geçen 8 figürini değerlendirdiğimizde, bölgedeki figürinlerde çok çeşitte baş süsü kullanıldığı görülmektedir. Giyim olabilecek eklentiler genel olarak bel ve kalça kısmında yer almaktadır. Resim 16 Bakla Tepe figürini 1 buluntusunda Polos benzeri başlık olabilecek eklenti, Resim 18 Ege Gübre figürini 2'de nokta bezemeli baş süsü, Resim 19 Ege Gübre figürini 3'te kabartmalı halka bezemeli baş süsü olabilecek eklentilr vardır. Bakla Tepe, Ege Gübre ve Ulucakta birbirinden farklı baş süsü olabilecek eklentiler figürinler üzerinde

gösterilmiştir. Eğer bu eklentiler başlık ya da bir baş süsü ise her yerin birbirine göre farklı baş süsü unsurlarına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ege bölgesinde daha çok baş süsü ve giyim unsuru olabilecek eklentiler kullanılmıştır. Ele geçen 8 figürinden 6'sında baş süslemesine dair unsurlar olması belki de buradaki insanların baş süsüne verdiği önemi ya da geleneklerini yansıtıyor olabilir. Toplumun ileri gelen insanlarının bir güç sembolü olarak kullandıkları beden aksesuarlarından birinin belki de baş süsü olduğu düşünülebilir.

Akdeniz Bölgesinde ele geçen 37 figürini değerlendirdiğimizde, Hacılarda baş, kalça ve bedenin tamamında beden süsleri bulunmaktadır. Baş süsü çoğunluktadır. Resim 25 Hacılar figürini 1 ve Resim 32 Hacılar figürini 8'deki figürinde kare motifleri bulunmaktadır. Resim 25 Hacılar figürini 1'de kare motifi belden aşağıda; Resim 32 Hacılar figürini 8'de gövde kısmında yapılmıştır. Bu kare motifi 93 figürin içinde sadece burada görülmüştür. Resim 35 Hacılar figürini 11'de ise figürin üzerinde omuzlardan itibaren bedenin yarısında boya ile süsleme yapılmış, diğer yarıda ise ortası boş olan çok sayıda yuvarlak geometrik şekiller ile beden süslemesi yapılmıştır. Bu süslemeye sahip 93 figürin içinde başka bir figürin bulunmamaktadır. Örnek, tektir. Bu bölgeye göre, Resim 24 Düden figürini 1'deki figürin tektir ve baş süsüne sahiptir. Höyücek'te ise süslemeler çoğunlukla gövde, baş, tüm beden ve ayakların ön kısmında yapılmıştır. Höyücek'te noktalar, birbirini kesen çapraz çizgiler ve geometrik şekillerin beden süslemesinde kullanıldığı görülmektedir. Resim 39 Höyücek figürini 1 başının arkasında x şeklinde süsleme ve bedeninde yer alan üçgenimsi geometrik şekilli süslemeleriyle tek örnektir. 93 figürin içinde de bu figürine benzer başka örnek bulunmamaktadır. Resim 40 Höyücek figürini 2, Resim 41 Höyücek figürini 3, Resim 42 Höyücek figürini 4 ve Resim 47 Höyücek figürini 9, Resim 53 Höyücek figürini 15'te noktalarla belirli düzende yapılmış beden süsleri bulunmaktadır. Resim 47 Höyücek figürini 9 hariç diğer figürinlerde (Resim 40-41-42) bezeme yeri gövde kısmındadır. Resim 47 Höyücek figürini 9'da belden aşağıdaki kısmın noktalarla bezendiği görülmektedir. Resim 39-41-43-44-50 ve 53'de beden süsü olarak yatay çizgiler kullanılmıştır. Resim 43-44-53 yatay çizgilerin oluşturduğu beden süslemeleri figürinlerin gövdesinde yer almaktadır. Resim 39 Höyücek figürini 1 ve Resim 50 Höyücek

figürini 12'de baş bölgesinde yatay çizgilerin kullanıldığı görülmektedir. Resim 41 Höyücek figürini 3'te ise yatay çizgiler dizin arka tarafında gösterilmektedir. Resim 53 Höyücek figürini 15'deki figürin gövde kısmında hem nokta hem de birbirini kesen çizgiler bulundurması bakımından tek örnektir. 93 figürin içinde de bu figürin gibi bir örnek bulunmamaktadır. Hacılar ve Höyücek'te kıyafet ya da beden süsü olabilecek unsurların genel olarak boya ve çizgilerle ifade edildiği görülmektedir. Höyücek'te Resim 55 Kuruçay figürini 2, Resim 56 Kuruçay figürini 3 ve Resim 58 Kuruçay figürini 5 figürinlerini bacak parçaları oluşturmaktadır. Her bacak parçasında boya izi vardır. Kıyafetler burada boya ile gösterilmiş olabilir. Resim 57 Kuruçay figürini 4 ve Resim 59 Kuruçay figürini 6 da baş süsü kullanılmış Resim 57 Kuruçay figürini 1'de ise baş ele geçmese de ense kısmında baş süsünün parçası bulunmaktadır. Resim 60 Kuruçay figürini 7'de kalça kısmından kasığa uzanan v şeklinde karşılıklı iki çizgi kıyafeti temsil ediyor olabilir. Kıyafet ya da beden süsü olabilecek unsurlar boya ve çizgilerle temsil edilmiştir. Kuruçay figürinlerinde gövdede beden süslemesine dair ele geçen bulgu bulunmamaktadır.

İç Anadolu Bölgesinde ele geçen 25 figürini değerlendirdiğimizde, figürinleri çoğu Konya'da bulunmuştur. 17 adet figürin buradan elde edilmiştir. Resim 61 Çatalhöyük figürini 1 dahil Resim 67 Çatalhöyük figürini 7'de dahil olmak üzere, Resim 70 Çatalhöyük figürini 10'daki Çatalhöyük'ten ele geçen figürinlerde baş süsü bulunmaktadır. Bu baş süsleri genel olarak başa yayvan bir biçimde eklenmiştir. 93 figürin içinde başka hiçbir yerde bu biçimde baş süsü bulunmamaktadır. Resim 66 Çatalhöyük figürini 6'da figürinin baş süsü leopar derisi motifinde gözükmektedir. Baş süsünde leopar desenine sahip örnek sadece Çatalhöyük'te ele geçmiş ünik bir örnektir. Resim 63 Çatalhöyük figürini 3 ve Resim 71 Çatalhöyük figürini 11 gövde kısmında çapraz (X) beden süslerine sahiptir. Bu çapraz süsler boya ile belirtilmiştir. 93 figürin içinde gövde kısmında çapraz (X) süsleme bulunan hiçbir figürinde bu süsleme boya ile yapılmamıştır. Sadece Çatalhöyük'te bu işaret boya kullanılarak figürin üzerinde belirtilmiştir. Diğer yerlerde bu süslemenin kazıma ile gösterildiği görülmektedir. Resim 66-67-72'de çizgilerle belirtilmiş bilezik olabilecek beden süsleri bulunmaktadır. 93 figürin içinde bu şekilde beden süsüne sahip başka hiçbir figürin bulunmamaktadır. Resim 68

Çatalhöyük figürini 8 ve Resim 69 Çatalhöyük figürini 9'da belde kuşak benzeri kıyafet olan 2 figürin Çatalhöyük'te ele geçmiştir. Çatalhöyükte genel olarak süsleme yapılan yerleri; gövde, bel, kollar, bacaklar oluşturmaktadır. Çapraz bezemenin (X) bedenin pek çok yerine dağıldığı Resim 71 Çatalhöyük figürini 11'de gösterilen figürin 93 figürin içinde tek örnektir. Ayrıca Resim 71 Çatalhöyük figürini 11 ayaklarında halhal benzeri beden aksesuarına sahip olan tek figürin örneğidir. Resim 78 Çatalhöyük figürini 14'te sırt kısmında çizgiler ile beden süsü bulunmakta ve Resim 79 Çatalhöyük figürini 15'in sırt kısmında dövme (?) olabilecek beden süsleri yer almaktadır. Çatalhöyük'te kıyafet ya da beden süsü olabilecek unsurlar boya, noktalar ve çizgiler ile belirtilmiştir. Çatalhöyük'teki figürinlerin çoğu baş süsüne sahiptir. Kıyafete sahip olduğu düşünülen Resim 69-70-72-73 figürinlerinde noktalar kullanılmıştır. Hatip Höyük Resim 41 Hatip Höyük figürini 1'deki figürin bere türünde Çatalhöyük baş süslerine göre daha kabarıktır ve bu türdeki tek baş süsü bu figürine aittir.

Köşkhöyük'te Resim 83 Köşk Höyük figürini 1, Resim 84 Köşk Höyük figürini 2 ve Resim 87 Köşk Höyük figürini 5'te kıyafet olabilecek unsurlar bulunmaktadır ve hepsi bel bölgesinden başlamaktadır. Resim 83 Köşk Höyük figürini 1'de kıyafeti belirtmek için beyaz boya kullanılmış, belden ayakları da örtecek şekilde etek benzeri kıyafet figürin üzerinde belirtilmiştir. Kalça ve ayaklar çıplak olarak gösterilmiştir. Resim 84 Köşk Höyük figürini 2'de figürinin beli üzerinde kalın bir kuşak var ve kuşağın ucu kasık bölgesini kapatacak biçimde aşağı doğru sarkmaktadır. Resim 87 Köşk Höyük figürinin'de ise belden iki ucu arkada kalçayı kapatıp kuşağın bir ucu sarkmaktadır. Bu tarzda yapılmış olan kuşakların benzeri buradan başka Resim 10 Hoca Çeşme figürini 2 ve Resim 23 Ulucak Höyük 4'te bulunmaktadır. Yani bu kuşak türü Hem Marmara Bölgesinde hem Ege Bölgesinde hem de İç Anadolu Bölgesin'de figürinler üzerinde yansıtılmıştır. Bu modelin toplum insanları tarafından pek çok bölgede benimsenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Belki bu kuşak türünü kullanan figüriner toplumun sporcularını, belirli bir meslek grubunu temsil ediyor olabilir. Köşk Höyükte Resim 84-85-86'ya bakıldığında baş süsü kullanılan figürinler gözükmektedir. Resim 85 Köşk Höyük figürini 3'deki baş süsüne sahip figürin örneği 93 figürin içinde tektir. Saçların

arkadan öne çapraz bir biçimde tarandığı düşünülen başka bir figürin bulunmamaktadır. Hatip Höyükte ele geçen Resim 82 Hatip Höyük 1 ve Köşk Höyükte bulunan Resim 84 Köşk Höyük figürini 2'deki figürinlerin baş süsleri birbirine benzerdir. İç Anadolu Bölgesinde yerler arası benzerlik olduğu görülmektedir. Resim 39 Höyücek figürini 1 ve Resim 86 Köşk Höyük 4 figürinleri benzer olarak silindirik baş süsüne sahiptir. Akdeniz ve İç Anadolu Bölgelerinde baş süsü bakımından benzerlik gözükmektedir. Resim 89 Suberde/Görüklüktepefigürini 1'de bedenin arkasında ayakların arkasına gelecek uzunlukta bir pelerin olabilecek kıyafet var ve kıyafetin üzerinde ayakların arkasına gelen yerde birbirini kesen çizgiler bulunuyor. Bu çizgiler kıyafetin kıvrımlarını belli etmek için yapılmış olabilir ya da bir süs olabilir. Bu unsurlar figürinlerin giyimli olduğunu göstermektedir. Konya'da bulunan Çatalhöyük, hatip Höyük ve Suberde/Görüklüktepe'de ele geçen hiçbir figürinin beden süslemelerinde benzerlik bulunmamaktadır. Şu anki bulgulardan hareketle her yerin kendine özgü figürin süslemesine sahip olduğu söylenebilir. Resim 80 Güvercinkayası 1'de sivri başlık bulunmakta ve gövde kısmında çizgiyle kıyafet belirtilmiştir. Resim 81 Güvercinkayası 2'de gövde de noktalarla kıyafet olabilecek bezeme yapılmıştır. İç Anadolu Bölgesi figürinlerinde beden süsü olarak daha çok takı olabilecek bilezikler, kıyafet eklentisi olarak kuşaklar, pelerinler ve hayvan postu motifleri kullanılmıştır. Baş süsleri de yerlere göre kendi içinde farklılık göstermektedir. Çatalhöyükte bulunan Resim 69-70-73 figürinleri üzerinde leopar postunda kıyafet var gibi gözükmektedir. Tepecik-Çiftlikte yer alan Resim 88 Tepecik Çiftlik figürini 1 ile benzerdirler. Özellikle de Resim 73 Çatalhöyük figürini 13 ve Resim 88 Tepecik-Çiftlik figürini 1'de nokta bezemeleri bakımından birbirine çok benzemektedir.

Güney Doğu Anadolu Bölgesinde ele geçen 8 figürini değerlendirdiğimizde, Resim 90 Çayönü 1 figürini 93 figürin içinde benzersizdir. Bel kısmında topaklara sahiptir. Bu şekilde eklentilere sahip olan baş figürin olmamakla beraber bulunan figürin parçasının kuşağa sahip olabileceği düşünülmektedir. Resim 91 Çayönü 2 figürini, başı verev çizgiler barındıran baş süsüne sahiptir. Göbeklitepe'den Resim 91 Göbeklite figürini 1 bedenini saran omuzlardan ayaklarına kadar giyimli olarak gösterilmiştir. Resim 98 Hakemi Use figürini 1, figürin başı konik sivri geriye doğru

olan baş süsüne sahiptir boynunda koyla olabilecek iki sıra çizgi bulunmaktadır. Resim 80 Güvercinkayası figürini 1, figürinin baş süsüyle konik ve sivri olması bakımından benzerlik bulunmaktadır. Resim 99 Kumar Tepe figürini 1, figürini sırtında yatay ve dikey beden süsü bulundurmaktadır. Bölgedeki tek sırt süslemesine sahip figürin budur. Resim 100 Mezraa-Teleilat figürini 1'de figürini boyun çevresinde ve bel kısmında beden aksesuarı olabilecek kabartıya sahiptir. Resim 101 Nevali Çori figürini 1'de figürinin üzerine leopar postundan kısa bir beden örtüsü bulunmaktadır. Çatalhöyük ve Tepecik-Çiftlik figürinleri; Resim 69 Çatalhöyük figürini 9, Resim 88 Tepecik-Çiftlik figürini 1 figürinlerinde de figürinin leopar postu kıyafeti giydiği gözükmektedir. İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da leopar postu giydiği düşünülen figürinler bulunmaktadır. Resim 102 Nevali Çori figürini 2 figürin başında yüz kısmında yatay çizgiler beden süsü olarak kullanılmıştır. Benzer örnek, Resim 6 Aşağı Pınar figürini 6 ve Resim 7 Aşağı Pınar figürini 7 figürinleri ile Marmara Bölgesinde de bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde beden süsleri çoğunlukla çizgi şeklindedir. Ayrıca baş süsü ve noktalarla bezemeler de bulunmaktadır.

Marmara Bölgesinde ele geçen 14 figürin vardır 3 kil ve 1 kemik figürin dışında hepsinde pişmiş toprak tercih edilmiştir. 93 figürin içerisinde kemikten yapılan tek figürin Marmara Bölgesi'de Aşağı Pınar Höyük'te ele geçmiştir. Ege Bölgesinde ele geçen 8 figürin vardır ve hepsinin yapımında pişmiş toprak tercih edilmiştir. Akdeniz Bölgesin'de Düden 1, Hacılar 14, Höyücek 15, Kuruçay 7 toplam 37 figürin ele geçmiştir. Hacılar'daki 2 adet pişmemiş toprak yapımı figürin dışında 35'i de pişmiş topraktan yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu'da Çayönü'de 2 kil, Göbeklitepe'de 1 kireç taşı, Hakemi Use'de 1 kil, Kumar Tepe'de 1 kireç taşı, Mezraa-Teleilat'ta 1 kireç taşı, Nevali Çori'de 1 pişmiş toprak ve 1 kireç taşı olmak üzere bölgedeki toplam figürin sayısı 8'dir. 4 kireç taşı figürin başı çekerken onu 3 kil ve 1 pişmiş topraktan yapılan figürinin izlediği görülmektedir. İç Anadolu Bölgesinde Çatalhöyük'te 6 pişmiş toprak, 1 taş, 1 alabaster, 4 mermer, 1 siyah taş, 1 kireç taşı,1 mavi kireç taşı figürin vardır. Hatip Höyük'te 1 yeşil taştan figürin bulunmuştur. Köşk Höyük'te 4 pişmiş toprak, 1 alçı taşı figürin ele geçmiştir. Suberde/Görüklüktepe'de 1 pişmiş toprak figürin saptanmıştır. Güvercinkayası'nda 1

pişmiş toprak 1 mermer figürin, Tepecik-Çiftlikte 1 pişmiş toprak figürin olmak üzere bölgede toplam 25 figürin vardır. 13 sayısı ile en fazla pişmiş toprak figürin tercih bakımından öndedir. Bu bölge figürin hammaddesi bakımında en çok çeşide sahip olan bölgedir.

Ele geçen figürinler üzerinde x motifli bezeme İç Anadolu ve özellikle de Akdeniz Bölgesinde çok sık kullanılmıştır. Resim 63 Çatalhöyük 3 figürininde gövde kısmında, Resim 71 Çatalhöyük 11 figürininde bacaklar gövde ve kollarda kullanıldığı görülmektedir. Beden üzerinde x motifinin kullanım alanı en fazla Resim 71 Çatalhöyük 11 figürinine aittir. Resim 24 Düden figürini 1'de baş bölgesinde, Resim 30 Hacılar 6'daki figürinde baş bölgesinde, Resim 31 Hacılar figürini 7'de baş bölgesinde, Resim 36 Hacılar figürini 12'de gövde bölgesinde, Resim 39 Höyücek figürini 1'de baş bölgesinde, Resim 45 Höyücek figürini 7'de baş bölgesinde, Resim 48 Höyücek figürini 10 baş bölgesinde, Resim 53 Höyücek figürini 15'te gövde bölgesinde, Resim 54 Kuruçay figürini 1'de baş bölgesinde x motifi kullanılmıştır. Anlamına dair bir bilgimiz yoktur ancak süsleme için tercih edilmiş basit yapıma sahip olduğundan insanlar tarafından tercih edilmiş olabilir. Akdeniz Bölgesi'nde yaşayan insanların x motifini çok severek kullandıkları görülmektedir. İç Anadolu'da daha az örnek ele geçmiştir. Belki bu iki yer arasında bir etkileşim olmuş ve figürinlerdeki bu motif yayılmış olabilir. Ya da Akdeniz için bu x motifi bir gelenek haline gelmiş ve figürinler üzerinde de yansıtılmış olabilir. Ege, Marmara ve Güney Doğu Anadolu'daki figürinlerde bu motife rastlanılmamıştır.

Figürinlerdeki malzeme tercihlerine bakılacak olursa; Buren'e göre pişmiş toprak malzemelerin doğada bol miktarda olması ve birçok farklı bölgelerden gelmeleri günlük yaşam üzerinde çağının giysi geleneği ve göreneklerini, dönemin topluluklarının yaşamları hakkında bilgiler sağlamaktadır (Buren, 1930:27). Elde edilen yerlerdeki figürinlere bakılacak olursa genel olarak çevredeki olanaklardan elde edilen malzemelerle figürinleri yaptıkları görülmektedir. Taş ve kil arasında, pişmiş toprak ya da pişmemiş toprak arasında yapılan figürinler arasında büyük ihtimal ile tercihsel bir fark bulunuyor olabilir. Ancak; Silek, 'Eğer bir figürin bir altar (sunak) üzerine yerleştirilmiş biçimde ele geçer ise ilahi bir anlam; başka bir

figürin parçasıyla beraber bothros yerlerine atılmış açık yerlerde zarar görmüş veya aşınmışsa dünyevi bir açıklama yoluna gidilmesi' gerektiğini belirtir (Silek 2010:29). Bu bu açıdan, Higgins pişmiş toprak figürinlerin, birer adak eşyası konumunda olabileceğini belirtir (Higgins, 1969:9). Bunun yanı sıra pişmiş toprak malzemelerin doğada fazla bulunması figürinlerin bol ve kolay bir şekilde üretilip mezarlar, evler gibi pek çok alanda ele geçmesine de katkıda bulunmuştur. Buren ve Langin-Hopper, dönemin sanatçılarının kullanım tercihi bakımından taş ve çok büyük heykellerin kullanımının pahalı olması nedeniyle, maliyet bakımından daha düşük olan, dini adak nesneleri olarak pişmiş toprak figürinlerin sıkça kullanmış olduğunu belirtmektedir (Buren, 1930:27; Langin-Hopper, 2011:3). Farklı figürinlerin farklı çerçeveler ve farklı dünyalar anlamına geldiği de düşünülmektedir (Whittle 1998; 2003; Nanoglou 2006). Ancak tez içerisindeki figürinlerin ne gibi sebeplerle hammaddelerinin tercih edildiğini kesin olarak belirtmek mümkün değildir. Figürinlerin neden böyle yapılmış olduklarına dair düşüncem, toplumun belirli günlere ait kutladıkları günlerin giyimlerini gösteriyor olabilir, dönem insanlarının günümüzde de insanların bedenine uygulayıp severek kullandığı dövmeleri bedenlerinde yansıtıyor olabilirler. Dönemin ileri gelenlerinin sahip olduğu aksesuarları ya da sadece onlara özel olan işaretleri (x,v işaretleri gibi) yansıtıyor olabilirler. Boyanın kullanıldığı figürinler, çizgi veya kazıma kullanılan figürinler de farklı işlevlere sahip olabilir. Figürlerinler insanlara kim olduklarını, nerede olduklarını, ne olduklarını ve ilişkilerinin diğerleriyle ne olduğunu sorgulamalarını sağlamış olabilir.

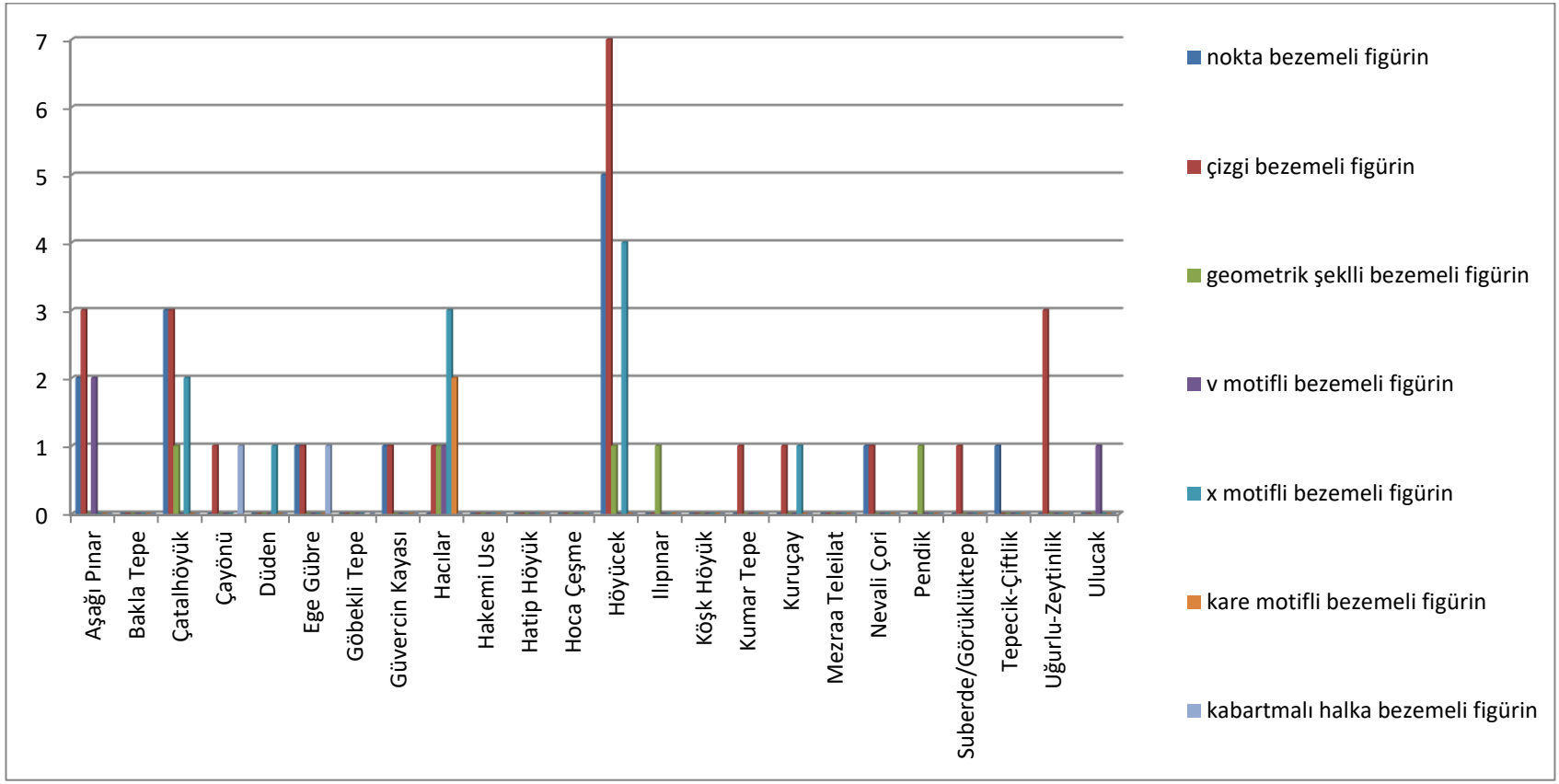
Geçmiş dönemde yapılan figürinlerin günümüze ışık tutması için beden üzerindeki bezemelerin, süslemelerinin ve aksesuarlarının, figürinlerin anlamlarının vb. önemi üzerinde durmak gerekir. Yapılan bu figürinlerin toplumda önemli insanları mı, sıradan insanları mı ya da her ikisini de mi anlatmak istediklerini saptamaya çalışmak dönem insanlarının kültürü, sosyal yapısı, yaşantısı, gelenekleri hakkında da bizlere bilgiler sunacak olması bakımından önemlidir.

Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönem beden süsüne sahip figürinleri karşılaştırıldığında; Neolitik Dönem baş süsüne sahip figürinler yayvan, konik,

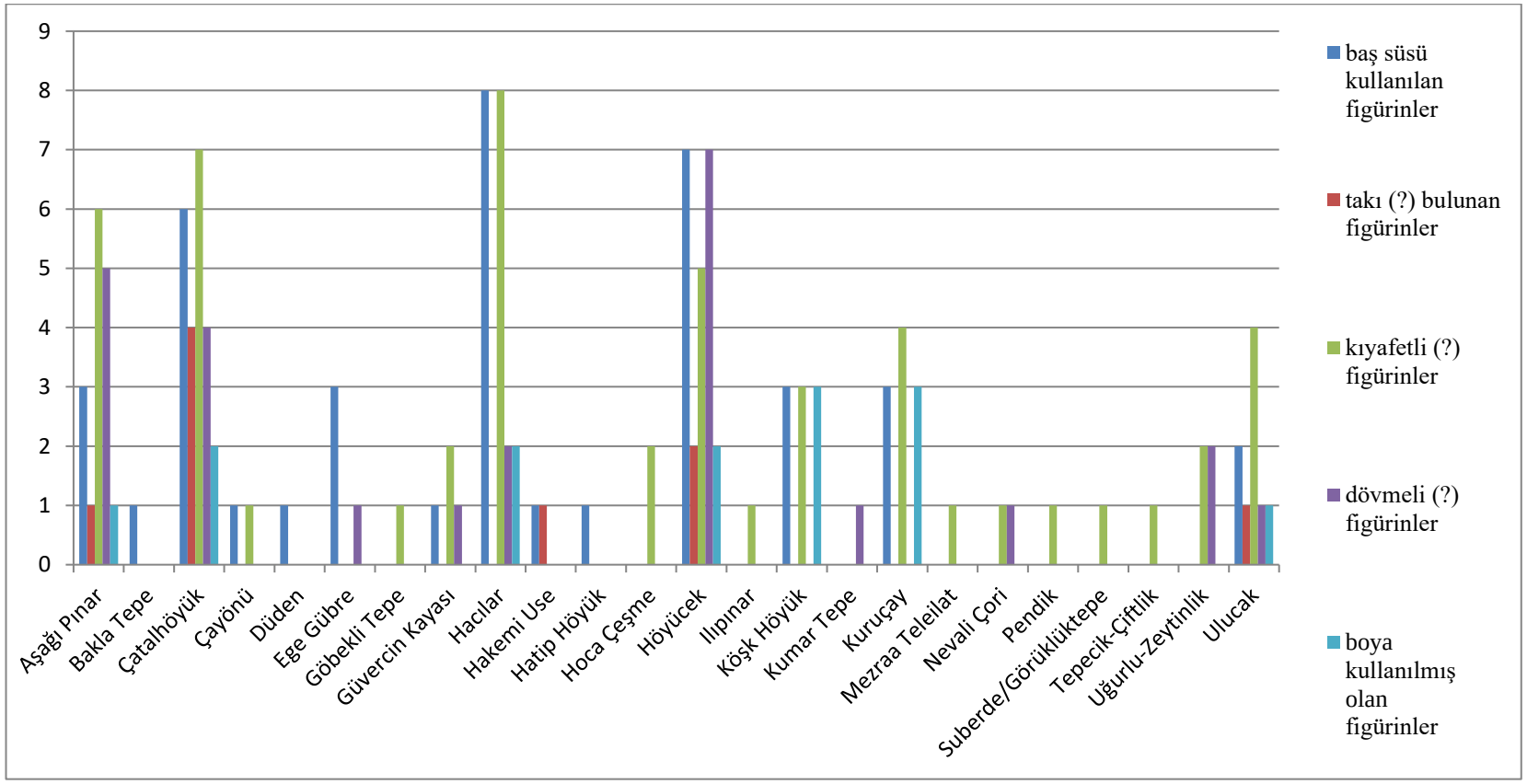
silindirik olma bakımından çeşitlidir. Kalkolitik Dönem figürinlerinde sadece polos benzeri başlık örneği ve silindirik başlık örneği olduğundan çeşit azdır. Neolitik Dönem figürinlerinde nokta bezeme, çapraz bezeme, üçgen, kare, zik zak, yatay çizgi kafes motifi gibi çok sayıda geometrik bezeme beden süslemesi olarak kullanılırken; Kalkolitik Dönemde daha az sayıda bezeme kullanılmaktadır. Kullanılan bezeme türleri benzerlik ve farklılıklar taşımaktadır. Kalkolitik Dönem figürinlerinde de yatay çizgi bezeme, 'v' biçimli bezeme, çapraz bezeme, halka biçimi (Resim 35 Hacılar figürini 11) gibi geometrik bezeme türleri bulunmaktadır. Neolitik Dönem figürinlerinde takı olabilecek kolye, halhal, bilezik gibi unsurlar daha çok kullanılmışken, Kalkolitik Dönem figürinlerinde bunlar görülmemektedir. Neolitik Dönem kıyafetli olduğu düşünülen bazı figürinlerde hayvan postu kıyafet olarak kullanılmaktadır. Kalkolitik Dönemde de Neolitikteki kadar fazla olmasa da figürin üzerinde hayvan postu olabilecek bir kıyafet unsuru kullanıldığı görülmektedir. Bu özellik Neolitik ve Kalkolitik Dönem bedensel süslemeye sahip figürinler için ortak özelliklerdir.

Neolitik figürinlerde bedenin süslemesinde baş, omuzlardan bele kadar olan bölge, sırt, bacaklar, kollar, boyun kullanılırken; Kalkolitik Dönem figürinlerinde beden süslemesinde baş, omuzlardan bele kadar olan kısım, bel, gövde ve bacakların kullanımı tercih edilmiştir. Neolitik Dönem figürinlerinde saç stili olması muhtemel kıvırcık, örgü, çapraz tarama, zik zak, topuz gibi modeller varken; Kalkolitik Dönem figürinlerinde başta saç stili olabilecek yatay çizgi ve topuz modelleri bulunmaktadır. Neolitik Dönem figürinlerinde beden süslemesinde siyah, beyaz, kırmızı, kahverengi gibi çeşitli boya kullanımları bulunurken; Kalkolitik Dönem'de çok sayıda çeşitlilik bulunmamaktadır. Rengin dönem toplulukları için bir anlamı olup olmadığı konusunda kesin bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat renklerin anlamına ilişkin yorumlar bulunmaktadır. Örneğin; Berekhat Ram'da ele geçen figürinin kırmızı aşı boyasıyla boyalı şekilde yapılması, figürinin sembolik ve inançsal bir işlevi olduğu yönünde yorumlanmıştır (Tekin, 2019:61). Ayrıca Çatalhöyük'teki kullanılan kırmızı renk aşı boyasının amacı (evler ya da figürinler vs.) Mellaart'a göre 'ister ölünün bedeninde ister evin ya da yanında uyuduğu tapınağın duvarında olsun, ister oturduğu ya da uyuduğu platformda, ister damını ayakta tutan ve devrilebilecek

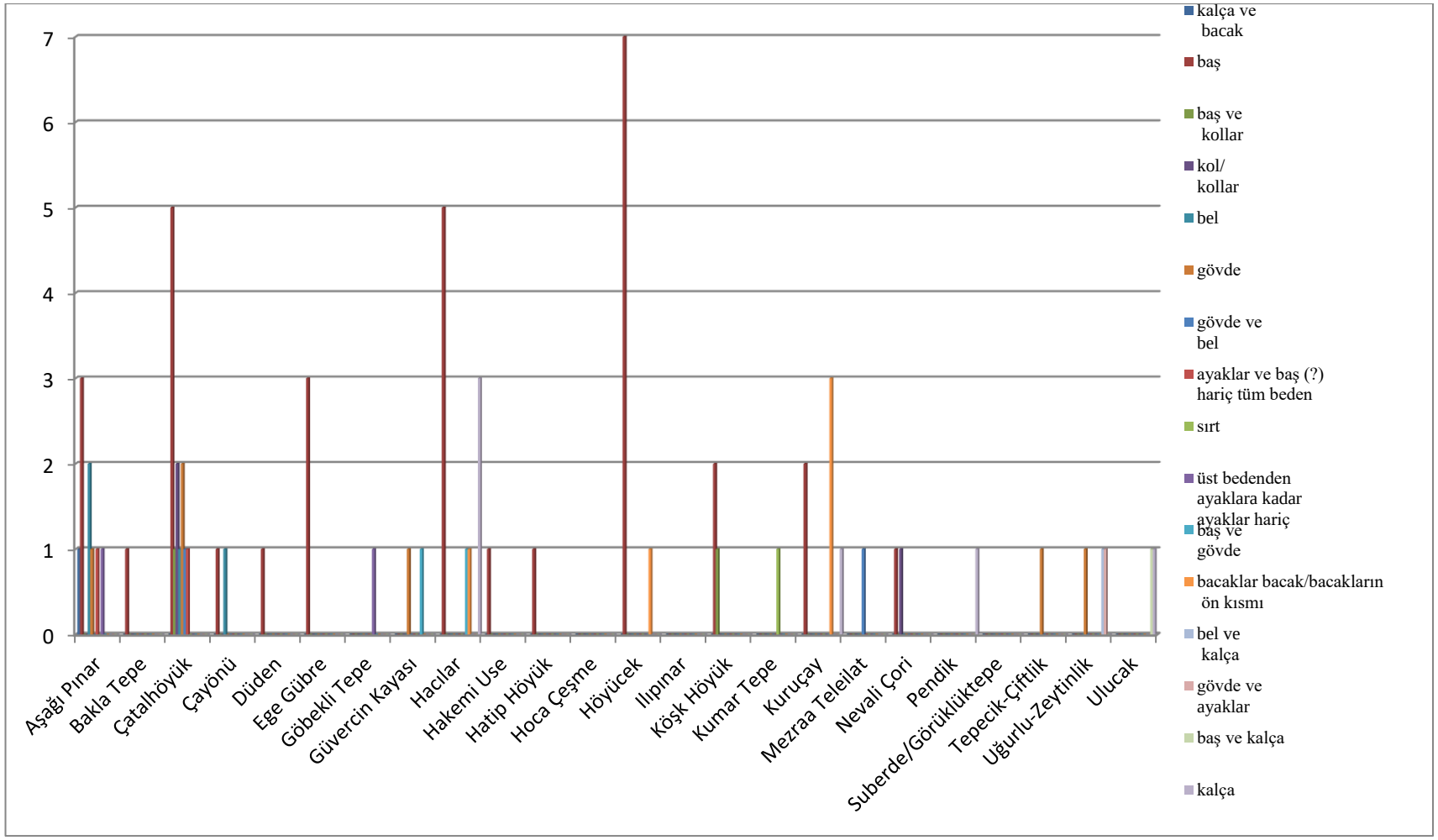
dikmelerde, isterse değerli eşyalarını koyduğu sandıklarda ya da yemeğini sakladığı sepetlerde, kötü ruhları uzakta tutmak ve böyle süslü nesneleri korumaktır.' (Mellaart, 1967:149-150). Neolitik Dönem figürinlerinde ham madde olarak pişmiş toprak, alabaster, pişmemiş toprak, mermer, taş, siyah taş, yeşil taş, kireç taşı, alçı taşı, kil gibi çok çeşitli malzeme tercih edilmişken; Kalkolitik Dönem figürinlerinde sadece çoğunlukla pişmiş toprak ardından mermer kullanılmıştır. Kalkolitiğe tarihlendirilen Resim 5 Aşağı Pınar 5 figürini tek kemik figürin olması açısından Kalkolitik Dönemde Neolitik Dönemden farklı bir figürin hammaddesi kullanıldığını söyleyebiliriz.

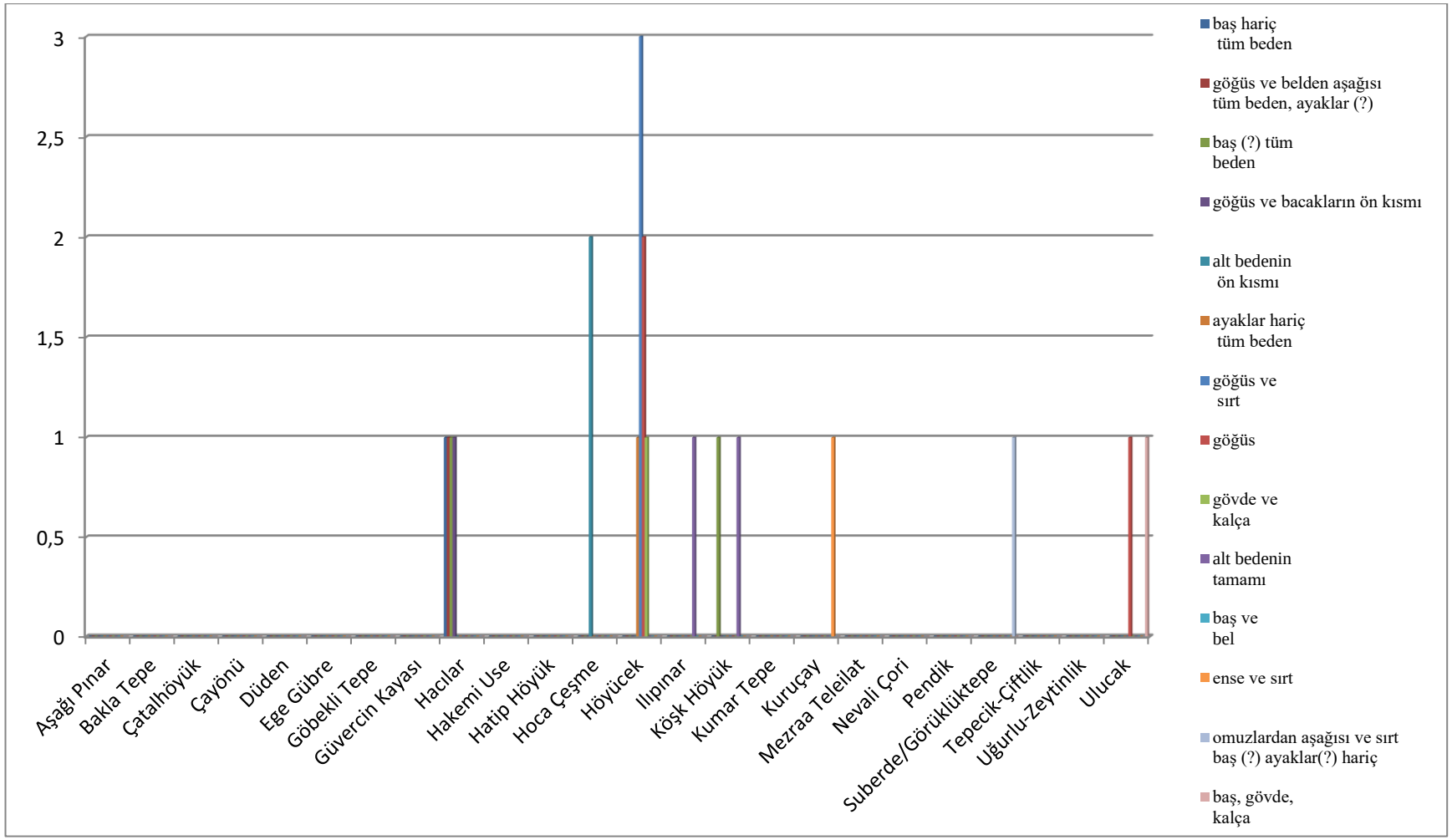
Grafik 1 Bezemeli Figürinlerin Yerlere Göre Dağılımları

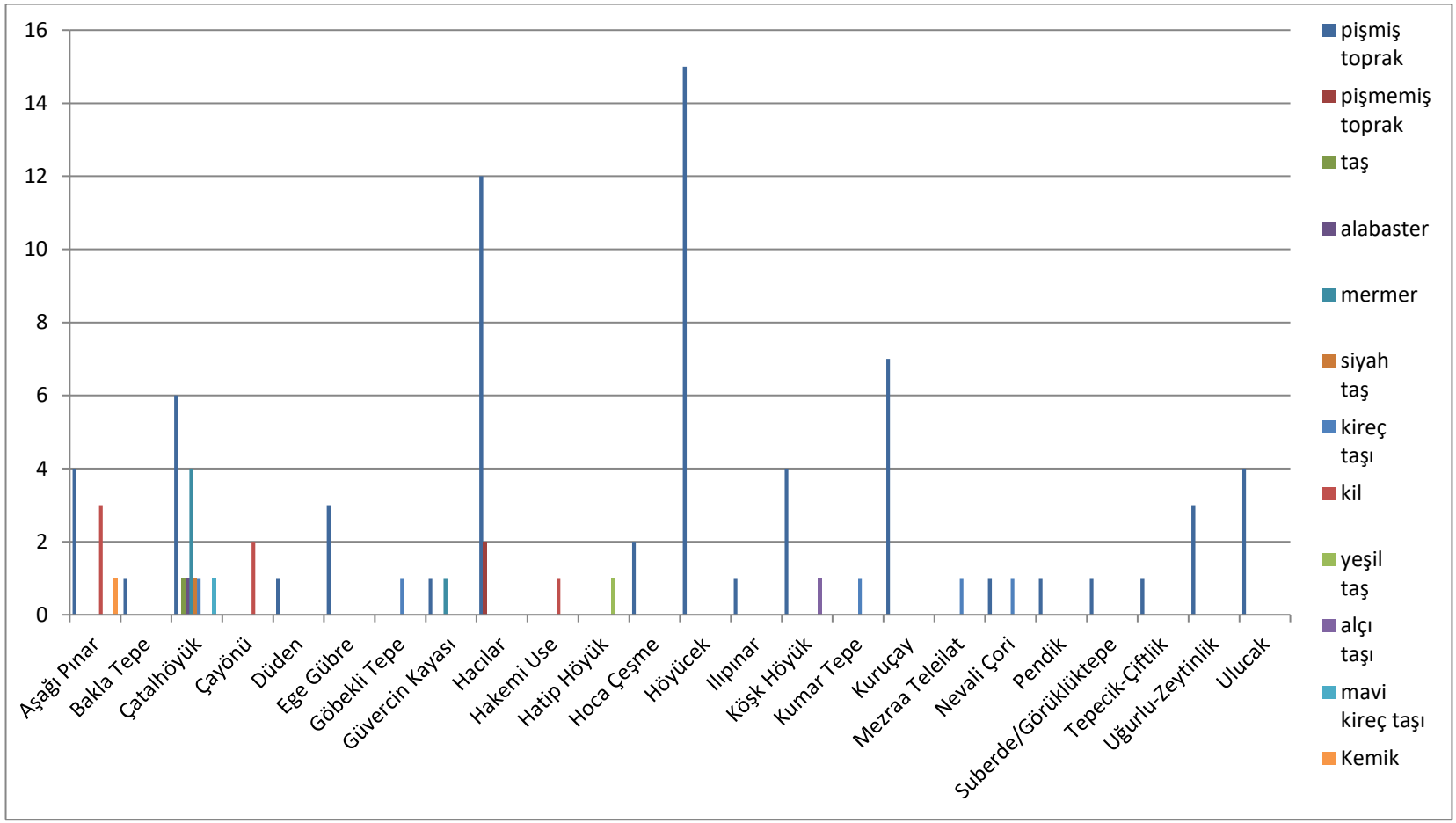
Grafik 2 Beden Süsüne Sahip Figürinlerin Yerlere Göre Dağılımları

Grafik 3 Türkiye'deki Beden Süslemesine Sahip Figürinlerin Beden Üzerindeki Yerlerinin Dağılımı 1

Grafik 4 Türkiye'deki Beden Süslemesine Sahip Figürinlerin Beden Üzerindeki Yerleri'nin Dağılımı 2

Grafik 5 Türkiye'de Ele Geçen Neolitik ve Kalkolitik Dönem Beden Süsüne Sahip Figürinlerin Hammaddeleri'nin Dağılımı

SONUÇ

Neolitik ve Kalkolitik Dönem figürinlerin bedensel temsilinin değerlendirilmesi konusu açısından üzerinde çalışma yapılabilecek çok sayıda soru işareti barındırmaktadır. Bu tez çalışmasında daha önceden üzerinde çalışma yapılmamış ve üzerinde durulmamış olan beden süslemelerine ve aksesuarlarına sahip olan Neolitik ve Kalkolitik Dönem figürinleri ele alınmış ve bu konu üzerinde çalışma yürütülmüştür. Tez kapsamında yer alan figürinlerin yeni bir terminoloji oluşturularak figürinlerin bedensel temsilinin önemi belirtilmiştir. 'Türkiye Neolitik ve Kalkolitik Dönem Figürinleri'nin Bedensel Temsili'nin Değerlendirilmesi'nin incelenmiş olduğu tez çalışmasında bugüne kadar ele geçmiş olan konu kapsamındaki figürinlerin en fazla olduğu yer Akdeniz Bölgesi (Düden, Hacılar, Höyücek, Kuruçay) olarak saptanmıştır. Ege (Bakla Tepe, Ege Gübre, Ulucak), Güney Doğu Anadolu (Çayönü, Göbeklitepe, Hakemi Use, Kumar Tepe, Mezraa-Teleilat, Nevali Çori) olmak üzere 2 bölgede en az sayıda 8 beden süsüne sahip figürin olduğu saptanmıştır.

Neolitik Dönem'de olan baş süsü, çizgi bezeme, nokta bezeme, x motifli bezeme türleri Kalkolitik Dönemde de devam ettirildiği sonucuna varılmıştır. Ancak Kalkolitik Dönemde Neolitik'te görülmeyen (Resim 38 Hacılar figürini 14) üst giysisinde saçaklı bir kıyafet türü ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra Neolitik'te görülmeyen (Resim 58 Kuruçay figürini 5) bacaklarının bir kısmını kaplayan kıyafet modelinin ilk kez görüldüğü sonucuna varılmıştır. Neolitik ve Kalkolitik Dönem insanlarının beden süsüne sahip figürinler üzerinde kıyafet olarak keopar postunu kullanmayı tercih ettikleri sonucuna varılmıştır.

İnsanların günümüzde olduğu gibi prehistorik dönemlerde de fikirleri ile, gereksinimleri ile, üretme görevleriyle, gelenekleriyle, kültür özellikleriyle bu figürinleri oluşturdukları sonucuna varılmıştır.

Ele alınan 93 figürin üzerinde çizgi bezemeler, nokta bezemeler, geometrik bezemeler, x motifli bezemeler, kare motifli bezemeler vb. saptanmıştır. Ancak anlamlarına ilişkin kesin sonuca varılamamıştır.

Türkiye'de figürinler üzerinde değerlendirme yapılırken Kültür Tarihi Kuramı genel olarak kullanılmakta; kazı raporlarında ve yayınlarda ele geçen figürinler benzeri bulunan başka yerleşimlerle benzerlik kurularak değerlendirilmektedir. Kültür Tarihi kuramı yanında çok sayıda olan arkeolojik kuram bulunmaktadır. Figürinlerin değerlendirmesinde Feminist Arkeoloji Kuramı, Yorumlamalı Arkeoloji Kuramı, Dolanıklık ve Şey Kuramı vb. kuramlardan faydalanılması Türkiye'deki arkeologlar, yüksek lisans, doktora ve arkeoloji öğrencileri için de yarar sağlayacaktır. Arkeoloji dünyasındaki bilim insanlarının bu konular üzerine daha fazla eğilmeleri gerekmektedir. Figürinleri değerlendirirken teorik yaklaşımları da kullanmak önemlidir. Örneğin, 80'li ve 90'lı yıllarda Giritteki figürinlerin Ana Tanrıçanın kültünün yorumlayıcı geleneğini devam ettirdiği ve figürinlerin tanrıçanın görüntüleri ya da onunla bağlantılı tılsımlar olduğu düşünülmekteydi. Figürinler üzerinde Feminist yaklaşım kabul görmekteydi.

2000'li yıllarda ise Giritte bulunan figürinlere yaklaşımda figürinlerin dinamik potansiyelini tam olarak anlamak için toplumsal ve toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında, nesnelerin ve insanların birbirine bağımlı olma yollarını düşünmemiz gerektiğinden bahsedilir (Knappett 2002:98–99; Lele 2006:54-55). İnsan zihni, daha geniş bir çevrenin parçası olan insan bedeninin bir parçasıdır. Bedenle kasıtlı temas yoluyla, bir figürin haline dönüştürülen madde, üreticinin niyeti ve malzemenin özellikleri (kil veya taş) ile iç içedir (Knappett 2006:240). Bu nedenle, zıt aracılar ve nesneler yerine, aracının, üretim ve tüketim ağları arasında değişen insan ve insan olmayan varlıklar ağları arasında dağıtılmış olduğunu düşünmek daha verimlidir (Knappett 2002:100-1). Kişilik, fiziksel bedenin sınırları ile sınırlı değildir ve bedenin, zihnin ve maddenin birlikte bağımlı bir bütün haline eklemlenmesi, bilişin ve kurumun fiziksel bedenin ötesine uzandığı eski ve bedensel süreçler (Knappett 2006) katmanlama ve ağ oluşturma yoluyla mümkün olmaktadır. Mina, cinsiyet kimliğinin fiziksel bedenler aracılığıyla performansı açık olduğunu

ancak figürinler söz konusu olduğunda, sosyal ve sembolik düzeyde işlenen temsil edilen somutlaşmış kimlikler ve uygulamalar açısından düşünmemiz gerektiğinden bahseder. İlişkili sembolik kavramların kesin anlamı bugün bizim için daha az erişilebilir olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet düzenlemesinin yönlerinin analizi bize toplumsal cinsiyet inşası hakkında değerli bilgiler sunabilir. Dolayısıyla mecazi yapı, figürinlerin fiziksel bedeninin temsili ile açıklandığı gibi, iki bilişsel düzeyde ilgilidir: Üreticinin ve kullanıcının, aynı kişinin olabileceği veya olamayacağı ile ilgilidir (Mina, 2008:117). Bu düşünceleri dikkate alarak Türkiye'deki figürinler üzerinde kullanabiliriz. Böylelikle kazılarda ele geçen bedeni şişman, sarkık, yapılan kadın figürinlerinin 'Ana Tanrıça' olarak adlandırılmasına yavaş yavaş son verilmeye başlanmış ve bilim dünyası için de daha faydalı terminolojiler kullanılmaya başlamıştır.

Türkiye'de arkeoloji üzerine çalışmalar yürüten bilim insanlarının kazılarda ele geçen figürinleri raporlarda aktarırken daha özenli ve titiz bir çalışma yürütmeleri gerekmektedir. Bilimsel yayınlarda figürinler hakkında bilgilendirme yapılırken beden süsüne sahip olan figürinlerin daha ayrıntılı olarak; üzerilerinde bulunan giyim eşyalarının ya da bezemelerin, boyaların, süslerin de değerlendirmeye alınarak arkeoloji dünyasına tanıtılması, bu konuya ilgisi olan doktora, yüksek lisans ve lisans öğrencileri için de faydalı bir kaynak oluşturacaktır. Bu konu hakkındaki sorunları genişletilecek olan bu çalışmalar ile çözebiliriz.

KAYNAKÇA

Arendt, H.
1958 *The Human Condition.* Chicago: University of Chicago Press.

Arı, B.
2019 "Geçmişten Güncele Venüs." *İdil Dergisi,* 8/55:321-330.

Arsebük G.
2003 Yeni Arkeoloji'den Türkiye'de Eleştiriye: Güven Arsebük ile Söyleşi. Söyleşiyi Yapan: O. Erdur, G. Duru. *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?* Erdur O, Duru G. (ed.) İstanbul: Ege Yayınları.

Arslantaş, Y.
2014 "Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24/2:319-343.

Aslan, A.
2010 "Steatopijik Ana Tanrıça Heykelcikleri ve 20.yy Heykel Sanatına Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Andrews, G., Barrett, J., Lewis, J.
2000 "Interpretation not Record: The Practice of Archaeology." *Antiquity* 74:525-530.

Aydın, S.
2007 "Batılılaşma Karşısında Arkeoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*. Bora T, Gültekingil M. (ed.) İstanbul: İletişim Yayınları, 3/390-397.

Aydıngün, Ş.
2005 "Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden", *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 11-27.

Azeri, H.
"Aşağı Pınar Höyüğü Kalkolitik Dönem Kemik Buluntularının Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Bahn, P.
2001 *Archaeology Guide*. London: The Penguin Books.

Bahar, H.
1998 "Konya Araştırmaları 111**;** Lykaonıa **(**Konya Merkez Bölgesi)." *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 12:197-206.

Bailey, D.
1994 "Reading Prehistoric Figurines as Individuals." *World Archaeology* 25:321-106.

2005 *Prehistoric Figurines: Representation and Corporeality in the Neolithic*, London.

Baltacıoğlu, H.
2011 "Buda Oturuşunda Betimlenmiş Geç Neolitik Çağ Köşk Höyük Heykelcikleri", *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar,* (Ed) Aliye Öztan Şevket Dönmez, Ankara: Bilgin Yayınları, 49-80.

Becker, V.
2010 "Anthropomorphe Plastiken Westbulgariens und ihre Stellung im südosteuropäischen Neolithikum." *Studia Praehistorica* 13:23-40.

Bednarik, R. G.
2003 "The Earliest Evidence of Palaeoart." *Rock Art Research*, 20/2:3-28.

Belli, O.
2001 *Anadolu Tanrıçaları*, İstanbul: Promete Yayıncılık.

Bennet, J.
2010 *Vibrant Matter: a Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press.

Berciu, D.
1960 "Neolithic figurines from Rumania." *Antiquity,* 34/136:283-284.

Bıçakçı, E.
2001 "Tepecik/Çiftlik Höyüğü (Niğde) ışığında Orta Anadolu Tarihöncesi kültürleri ile ilgili yeni bir değerlendirme." *Tüba-Ar,* 4/25 - 41.

Bıçakçı, E., Altınbilek Algül, Ç., Balcı, S. & Godon, M.
2007 Tepecik-Çiftlik. M. Özdoğan & N. Başgelen (Ed.), *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde 237-253, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bıçakçı, E., Godon, M. & Çakan, Y.G.
2012 Tepecik-Çiftlik. In M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (Eds.) *The Neolithic in Turkey* (Vol 3). İstanbul: Archaeology and Art Publications, 89-134.

Bielnska, D.
2016 "A Spectacle Idol from Tell Abu Hafur (North Syria) and Its Possible Function." *Études et Travaux,* XXIX:33-41.

Bilgi, Ö.
1980 "Yeni Bulunmuş Eserlerin Işığı Altında Anadolu'da Bronz Çağı Öncesi

İnsan Figürileri Hakkında Yeni Gözlemler.” *Belleten,* XLIV/173:1-23.

Binford, L. R.
1962 “Archaeology as Anthropology.” *American Antiquity*, Cambridge University Press, 28/2:217-225.

1965 “Archaeological Systematics and the Study of Culture Processo.” *American Antiquity* 31/2:203-210.

Bordaz, J.
1968 “The Suberde Excavation South Western Turkey: An Interim Report.” *Türk Arkeoloji Dergisi***,** 17/2:43-71.

1969 “The Suberde Excavations Southwestern Turkey, an Interim Report”, *TAD 17/2 (1968),* Ankara, 43-71.

1973 “Current Research in the Neolithic of South-Central Turkey. Suberde, Erbaba and Their Chronological Implications”, *AJA* 77/3, New Jersey, 282-288.

Buren, E., D.
1930 *Clay Figurines of Babylonia And Assyria.* London: Oxford University Press.

Caldwell, J.
1959 “The New American Archaeology.” *Science* 129/3345:303-307.

Calaresu, M., Vivo, F., Rubies, J. P.
2010 *Exploring Cultural History: Essays in Honour of Peter Burke*, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York.

Campbell, J.
1960 *The Masks of God: Prımıtıve Mythology*, London: Secker & Warburg.

Caner, E.
2004 *Kutsal Fahişeden Bakire Meryem’e Toprak ve Kadın*. İstanbul: Su Yayınları.

Caskey, J., ve Eliot, M.
1956 “A Neolithic figurine from Lerna”, *Hesperia,* 25:174-177.

Chattoo, S.
2009 “Representing the Past: A Historical Analysis of how Gender Biases Influence the Interpretation of Archaeological Remains” *Constellations,* 1/1:34-58.

Childe, G.
2009 *Tarihte Neler Oldu?*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Cıbıroğlu, Y.
2004 *Kadın Saçı Büyü ve Türban*, İstanbul: Payel Yayınevi.

Clarke, D., L.
1968 *Analytical Archaeology*. London: Methuen.

Conkey, M., W.
2007 "Questioning Theory: Is There a Gender of Theory in Archaeology?." *Journal of Archaeological Method and Theory*, 14/3:285 310.

Costello, S., K.
2016(a) "What is Processual Archaeology?" *The Five-Minute Archaeologist in the Southern Levant,* ed. Cynthia Shafer- Elliot, Equinox Publishing (UK), chapter 35, 147-150.

2016(b) "What is Post-Processual Archaeology?" *The Five-Minute Archaeologist in the Southern Levant,* ed. Cynthia Shafer- Elliot, Equinox Publishing (UK), Chapter 36, 151-153.

Çakmak, T., F.
2014 "İnanç Turizminin Turistik Destinasyon Pazarlamasındaki Yeri ve Önemi: Göbekli Tepe Örneği" Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.

Çelebi, B.
2015 *Eskiçağ'da Kadın*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Çelik, B.
2008 *Arkeolojide Urfa*, Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

2016 "Yeni Buluntular Işığında Seramiksiz Neolitik Dönem Erkek Figürleri." *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17:3-18.

Çınaroğlu, A.
2018 "Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Kralı Mezarları ve İkiz İdoller." *Anadolu Arkeolojisi Araştırma Dergisi,* 1:1-14.

Çiçek, G.
2018 "Başlangıcından Günümüze Kadar Anadolu'da Ana Tanrıça Heykellerinin Örneklemesi Ordu Kurul Kalesi Kybelesi", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi.

Çilingiroğlu, A., Derin, Z., Abay, E., Sağlamtimur, H., ve Kayan, İ.
2004 *Ulucak Höyük Excavations Conducted Between 1995 and 2002*, Ancient

Near Eastern Studies, Peeters,.

Çilingiroğlu, A., Mercangöz, Z., Polat, G.
2012 *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, İzmir: Ege Üniversitesi.

Çilingiroğlu, Ç.
2014 "Kültür Tarihçiliği Kıskacında Türkiye Arkeolojisi: Arkeolojiye Kanatlarını Verebilir miyiz?", *Teorik Arkeoloji Grubu–Türkiye Toplantısı Bildirileri, TAG* - Türkiye 1:13–23.

Çokay-Kepçe, S.
2011 Özden-Gerçeker, S. *Kilden Suretler: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Antik Çağ Terrakotta Figürinleri*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi.

Daniel, G.
1950 *A Hundred Years of Archaeology*. London: Duckworth.

Darga, M.
2011 *Anadolu'da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

Dark, R., K.
1995 *Theoretical Archaeology*, Gerald Duckworth& Co.Ltd,London.

Demir, T.
2013 "Türkiye'de 1930-1970 Arası Arkeoloji Paradigmasının Bilim Sosyolojisi Açısından Bir Betimlemesi." *İnsanbilim Dergisi*, 2/2:1-16.

Demirdağ, M, F.
2017 "Ana Tanrıça İkonografisi ve Anaerkillik." *Bilge Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/1:6-18.

Demirtaş, I., Çaylı, P., Gülçur, S.
2010 "Güvercinkayası 2009 Yılı Kazısı", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3*, Ankara, 294-312 .

Demirtaş, I.
2015 "Güvercinkayası Damga Mühür ve Mühür Baskıları." *Arkeoloji Dergisi XX*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul: Ege Yayınları, 23-39.

Dikkaya, F.
2003 Epistemolojik Bir Sorun Olarak Kazıbilim, *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?* Erdur O, Duru G. (ed.) İstanbul: Ege Yayınları.

Douglass, B.
1994 "Reading prehistoric figurines as individuals." *World Archaeology*, 25/3:321-331.

Dunnel, R., C.
1978 "Style and Function: A Fundamental Dichotomy." *American Antiquity* 43/2:192-202.

Duru, R.
1980 "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1979"*, II. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 47-51.

1980 *Kuruçay Höyük Kazıları 1978 -1979 Çalışma Raporu Araştırmaları* Ek Yayın 2, İstanbul.

1981 "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1980", *III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 5-8.

1982 "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1981"*, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 31-38.

1985 "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1984", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 23-28.

1991 "Höyücek Kazıları 1990", *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara, 155-162.

1994 "*Kuruçay Höyüğü I 1978-1988: Kazı Sonuçları ve Neolitik Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri"* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

1998 "Bademağacı Kazıları 1996", *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara, 109-116.

Duru, R., Umurtak, G.
Höyücek 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları, Results Of The Excavations 1989-1992, V. Dizi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Edmonds, M.
1999 *Ancestral Geographies of The Neolithic. Landscapes, Monuments and Memory*. Londra: Routledge.

Ehrenberg, M.
1989 *Women in prehistory*. London: British Museum Publications.

Eren, K.
2015 "Türkiye'de Klasik Arkeoloji Geleneğinin 'İyonya' İmgesi." *Değişen*

Arkeoloji: 1. Teorik Arkeoloji Grubu–Türkiye Toplantısı Bildirileri / Changing Archaeology: Proceedings of the 1st TAG-Turkey Meeting:25-34.

Eres, Z., Özdoğan, E., Demirtaş, A.
2010 "Aşağı Pınar Açık Hava Müzesi: Yaklaşım Uygulama Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar.", *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 8:183-200.

Elsler, R.
1987 *The Chalice and The Blade: Our History*, Our Future. San Francisco (CA): Harper Row.

Engelstad, E.
1991 "Images of Power and Contradition: Feminist Theory and Post- Processual Archaeology'' *Antiquity*, 65:502-514.

2007 "Much More Than Gender." *Journal of Archaeological method and Theory,* 14:217-234.

Erkanal, V., Şahoğlu, H.
2012 "Baklatepe", *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011), Anadolu/Anatolia,* (ed. O. Bingöl, A. Öztan, H. Taşkıran), Ankara.

Erdoğu, B.
2012 "Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da Tarih Öncesi Dönemlere Ait Yeni Bir Yerleşme." *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4:1-16.

2013 "Uğurlu A Neolithic Settlement On The Aegean Island of Gökçeada", M. Özdoğan- N. Başgelen ve P. Kuniholm, *The Neolithic in Turkey*, Vol 5, Archaeology and Publications, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2016 "Gökçeada Uğurlu – Zeytinlik 2015 Yılı Kazı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Eser, B.
2018 "Kalkolitik Dönem'de Güvercinkayası Figürinleri", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Fitting, J., E.
1973 *The Development of North American Archaeology*. Garden City, NY: Anchor.

Flannery, K., V.
1967 "Culture History v. Culture Process: A Debate in American Archaeology." *Scientific American*, 217/2:119-122.

Frymer-Kensky, T.
1992 In The Wake of The Goddess: Women, Culture and The Biblical Transformation of Pagan Myth. New York (NY): Ballantine.

Frnch, D., H.
1967 "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia." 1. The İznik Area, *Anatolian Studies*, 17:49-100.

Gell, A.
1996 "Vogel's Net: Traps as Artworks and Artworks as Traps." *Journal of Material Culture,* 1/1:15-38.

Gezgin, İ.
2008 *Sanatın Mitolojisi*. İstanbul: Sel Yayınları.

Gilchrist, R.
1999 *Gender and Archaeology: Contesting the Past*. Routledge, London.

Gimbutas, M.
1971 *Neolithic Macedonia: as Reflected by Excavations at Anza, Southeast Yugoslavia* Los Angeles (CA): UCLA Institute of Archaeology. Monumenta Archaeological.

1974 *Gods and Goddesses of Old Europe*. London: Thames & Hudson.

1989 *The Language of The Goddess: Unearthing Hidden Symbols of Western Civilisation*. London: Thames and Hudson.

1992 *The Age of The Goddess: Ancient Roots of The Emerging Feminine Consciousness*, Boulder (CO): Sounds True Recordings. Audio tape #A192.

2001 *The Goddesses and Gods of Old Europe*. Los Angeles: University of California Press.

Guralnik, D., B.
1984 *Websters New World Dictionary*. Warner Books: New York.

Gölbaş, A.
2016 "Türk Arkeolojisinin Kuramı." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/46:302-316.

Gündoğan, Ş.
1994 "M.Ö 3 Bin'de Anadolu'da Mermer İdoller", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

Grosz, E.
2001 *Architecture from the Outside: Essays on Virtual and Real Space*. Cambridge, Mass: MIT Press.

Hamilton, N.
2000 "Çatalhöyük Figürinleri" (çev.) Ali Ova, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: *Sanat Dünyamız*, 80:135-140.

2005 "The Figurines", I. Hodder (ed.) *Changing materialities at Çatalhöyük: Reports from the 1995-99 seasons*: British Institute of Archaeology at Ankara-McDonald Institute Monographs, Vol V, Ankara.

Hansen, S.
2005 "Neolithic Figurines-East-West"; Byzas 2, (ed.) C.Lichter, *How Did Farming Reach Europe? Anatolian- European relations from the second half of the 7th through the first half of the 6th millenium cal BC, Proceedings of the İnternational Workshop* İstanbul:Ege Yayınları:195-212.

2014 "Neolithic Figurines in Anatolia.'' (ed.) Özdoğan, M., Başgelen N ve P. Kuniholm, P., *The Neolithic in Turkey*, 6 İstanbul:Archaeology and Art Publications:265-292.

2016 "Early Neolithic Figurines in Aşağı Pınar, Turkish Thrace.'', Yalçın Ünsal, Der Anschnıtt Zeıtschrıft Für Kunst und Kultur ım Bergbau, Beıheft 31, *Anatolian Metal VII- Anatolien und seine Nachbarn vor 10.000 Jahren*, 85-94.

Hauptman, H.
1999 "The Urfa Region" in: M. Özdoğan (ed.) *Neolithic İn Turkey: The Cradle of Civilization, New Discoveries,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2007 "Nevali Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem", *Türkiye'de Neolitik Dönem, Levhalar*, (Edt. M. Özdogan/N.Basgelen), İstanbul.

Harmankaya, S., Özbaşaran M., Tanındı, O.
1997 TAY 2 *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri***,** Klasör 2, İstanbul: Ege Yayınları.

Higgins, R., A.
1969 *Grek Terracotta Figures.* London: The British Museum.

Hodder, I.
1982 *Symbols in Action*. Cambridge; Cambridge University Press.

1989 "Writing archaeology: Site Reports in Context." *Antiquity* 63/239:268-274.

1990 *The Domestication of Europe: Structure and Contingency in Neolithic*

Societies. Oxford: Basil Blackwell.

1991 "İnterpretive Archaeology and Its Role." *American Antiquity*, 56:7-18.

1999 *The Archaeological Process*. Oxford: Blackwell.

2005 "Figürinler Hakkında Düşünmek/Thinking about figurines." *Tunç Çağının Gizemli Kadınları*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları:7-11.

2011 "Human-thing Entanglement: Towards An İntegrated Archaeological Perspective." *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)* 17:154-177.

2015 "İnsan-Şey Dolanıklığı: Uzun Vadeli Bir Bakış." *Teorik Arkeoloji Grubu TAG*:1-15.

2017 *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü* (çev. D. Şendil). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,

Hodder, I., Hudson, S.
2003 *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology.* 3rd Ed. Cambridge: The Cambridge University Press.

Hourmouziadis, G.
1973 *I Anthropomorphi Eidoloplastiki tis Neolithikis Thessalias: Provlimata Kataskevis, Typologias kai Ermeneias*. Volos: Society of Thessalian Studies.

Hooks, B.
2000 Feminism isfor Everybody. South End Press, Cambridge, MA.

İreç, M.
2015 "Kültür Tarihçi Arkeoloji Anlayışı, Etnisite ve Pseudoetnik Bir İfade Olarak Mikenler." *Arkeoloji ve Sanat,* 150:155-162.

Jennet, K., D.
2008 "Female Figurinies of the Upper Paleolithic", Texas State University, University Honors Program Thesis.

Joyce, R.
1992 *The Languages of Archaeology: Dialogue, Narrative and Writing*. Oxford: Blackwell.

Ingold, T.
2013 *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. Oxon: Routledge.

Insoll, T.
2017 *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*. Timothy Insoll (Ed.), Miniature Possibilities? An Introduction to the Varied Dimensions of Figurine Research Newyork: Oxford University Press.

Kartal, M.
2009 *Türkiye'de Son Avcı-Toplayıcılar,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kayan, İ.
1987 "Arkeolojik Jeomorfoloji Açısından Yenişehir ve İznik Havzalarının Çevre Özellkleri", T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara.

1999 "Holocene Stratigraphy and Geomorphological Evolution of the Aegean Coastal Plains of Anatolia", *Quaternary Science Reviews* 18:541-548.

Kipfer, A., B.
2000 *Encyclopedic Dictionary of Archaeology*. New York: Springer Science+ Business Media, LLC.

Knappett, C.
2002 Photographs, skeuomorphs and marionettes: some thoughts on mind, agency and object. *Journal of Material Culture* 7:97-117.

2006 Beyond skin: layering and networking in art and archaeology. *CAJ* 16: 239-51. Kokkinidou, D. and M. Nikolaidou.

Kolankaya-Bostancı, N.
2014 *Paleolitik Çağ Kadınları*. A. Engin, B. Uysal ve B. Helwing (Ed.). Armizzi: Engin Özgen'e Armağan/Studies in Honor of Engin Özgen, Ankara: Asitan Kitap.

Kulaçoğlu, B.
1992 *Tanrılar ve Tanrıçalar,* Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Latour, B.
2005 *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Lee-Lyman, R., J. O'Brien, M., Dunnell, R. C.
1997(a) *Amerieanist Culture History: Fundamentls of Time, Space, and Form*, New York: Plenum.

1997(b) *The Rise and Fall of Eulture History*. New York: Plenum.

Lesure, R., G.
2002 "The Goddess Diffracted Thinking about the Figurines of Early Villages." *Current Anthropology*, 43/4:587-610.

Lele, V. P.
2006 Material habits, identity, semeiotic. *Journal of Social Archaeology* 6:48-70.

Langin-Hooper, S.
2011 Beyond Typology: *Investigating Entanglements of Difference and Exploring Object- Social Interactions in the Terracotta Figurines of Hellenistic Babylonia,* (Unpublished PhD Thesis), University of California, Berkeley.

Marshack, A.
1972 *The Roots of Civilization: Cognitive Beginnings of Man's First Art*. London: Weidenfeld and Nicholson.

Makowski, M.
2005 "Anthropomorphic Figurines of Early Bronze Age Anatolia." *Archeologia,* LVI:7-30.

Marinescu-Bilcu., S.
1981 *Tìrpesti: From Prehistory to History in Eastern Romania.* Oxford: British Archaeological Reports. International series 107.

Marila, M.
2012 "Things in Action – Interpreting the Meanings of Things in Archaeology", *Monographs of the Archaeological Society of Finland,* 2:9-20.

Masiels, C., K.
1999 *Uygarlığın Doğuşu, Yakındoğu'da Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma, Kentlere ve Devlete Geçiş* (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd.Şti.

Mayr, E.
1995 "Systems of Ordering Data." *Biology and Philosophy* 10/4:419-434.

Malone, C., Bonanno, A., Gouder, T., Stoddart, S., Trump, D.
1993 "The death cults of prehistoric Malta." *Scientific American*:76-83.

Maussa, M.
1954 *The Gift*. Oxford: Routledge.

Mellaart, J.
1967 *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*. New Aspects of Archaeology, Edited by Sır Mortımer Wheeler, New York: McGraw-Hill.

1970 *Ekcavations at Hacılar***,** Edinburgh, Edinburgh University Press.

1989 *The Goddess from Anatolia,* vol. 2: Çatal Hüyük and Anatolian Kilims. Edited by U. Hirsch. Milan: Eskenazi.

2003 *Çatalhöyük - Anadolu'da Bir Neolitik Kent*, (çev.) Gökçe Bike Yazıcıoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Meltzer, D.
1979 "Paradigms and the Nature of Change in American Archaeology." *American Antiquity* 44/4:644-657.

Meskell, L.
1995 "Goddesses, Gimbutas and 'New Age' Archaeology." *Antıquıty,* 69/262:74-86.

2005 *Archaeologies of Materiality.* Malden, MA: Blackwell Publishing.

Meskell, L., Nakamura, C.
2006 "Çatalhöyük Figürinleri-Çatalhöyük Figuines" *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük- From Earth to Eternty*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Miller, D., Tilley C.
1984 *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge: Cambridge Univesty Press.

Miller, D.
2010 *Stuff*. Cambridge: Polity Press.

Milojkovic, J.
1990 "The Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines." in Tringham, & Krstic, (ed.):397-436.

Mina, M.
2008 "Figurin Out Cretean Neolithic Society: Anthropomorphic Figurines, Symbolism and Gender Dialectics." In Valasia Isaakidou and Peter D. Tomkins (eds.), *Exploring the Labyrinth: The Cretean Neolithic in Context*. Oxford, UK:Oxbow 115-135.

Mithen, S.
2003 *After The Ice*, Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Moorey, P. R. S.
2005 *Ancient Near Eastern Terracottas with a Catalogue of the Collection in the Ashmolean Museum.* Oxford*:* Ashmolean Museum.

Morales, V., B.
1990 Figurines and Other Clay Objects From Sarab and Çayönü, OIP 25.

Morsch, M., G., F.
2002 "Magic Figurines? Some Remarks About The Clay Objects of Nevalı Çori." *H.G.K. Gebel, B. Dahl Hermansen & C. Hoffmann Jensen (eds.), Magic Practices and Ritual in the Near Eastern Neolithic. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 8*:145-62.

Murray, M.
1934 "Female Fertility Figurines." *Journal of the Royal Anthropological lnsitute,* 64:93-100.

Nakamura, C., Meskell, L.
2017 "Figurine Worlds at Çatalhöyük." *Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000–2008 Seasons,* 9:201-234.

Nanoglou, S.
2006 Regional perspectives on the Neolithic anthropomorphic imagery of northern Greece. *Journal of Mediterranean Archaeology* 19:155-76.

Nelson, S., M.
2002 "Gender Ideology. *In Pursuit of Gender: Worldwide Archaeological*." S.M. Nelson and M. Rosen-Ayalon, eds. Alta Mira, Walnut Creek, Calif, 9-14.

2006 "Archaeological Perspectives on Gender." Introduction. *Handbook of Gender in Archaeology*, edited by Nelson, AltaMira Press:1-30.

Oral, E.
2014 "Anadolu'da Tanrıça Kültü." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8: 154-164.

Özmen, S., S.
2016 "Anadolu'da Anatanrıça Kybele Kültü." *Humantias,* 4/7:381-397.

Özbek, M.
2011 *50 Soruda İnsanın Tarih Öncesi Evrimi*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı Kitap Dizisi 1.

Özdoğan, M.
1998(a) *Archaeology Under Fire. Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, ''Ideology and Archaeology in Turkey." Ed. L. Meskell, Routledge, London:111-124.

1998(b) Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya'da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları, *TÜBA-AR I*:63-93.

1999 "Northwestern Turkey: Neolithic Cultures in Between the Balkans and Anatolia" In: M, Özdoğan (ed.) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization, New Discoveries,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2001 Mehmet Özdoğan ile arkeoloji, ideoloji, devlet ilişkileri üzerine söyleşi. Söyleşiyi Yapan: Pulhan G. Cogito 28 *Arkeoloji: Bir Bilimin Katmanları*:138-150.

2002 Karul, N., ve Özdoğan, E., "2002 Mezraa-Teleilat Excavations", N. Tuna and O. Doonan (eds.) Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2002, Middle East Technical University, TAÇDAM, Ankara, 1:35-96.

2003 "A Group of Neolithic Stone Figurines From Mezraa-Teleilat." M. Özdoğan, H. Hauptman, N. Başgelen (eds) From Villages to Towns, Studies Presented to Ufuk Esin. *Archaeology and Art Publications*, İstanbul:511-523.

2006 "Türkiye Arkeolojisine Tarihsel Süreç İçerisinde Bir Bakış." *Uluburun Gemisi 3000 Yıl önce Dünya Ticareti,* Ed. Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta: 29-46.

2007 *Türkiye'de Neolitik Dönem, Levhalar*, "Mezraa–Teleilat", (Edt. M. Özdogan/N. Basgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2008 Parzınger, H, Özdoğan, E., ve Schwazberg, H., Aşağı Pınar Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları', *30. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara:233-248.

2013 "Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Ceşme and Aşağı Pınar", M. Özdoğan - N. Başlgelen -P. Kuniholm *The Neolıthıc ın Turkey,* Archaeology and Art Publications, İstanbul 5:167-269.

2016 "Arkeolojik Veriler Açısından Bir Değerlendirme." *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 54:48-59.

Özdoğan, M., Özdoğan, E.
2007 "Tarih Öncesi Dönemde Trakya." Aktüel Arkeoloji Dergisi, 3/12-23.

Özdoğan, M., Parzınger, H., Karul, N.
1996 "Kırklareli Höyüğü 1995 Kazısı." *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 53-80.

Özgüç, T.
1943 "Ön tarihte Anadolu İdollerinin Anlamı." *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2/1:65-72.

Özkan, S. Faydalı, E., Öztan, A.
2001 "Köşk Höyük 2000 yılı Kazıları." *23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Ankara, 335-342.

Öztan, A.
2002 "Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar." *Turkish Academia of Sciences Journal of Archaeology,* 5,57-73.

2007 "Köşk Höyük Niğde-Bor Ovasında Bir Neolitik Yerleşim." M. Özdoğan-N. Başgelen, (der.) Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar-Yeni Bulgular. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 223-235.

2010 Archaeological Investigations at Köşk Höyük, Niğde. Geo-Archaeological Activities in Southern Cappadocia-Turkey. *Studia Mediterranea 22*, 83-97.

Özsait, M.
1986 "Psidia Bölgesinde Yeni prehistorik İskan Yerleri." *Anadolu Araştırmaları,* 10:73-87.

Passman, T.
1993 "chapter 8" Out of The Closet and İnto The Field: Matriculture, Lesbian Perspective and Feminist Classics, in Rabinowitz, & Richlin, (ed.), *Feminist Theory and the Classics*:181-208.

Pavlovic, M.
1990 The aesthetics of Neolithic figurines, in Vinca and its world: international symposium. The Danubian region from 6000 to 3000 HC. Belgrade, Smederevska Palanka, October (1988): 33-4. Belgrade: Academy of Arts and Sciences.

Preucel, R., Hodder, I. (eds.).
1996 *Contemporary Arehaeology in Theory*. Oxford: Blackwell.

Preston, J.
1982 *Mother Worship: Theme and Variations,* The University of North Carolina Press, Chapel Hill:325-41.

Pollock, D.
1995 "Masks and the Semiotics od İdentity." *The Journal of the Royal Anthropological İnstitute*, 1/3:581-597.

Purcaru, A., R.
2013 *Idol or Icon? An Aesthetic Response to a Religious Question An Analysis of the Esthetic and Religious Experience,* Procedia - Social and Behavioral Sciences 92.

Redman, C., L.
1991 "Distinguished Lecture in Archaeology: In Defense of the Seventies- The Adolescence of New Archaeolog." *American Anthropologist* 93/2: 295-307.

Renfrew, C.
2001 "Symbol before concept." In I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory Today*. Cambridge: Polity Press: 122-40.

Renfrew, C., Bahn, P.
2017 *Arkeoloji Anahtar Kavramlar,* (çev.) S. Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Rice, P.
1981 "Prehistoric Venuses: Symbols of Motherhood or Womanhood?." *Journal of Anthropological Research,* 37/4: 402-414.

Rice, J., S.
1998 *A Disease of One's Own: Psychotherapy, Addiction, and the Emergence of Co-Dependency*. New Brunswick: Transaction Publisher.

Roodenberg, J.
1984 "1983 Yılı Hayaz Höyük ve Civarı (Kumartepe) Kazıları", *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1-5.

1999 "Ilıpınar, An Early Farming Village in İznik Lake Basin" In: M, Özdoğan (ed.) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization, New Discoveries,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Roller, L.
2004 *Ana Tanrıçanın İzinde: Anadolu Kybele Kültü*. (çev.) B. Avunç İstanbul: Homer Kitapevi.

Rosenberg, D.
2003 *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Ankara: İmge Yayınevi.

Rountree, K.
2001 "The Past is a Foreigners Country: Goddess Feminists, Archaeologists, and the Appropriation of Prehistory." *Journal of Contemporary Religion,* 16/1: 5-27.

Russell, P.
1998 "The Paleolithic Mother-Goddess: Fact or Fiction?" *Reader in Gender Archaeology*. Kelley Hays-Gilpin and David S. Whitley, eds. New York, NY: Routledge.

Ryan, J.C., Durning, A.T.
1997 *Stuff. The Secret Lives of Everyday Things*. Seattle: Sightline Institute.

Sağlamtimur, H., Ozan, A.
2012 Ege Gübre Neolitik Yerleşimi, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, (ed) Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat, İzmir.

Saltuk, S.
1997 *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Schmidt, K.
1999 "Frühe Tier–und Menschenbilder", wom Göbeklitepe–Kampagnen 1995–1998 Ein kommentierter Katalog der Groß plastik und der Reliefs, Istanbuler Mitteilungen 49.

2007 *Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar* (çev.) R. Aslan, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2010 "Göbekli Tepe –the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs." *Documenta Praehistorica XXXVII,* 239-256.

2013 "Göbekli Tepe Kazısı 2012 Yılı Raporu", *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Muğla, 328-338.

Sevin, V.
2003 *Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Shaw, I., Jameson, Robert.
1999 *A Dictionary of Archaeology*. USA: Blackwell Publishers Ltd.

Shanks, M.
2008 *"Post-processual archaeology and after" Handbook of archaeological theories,* (ed) Maschner, Herbert D. G., Chippindale, Christopher, Bentley, R. Alexander, AltaMira Press, Lanham, MD, Plymouth.

Silistreli, U.
1984 Köşk Höyüğü, *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 31-36.

1988 1987 Köşk Höyük. *10. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1.Cilt). T. C. Kültür Bakanlığı, 61-66.

1989 "Köşk Höyük Figürin ve Heykelcikleri." *Belleten*, LIII/207:497-209.

Silek, S.
2010 "Seyitömer Höyük İdolleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Dumlu Pınar Üniversitesi, Kütahya.

Strong, WM., D.
1952 "The Value of Archaeology in the Training of Professional Anthropologists." *American Anthropologist*, 54/3:318-321.

Sözen, M., Tanyeli, U.
2003 *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Steward, J., H.
1955 *Theory of Culture Change.* University of Illions Press Urbana.

Stathern, M.
1988 *The Gender of the Gift*. Berkeley: University of California Press.

Spretnak, C.
1992 Lost Goddesses of Early Greece. Boston (MA): Beacon Press.

Sümer, G.
2007 "Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitsi, İzmir.

Swidler, A.
2001 "What anchors Cultural Practices?." The Practice Turn in Contemporary Theory. Eds. T.R. Schatzki, Knorr Cetina K and von Savigny R. London: Routledge:74-92.

Ştefan, C.
2005 "Several Points of View Regarding the Interpretation of Anthropomorphic Figurines." *Peuce (New Series) - Studies and researches of history and history* III:71-76.

Talalay, L., E.
1993 *Dolls, Deities and Devices. Neolithic Figurines from Franthchi Cave, Greece*. Bloomington (IN): Indiana University Press. Excavations at Franchthi Cave, Greece 9.

1994 A Feminist Boomerang: The Great Goddess of Greek Prehistory.'' *Gender & Hisfory,* 6/2:165-183.

Tapur, T.
2009 "Eski Konya Gölü'nün İlk Yerleşmelere Etkileri." *Karadeniz Araştırmaları*, 6:23, 99-115.

Taylor, W.
1948 *A Study of Archaeology, American Antropologist,* American Anthropological Associatıon, England, 50/3:256.

Tekin, H.
2006 "Hakemi Use Kazısında Ele Geçen Kilden Bir Hassuna Figürini.", (Edt. A. Erkanal vd.), *Kültürlerin Yansıması, Hayat Erkanal'a Armagan*, 717-722.

2019 "Hakemi Use Yukarı Mezopotamya'da Bir Geç Neolitik Köy Yerleşimi." *Aktuel Arkeoloji Dergisi,* 69:20-32.

Tekin, A.
2019 "Paleolitik Çağ'ın Kadın Figürinleri." *Gorgon Kültür-Tarih Araştırma Dergisi*, 6:51-66.

Tilley, C. (der.)
1993 *İnterpretive Archaeology*. Oxford: Berg.

Thomas, J.
2000 *İnterpretive Archaeology.* A Reader. Leicester: Leicester University Press.

Trigger, B.
2006 *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

2014 Arkeolojik Düşünce Tarihi, (çev.) Fuat Aydın. Ankara: Eski-Yeni Yayınları.

Tucker, W.
1977 *The Language of Sculpture*. London: Thames and Hudson.

Ucko, P.
1968 *Anthropomorphic Figurines* of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece, *Royal Anthropological Insitute Occasional Paper* No:24, London.

Uçankuş, H., T.
2000 *Tarih Öncesi Çağlardan Perslere Kadar Anadolu*, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uzunoğlu, E.
1993 "*Tarih Öncesinden Demirçağ'a Anadolu'da Kadın*", *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, Anadolu Kadınının 9000 Yılı*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Wallerstein, I.
1976 *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.

White, L., A.
1959 *The Evolution of Culture*. McGraw-Hill, New York.

Whittle, A.
1998 Fish, faces and fingers: presences and symbolic identities in the Mesolithic–Neolithic transition in the Carpathian basin. *Documenta Praehistorica* 25:133-50.

2003 *The Archaeology of People: Dimensions of Neolithic Life*. London: Routledge.

Webster, G.
1999 *Archaeology: Verse Accounts of the Writings of V. Gordon Childe*. Lewiston, NY:Mellen Poetry Press.

Willey, Gordon R., Jererny A., S.
1980 *A History of American Archaeology*. 2nd ed. San Francisco: Freeman.

Yalçınkaya, I.
1971 "Paleolitik Devirlerde Kadın Figürinleri" *Antropoloji*, 6:203-222.

Yıldırım, E.
2013 "Erken Cumhuriyet Yılları Milli Kimlik Tartışmaları: Hasan Ali Yücel Ve Türkiye'de Hümanizma Arayışlar." *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/7:745-763.

Yıldız, S., Rızvanoğlu, M., S.
2014 *Göbeklitepe 12.000 Yıllık Dünyanın En Eski Tapınağı,* Şanlıurfa: T.C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 35.

Yetilmezsoy, D.
2006 "Tarihöncesi Figürinlerin Yorumlanmasında Düşünsel ve Kuramsal Yaklaşımlar", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.